HASDEU

Răzvan și Vidra
•
Trei crai de la răsărit
•
Ioan-vodă cel Cumplit

42

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

In colecția

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

vor apărea:

A. FADEEV
Infrîngere

M. SADOVEANU
Povestiri despre vînători și pescari

M. PREDA
Moromeții

JACK LONDON
Călcîiul de fier

N. D. COCEA
Pagini alese

* * *
Flori alese din poezia populară

I. L. CARAGIALE
La hanul lui Mînjoală

É. ZOLA
Germinal
partea I-a

É. ZOLA
Germinal
partea II-a

V. EM. GALAN
Zorii robiior

Lei 5

HASDEU

42

ESPLA

P. HASDEU

SCRIERI LITERARE

II

Răzvan şi Vidra

•

Trei crai de la răsărit

•

Ioan-vodă cel Cumplit

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

RĂZVAN ȘI VIDRA

POEMĂ DRAMATICĂ ÎN CINCI CÎNTURI

„Mărirea deșartă și iubirea de arginți, acestea sînt nește neputințe iuți ale sufletului...“

MITROP. TEOFIL, *Cazania*, 1644

DEDICAŢIUNE

Soţiei mele
Iulia Petriceicu-Hasdeu

Cumplita sărăcie ş-invidia vicleană
Danţau în jurul meu:
În inimă durere, şi-o lacrimă pe geană,
Şi-n piept suspinul greu!

Tu, însă, ca o lampă rămasă mîngîiere
Cînd faclele s-au stîns,
Cu-o rază de iubire sorbeai acea durere,
Secai amarul plîns!

Suspinul singur numai îmi sta mereu în cale:
Oftam făr' să voiesc,
Ca umbrele, ce-n faţa luminii matinale
De noapte ne-amintesc!

În zilele acelea de sumbră poezie,
Cu-o mînă-n mîna ta,
Am scris această dramă, ce-n viaţă-mi o să fie
Ca floarea „nu m-uita"!

În stalactit se-ncheagă o undă, picurată
P-o stîncă nencetat;
Aşa oftarea-mi lungă aice-i închegată
Suspin cristalizat!

Mînia mizantroapă a omului în goană,
Sarcasmul infernal,
Le vezi în astă carte, înfipte-ntr-o icoană
Cu vîrful de pumnal!

Şi cui să-nchin eu oare, cînd timpul se răzbună,
Ecoul amorţit
Din nemilosul viscol pe care împreună
Abia l-am resimţit?

O, tu, ce chiar suspinul îl împărţeai cu mine,
Făcîndu-l mai uşor:
Tăiai oftarea-ntreagă în două mici suspine,
Unite prin amor!...

B.P.H.

CÎNTUL I

UN ROB PENTRU UN GALBEN

„In Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără județ[1], fără vină și fără seamă. Singuri cei mari judecători, singuri pîrîși și singuri plinitori legii. Și de acest obicei Moldova nu scapă..."

URECHE, sub anul 1564

Fețele:

RĂZVAN, țigan dezrobit
SBIEREA, boier bătrîn
TĂNASE, cerșitor
BAȘOTĂ, mare vătav
DASCĂLU
TÎRGOVEAȚA I
TÎRGOVEAȚA II
TÎRGOVEAȚA III
TÎRGOVEAȚA IV
TÎRGOVEȚUL I
TÎRGOVEȚUL II
TÎRGOVEȚUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORI de la vătăvie

O piață în Iași, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în laturi case.

---

[1] *Județ* — judecată.

TĂNASE
(şezînd pe piatră)

Miluieşte-mă, jupîne! Dumnezeu va da-nzecit
Sufletelor ce se-ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA
(oprindu-se în drum)

Cum? ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ţi-aş da-o chiar
îndată...
Să ştii însă că dînd una, n-o mai vezi, n-o mai
găseşti...

TĂNASE
(sculîndu-se)

Miluieşte-mă, jupîne, cu ce singur socoteşti!
Ş-un bănuţ o să-mi ajungă... Iată, de trei zile-n gură
N-am luat un pic de pîine, n-am avut o fărmătură...

SBIEREA

De trei zile? Ce minciună!... Ş-apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e totuna, de-ai mîncat sau n-ai mîncat...
Un bănuţ! Cum nu! E lesne!... Bănişorii nu s-aruncă.
Decît cerşitor, mai bine ia toporul şi la muncă.

(Răzvan se arată în fund şi se opreşte din dosul
lui Sbierea.)

TĂNASE

Vai, jupîne! vai, jupîne!... Nu cerşeşte un romîn,
Nu cerşeşte cît mai are un pai de nădejde-n sîn!
Nici eu nu cerşeam, jupîne, pe cînd aveam vitişoare,
Ş-un pămînt cît trage plugul, ş-o prispuliţă la soare;
Dar vecinii, din rea pizmă, la judecată m-au tras,
Ş-acum iată-mă-s, jupîne, gol pe poduri[1] am rămas!...
Copilaşii plîng de foame...

---

[1] *Pod* — aici: stradă, uliţă pavată cu scînduri.

SBIEREA

Copilașii!... Vrea să zică
Tu ești un nebun de frunte! După ce n-ai chiar nimică,
Te mai apuci de prăsilă... Auzi! Îi trebui copii!
Un neam de netoți... Dă-mi pace! Ducă-se pe la
pustii!...

TĂNASE
(așezîndu-se)

Of, of, of!... Și tu, jupîne, o să dai de vro ispită!

(Sbierea face trei cruci mari dinaintea bisericii
și se depărtează, fără a băga de samă că i-a căzut
o pungă din chimir.)

RĂZVAN

Așa cruci evlavioase, așa față răstignită,
Așa-nchinăciuni plecate, pînă la brîu și mai jos,
Nu făcea nici sfîntul Petre, nici însuși domnul
Hristos!...
Bre! Jupînul ăsta crede că drept la rai o să meargă,
Pe cînd dracii după dînsul cu limba scoasă aleargă!...

(Face cîțiva pași și ridică de jos punga.)

Aoleu! O pungulița!... Ba-i un săculeț cam greu!...
Îl va fi pierdut boierul cel cu zor de dumnezeu...
Măi, oprește-te, jupîne!... Stăi, jupîne,
de m-ascultă!...

SBIEREA
(din afară)

La naiba! Ți-am spus o dată că nu-mi place vorba
multă!
Un singur pas nu poți face făr' să dai de vrun calic!...
Fugi! N-am bani! N-am o groșiță[1]! N-am nimic,
nimic, nimic!

---

1 *Groșiță* — monedă de argint.

RĂZVAN

Nimic n-are sărăcuțul! Așa zice!... Prin urmare,
Omul neputînd să piarză tocmai lucrul ce nu-l are,
Punga nu-i a lui. Atuncea... fie dar a cui o vrea,
De vreme ce toată lumea mi se leapădă de ea...

Numără: unu... cinci... opt...)

Douăzeci, și toți cu găuri! Parc-ar fi să-mi povestească
Cum se dezmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
Pe-un grumaz de țărăncuță, grăsuliu și răsfățat,
Pîn' ce gheara ciocoimii din carne i-a înhățat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulți albi i-ar face negri, ca cel mai negru
tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Și chiar foame de
mi-ar fi,
Pîinea astfel cumpărată mă tem că m-ar otrăvi!...
Moșule!

TĂNASE

Ce vrei?

RĂZVAN

Jupînul nu ți-a dat lescaie frîntă?
Uite! Eu îți dau o pungă... Scoală, moșule, și cîntă!

TĂNASE

De la un țigan pomană?

RĂZVAN

Dec! Și totuși pe boier,
De-ți da o scîrbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?

TĂNASE

E romîn, oricum...

RĂZVAN

Jupînul e romîn? Vai, ce ocară!
Te-nşeli, moşule! El este piatră, lemn, strigoi sau fiară,
Dar numai romîn nu-l cheamă, că mult mai romîn sînt eu!...
Nu căta că-ţi pare searbăd şi pîrlit obrazul meu,
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pămîntul odihneşte;
Că şi pîinea de secară este neagră, dar hrăneşte!
Ş-apoi, moşule, eu unul nu-s ţigan de rînd, mă jur.
Nu, nu, crede-mă. În pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculiţa fu romîncă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se-nţelege.

TĂNASE

Moldoveancă? Ce-auz, doamne!... Dar asta-i o fărdelege:

Unde s-a aflat
Că s-a-mpreunat
Corbi cu turturele,
Şerpi cu floricele,
Urşi cu căprioare
Şi norii cu soare?...

O porumbiţă să-ndure un bărbat cioroi...

RĂZVAN

Taci, măi!
Că simţesc cum intră-n mine şaptezeci de năbădăi!...

N-atinge țărîna mamei, că nu mai știu ce-o să fie:
Mi se-ntîmplă multe pozne cînd sînt cuprins de mînie.
Eu nu-s țigan... ți-am mai spus-o!... Nu mă mai tot
zăpăci!...
Mai pe scurt, na, iată banii!... Pleacă dracului
de-aci!

TĂNASE

De la un șerb nu voi cere, nu voi lua niciodată:
Ursita-mi e neferice, dar a ta-i chiar blestemată.
De mi-ar fi să mor de foame, mîna mea n-o voi păta,
Primind milă dintr-o mînă, care... nici ea nu-i a ta!

RĂZVAN

Eu șerb? Dar bată-te focul, mitropolitul Năstase
Nu știi oare că la moartea-i pe toți robii săi iertase?...
Singurul vlădică-n lume, sau cel puțin la romîni,
Care nu voia ca frații să fie slugi și stăpîni,
Fiind tot un os ș-o carne... Așa scris-a în diată[1],
Poruncind să plece slobozi toți țiganii săi dodată;
Toți, moșule, pîn' la unul: bărbați, copii și muieri...
S-a spart lanțul! De-atunci, iată, două ierni și două
veri
Eu zbor în stînga și-n dreapta, ca voioasa ciocîrlie
Pe care n-o mai poprește ferecata colivie.

TĂNASE

Ești țigan pe jumătate, nu ești rob...

RĂZVAN

Asta-i nimic.
Mai este ceva. Văzut-ai?...

---

[1] *Diată* — testament.

TĂNASE

Ce?

RĂZVAN

Un țigan grămătic?

TĂNASE

Grămătic?... nu!... nu, băiete... N-am văzut, căci nu se vede,
Și chiar de-aș vedea cu ochii, pare-mi-se că n-aș crede.

RĂZVAN

Țiganii sînt tot ce-ți place: șelari, fierari, potcovari...

TĂNASE

Calăi...

RĂZVAN

Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sînt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu supt soare,
Dintre mii de țigănime, știut-am să-nvăț scrisoare,
Sîrbească și romînească, încît ajunsei de mic
În casa mitropoliei cel mai isteț grămătic...
Grămătic, moșule dragă!... Acuma ia dară banii,
Și te rog a nu mă pune într-un hal cu toți țiganii...

TĂNASE

Dar acești bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Așa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toți banii din țara noastră poartă, moșule, pe sine
Semnul furilor[1] ce-i pradă, pintre lacrimi și suspine,

[1] *Fur* — hoț.

De la noi, de la opincă, de la omul cel sărman,
Ş-apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Zburători ce sug în umbră! Javre, moşule, d-acelea
La cari omenească-ţi pare numai faţa, numai pielea,
Iar sufletul pe dobîndă fu luat de la satan,
Cu tocmeală să se-ntoarcă mai murdar şi mai viclean!...

TĂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

RĂZVAN

Lucru furat! ai dreptate!
Însă n-oi fi eu acela care va prăda pe-un frate!
Mama, buna măiculiţă, din mormînt ar tresări,
De-ar şti că-n pieptu-mi se mişcă păcatul de-a tîlhări!...
Dar la naiba frunza verde! Ce să mai tocăm degeabă?
Iată banii, mulţumeşte, du-te, caută-ţi de treabă!
Află, moşule, atîta: fie banii chiar furaţi,
Copilaşii tăi te-aşteaptă fără pită şi-nsetaţi!...

TĂNASE
(luînd punga şi sculîndu-se)

Bogdaprosti, măi băiete!... Bogdaprosti! Rău îmi pare
Ca să văz o lighioană c-un suflet atît de mare!
De-ai fi romîn, cale-vale! dar ţigan, păcat! păcat!
Tat-tău o fi fost, băiete, o groază de blăstemat
De-au întortocheat pe mă-ta în linguşirile lui...
Multe dragostea mai face pe faţa pămîntului!
E curat un fel de boală, ce de noi cînd se lipeşte,
Pe romîn mi-l ţigăneşte, pe ţigan mi-l romîneşte,

Toate lucrurile-n lume cu susul le pune-n jos:
Îngerul urît se pare, ucigă-l crucea frumos!...
Dar eram să uit, băiete, de-a te-ntreba, cum te cheamă?

RĂZVAN

Pe mine Răzvan... Smaranda chema pe drăguța mamă;
Muri an... ba nu! trăiește! trăiește-n cugetul meu,
Și va trăi totdauna, pînă voi trăi și eu!...

TĂNASE

Dumnezeu să mi-te-ajute, precum tu m-ajuți pe mine;
Zilele tale să curgă tot zile lungi și senine;
Iar nevoia să doboare pe-oricine-ți va fi dușman!...
Rămîi sănătos, băiete!... Ce păcat că ești țigan!...

(Pleacă murmurînd: Răzvan, Răzvan, Răzvan... apoi se întoarce.)

Știi ce? Mi-am luat de samă... Nu-mi trebuie punga-ntreagă.
Mi-ajunge ș-un singur galbăn... zău așa, Răzvane dragă!
Mai sînt mulți săraci, băiete, și eu n-aș vrea de prisos,
Pe cînd se zbuciumă frații, simțind cuțitul la os!

(scoțînd punga)

Na!...

RĂZVAN

Dar, moșule...

TĂNASE

Ascultă, nu mai face vorbă lungă!
Mai împarte tu ș-altora pîine din această pungă.

(Ia un galbăn și dă sacul lui Răzvan.)

Fă pe gîndul meu, căci altfel, zău, nu primesc nici
un ban...
Acuma mă duc, băiete... Mare păcat că-i țigan!...

(Iese.)

RĂZVAN

Bietul om!... Ce fudulie! Ce vorbe late! Ce toană!
Cineva, privind, l-ar crede că-i un împărat în goană!
Ce despreț! D-abia ne vede... Taica lui n-a fost
țigan!...

(Se uită în jur cu pază, apoi scoate din sîn o hîrtie.)

Lumea-și bate joc de mine! Rîde lumea de Răzvan!...
O să rîz și eu de lume!... Da, vom rîde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dînsa cu turbare!...

(Lipeşte hîrtia pe un stîlp şi iese, pe cînd uşa bisericii se deschide, venind mai mulți, dintre cari dascălul se opreşte lîngă hîrtie, iar ceilalți se grămădesc.)

TÎRGOVEAȚA I

Uf! Nu mai stau pe picioare de necăjită ce sînt!
Zău, nu-i prea bună zăbava, fie locul cît de sfînt.
Părințelul Agaftanghel ar fi un preot cu minte,
Dar lungește, vai!... Te face să fugi chiar de cele
sfinte.

TÎRGOVEAȚA II

E mai deștept popa Tacu de la Sfîntul Nicolai;
În două vorbe ți-arată calea-n iad și calea-n rai,
Ș-apoi îți zice: alege-ți! — și-ntr-o suflare sfîrșește:
De-ți place iadul sau raiul, cum vrei, el nu te silește...

(Dascălul, stînd lîngă hîrtie, începe a rîde cu hohot.)

TÎRGOVEȚUL I

Dar tu ce rîzi, măi fîrtate, singur, chiar ca un smintit?
Te știam om de ispravă! Doară n-ai înnebunit?
Spune, ce scrie pe-acolo?

TÎRGOVEȚELE

Cine scrie și cum scrie?

TÎRGOVEȚUL II

Nu cumva iarăși vrun cîntec, rînjind de biata domnie?

TÎRGOVEȚUL III

Sau poate vro păcăleală, pe vornici? pe logofeți?

DASCĂLUL

Ἔγνων, ἀνέγνων, κατέγνων[1]: niște cai verzi pe păreți!...

TÎRGOVEȚUL I

Ești nerod, și pace bună! Eu nu-s cărturar ca tine.

TÎRGOVEȚUL II

Nici eu!

TÎRGOVEȚUL III

Nici eu!

TOȚI

Chiar nici unul!...

DASCĂLUL

Așa să fie!

---

[1] Știu și răsștiu (gr.).

TOŢI

Vezi bine!

DASCĂLUL

Vai de ţară!

TÎRGOVEŢUL I

Tu citeşte!

TÎRGOVEŢUL II

Eşti dascăl!

TÎRGOVEŢUL III

E treaba ta!

TÎRGOVEAŢA I

Curînd! Curînd!

TÎRGOVEAŢA II

Zi odată!

CELELALTE

Nu mai putem aştepta!

DASCĂLUL

Fiindcă voi nu ştiţi carte...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Dar faceţi gură...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Căci din păcate, a romînului făptură
Este...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Să zbiere cu cîtu-i mai nătărău...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

De voi mi-e milă...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Voi citi eu.

TÎRGOVEȚUL I

Citește!

TÎRGOVEȚUL II

Da! Da!

TÎRGOVEȚUL III

Începe!

TÎRGOVEȚELE

Ascultare! Ascultare!

TÎRGOVEȚUL I

Eu port bumbac în ureche. Ridică-ți glasul mai tare...

TÎRGOVEȚUL II

Dar nu răcni, că pe mine mă cam supără la cap...

TÎRGOVEȚUL III

Mai în sfîrșit, hai odată, mișcă-ți barba cea de țap!

DASCĂLUL

(citește)

Frunză verde de negară,
De cînd domnește în țară
Petru-vodă șchiop și slut,
De rîs țara s-a făcut!...

TOȚI

De rîs țara s-a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÎRGOVEAȚA I

Petru-vodă șchiopătează, dar nu-i slut!

TÎRGOVEAȚA II

Nu, nu, nu este!
Ba-i chiar frumușel la față ca fătul cel din poveste!

TÎRGOVEȚII

Tăceți, gîștelor, odată!

TÎRGOVEȚELE

Auzi, obraznici, mojici!

DASCĂLUL

Ori m-ești asculta, sau altfel mă duc și vă las aici...

TÎRGOVEȚII

Ba nu... Citește! citește!

TÎRGOVEȚELE

Noi gîște? Noi?... Ce ocară!

TÎRGOVEȚUL I

Tăceți sau plecați!

TÎRGOVEȚUL II

Firește!

TÎRGOVEȚUL III

Da, da! Afară! Afară!

DASCĂLUL

Vreți să m-ascultați odată?

TÎRGOVEȚUL I

Negreșit! Nu ne pricepi?

TÎRGOVEȚUL II

Citește! Haide! Tăcere!

TÎRGOVEŢUL III

Apoi dară ce nu-ncepi?

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii, tot furînd,
Îşi fac trebile pe rînd!

TOŢI

Își fac trebile pe rînd! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Norodul plînge şi zbiară,
Dar în cer şi pe pămînt
Nu-l aude nici un sfînt!

TOŢI

Nu-l aude nici un sfînt! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de neg...

TÎRGOVEAŢA I
(întrerupînd)

Haide! iarăși frunză de negară?
Ce doamne! Tot numai una?... Ca și cînd n-ar fi-ntr-o vară
Feluri de feluri de frunze!...

TÎRGOVEAȚA II

Viorele, rozmarini...

TÎRGOVEAȚA III

Garofițe, busuioace...

TÎRGOVEAȚA IV

Trandafiri, brîndușe...

TOATE

Crini...

TÎRGOVEȚUL I

Tăceți odată, că-i poznă!

TÎRGOVEȚUL II

O să vă luăm la goană!

TÎRGOVEAȚA I

Auzit-ai, soro, vorbe!

TÎRGOVEȚUL III

Bre! Doar nu ești o icoană?

TÎRGOVEAȚA II

Dar nici dumneata un vodă, ca să ne batjocorești!

DASCĂLUL

Vreți să citesc mai departe? Nu vreți...

TOȚI

Ba da, să citești!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Decît un domn de ocară,
Iar boieri mişei şi hoţi,
Mai bine la dracu toţi!

TOŢI

Mai bine la dracu toţi! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÎRGOVEŢUL I

Măi! Oare tocmai la dracu?... Să nu fie?... Ştii...
Mai lasă...

TÎRGOVEŢUL II

Ba nu! Nicidecum! La dracu!

TÎRGOVEŢUL III

La dracu cei ce ne-apasă!

TÎRGOVEŢUL I

Fie şi la dracu, totuşi... vro vorbă mai cu papuci...
De pildă: la cel cu coadă şi cu coarne să te duci;
Se-nţelege că-i tot dracul, dar ocara-i mai cioplită...

DASCĂLUL

Aş! Cu coarne şi cu coadă poate să fie ş-o vită!
Mai bine dar drept la dracu!

TÎRGOVEŢUL II

Mai bine, pre legea mea!

MAI MULTE VOCI

Ho! Încet! Vine vatavul!

TÎRGOVEAȚA I

O să dăm de vro belea!...

(Se arată Başotă, înconjurat de slujitori.)

DASCĂLUL

Soseşte nenorocitul, tocmai cînd vorbeam de vite:
Se-ntîmplă, zău, cîteodată, cimilituri potrivite.

BAȘOTĂ

Oameni buni! Ce stați aice? Ce veste? Ce v-ați oprit?
Cu ce scop?... A! o hîrtie! Să vedem, ce s-a citit?

TÎRGOVEȚUL I

Va fi o carte domnească...

TÎRGOVEȚUL II

O cazanie...

TÎRGOVEȚUL III

O rugă...

BAȘOTĂ

Slujitori! să fiți cu pază, ca nici unul să nu fugă...
Parc-aș fi sigur că-i iarăși vrun cîntec nerușinat!

TÎRGOVEȚUL I

N-aș crede!

TÎRGOVEȚUL II

Nu-l mai citește!

TÎRGOVEȚUL III

Foarte rău ne-am încurcat...

BAȘOTĂ

(apropiindu-se de placard și silabisind: frun... frunză... verde... de negară... de cînd... dom... dom... domnește...)

Cum? Împotriva domniei? Împotriva stăpînirii?
Și voi toți sînteți în gloată părtași ai nelegiuirii?
A! V-am prins, litfe spurcate! Vi-i dragă viața, sau ba?
Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oi întreba!

(Apucă de piept pe Tîrgovețul I.)

Tu ai o față cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
Pune dar mîna pe cuget, ș-arată-mi cine l-a scris
Acest cîntec ce cutează pe-un vodă să-l ia în rîs?

TÎRGOVEȚUL I

Iartă-mă, jupîn vătave... măria-ta și stăpîne...
Eu nu știu chiar nimicuță... de nu-i așa, să fiu cîne...
Eu am sosit acușica... Sînt omul cel mai smerit...
Eu nu știu carte, jupîne... Nu eu, altul a citit...

(Răzvan, intrînd pe nesimțite, se amestecă în gloată.)

BAȘOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toți? Arată!

TÎRGOVEȚUL I

(arată la Dascăl)

Acesta, jupîn vatave...

BAȘOTĂ

A! Ființă blăstemată!

DASCĂLUL

Da, da! Cam așa, jupîne! Ce să zic? Eu am citit,
Dar nu cu voie vegheată: chiar dumnealor m-au poftit...
Cercetează-i și-i întreabă... Nu sînt eu cel cu pricina.
A citi cînd nu te lasă, de! a cui să fie vina?

BAȘOTĂ

Oameni buni! Acuma dară, ca să văz ce-i de făcut,
Vă mai întreb, cum anume a citit acest limbut?

TÎRGOVEȚUL I

Curat pe moldovenie...

TÎRGOVEȚUL II

Negreșit! Cum se citește!

BAȘOTĂ

Drace! nu-i aci-ntrebarea. Eu știu că moldovenește.
Dar citit-a oare iute? Fără a se-nvălmăși?
Resfirat? Limpede? Neted? Repede?

MAI MULȚI

Așa! așa!

BAȘOTĂ

Așa-i, hoțule?... Ei bine! Acuma ce-mi vei răspunde?

DASCĂLUL

Hoț! Γνῶθι σἀντὸν[1], jupîne. Eu nu doresc a m-ascunde.
Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu-n zădar
Am tot învățat la buche. Sînt dascăl! Sînt cărturar!

---

[1] Cunoaște-te pe tine însuți (gr.).

BAȘOTĂ

Ticălosule! Cum, doamne, nu ți-e greu, nu ți-e rușine
Să-mi spui mie la palavre, cînd vorbești tocmai cu mine?...
Eu! eu vătavul cel mare, mă-nțelegi tu cine-s eu?
Mîna dreaptă a lui hatman, carele la rîndul său
Este și el mîna dreaptă a lui vodă... Prin urmare,
Vreau să-ți spui, cap făr' de crieri! că eu, vătavul cel mare,
N-aș putea citi prea iute ceea ce alții au scris.
Ș-apoi tu! tu s-o poți face? Ar fi un lucru de rîs!
Un dăscălaș, o nimică, tu să mă-ntreci chiar pe mine?
Aceasta-i peste putință! Aceasta nu se cuvine!...
Deci, judecata ți-e scurtă, fiind foarte-nvederat
Că cine-i foarte obraznic este foarte vinovat.
Tu ai scris cîntecul ăsta! Te cunoști după sprînceană:
Un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană,
Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă-nșeli tu, fătul meu!...
Slujitorilor, luați-l! E bun de spînzurătoare!

RĂZVAN

Mai stați! De ce-i așa pripă? Turci, tătari sînteți voi oare
De săriți dintr-o năvală grabnic a ne spînzura?
Jupîn vatav, mînă dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în țara moldovenească,
A omorî pentr-un cîntec o ființă omenească?

BAȘOTĂ

Țigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vra,
Dar pe bietul om, jupîne, iartă-l, nu-l mai spînzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară; e romîn, îți este frate...

TÎRGOVEȚII

Are dreptate țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ

O să-l învăț eu îndată! Să mă-nfrunte ș-un netot?
Băieți! Pe-amîndoi luați-i! Spînzurați-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Așa-i povestea? De minune! Foarte bine...
Atunci lăsați-l pe dascăl și luați-mă pe mine;
El nu-i vinovat, sărmanul; cîntecul făcut-am eu;
L-am scris, l-am lipit și pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviți așa la mine? Doară nu-s o arătare...

MAI MULȚI

Tu ai scris?

RĂZVAN

Chiar eu, firește.

BAȘOTĂ

Lucru vrednic de mirare.
Un țigan să scrie stihuri, n-aș fi crezut-o... Cei drept,
Mutra-i oarecum arată suflet ager și deștept...
Vrea să zică, ș-acea doină din săptămîna trecută?...

RĂZVAN

Foaie verde magheran,
Logofătul e viclean...

Da, da, jupîne vătave! Tot de mine e făcută...

TOŢI

Bre!

BAŞOTĂ

Ciudat! Să ştie carte o jivină de ţigan!

RĂZVAN

Ba poate că-ntrec, jupîne, pe mulţi boieri din Divan...

BAŞOTĂ

Slujitori! lăsaţi pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toţi dascălii i-aş prinde ş-aş spînzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învaţă pe cei mulţi
C-ar trebui ca boierii să umble goi şi desculţi;
Şi chiar ăst ţigan n-ar merge astăzi la spînzurătoare
De n-ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzeşte-te de dracul, c-o să dai de vrun păcat!...
Acuma tu, faraoane, răspunde-mi dar docamdată,
De ce te-apuci tu d-o treabă oprită şi neiertată?
O faci oare de la tine? sau cineva ţi-o fi spus?

RĂZVAN

Apoi de, jupîn vătave, Stan e jos şi Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spînzuri, ş-astfel trăieşti boiereşte;
Eu fac doine şi doiniţe, ca să-mi petrec ţigăneşte;

Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orișicui
Să pună-n ștreang omenirea în mijlocul tîrgului!...
Ș-apoi acest drept, jupîne, dacă mi s-ar da și mie,
Eu n-aș omorî nici unul, ca să pot ierta o mie.

BAȘOTA

(surîzînd)

Șiret țigan!... Dar nu-i lesne a scăpa pe-un osîndit!
Fapta ce tu ai făcut-o e un lucru de gîndit.
A necinsti cîrmuirea, a batjocori Divanul,
Poate numai doară vodă, sau măria-sa sultanul...
Totuși, dragul meu, o lege, un vechi și sfînt obicei,
Te-ar scoate din gura morții... Ești însurat, sau holtei?

RĂZVAN

Ba nu-s însurat, jupîne...

BAȘOTĂ

Mare noroc! Ești ferice!
Ai putea să scapi cu zile... În pravila țării zice
Cum că de-osîndă se iartă pe cine-l ia de bărbat
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...
Așa-i obiceiul nostru, datina cea strămoșească.
Acuma rămîne numai vro fată să se găsească...

(cătră tîrgovețe)

Printre voi nu este oare?

FATA I

Sînt eu.

FATA II

Și eu.

BAȘOTĂ

Minunat!
Două fete cumsecade? Nu-i așa? De măritat?

FATA I

Negreșit!

FATA II

Fără-ndoială!

BAȘOTĂ

Prea bine. Spune-ți-mi, dară,
Care dintre voi, de milă, nu va lăsa ca să piară
De-o caznă foarte cumplită acest băiat priceput?
Însuși eu voi face nunta, după cum am mai făcut.
M-eți fi ciraci[1]...

FATA I

Iertăciune! Eu una nu vreau, jupîne!...
Un bărbat țigan! O, doamne!... Cum se poate!...
E rușine!

FATA II

Și nici eu!... Ferească sfîntul!... Mai bine foc și potop!
S-ajung de povestea lumii? Eu, fată de potropop?

RĂZVAN

Așa-i? Atunci de ce dară ieșit-ați voi amîndouă,
Răsărind în sus deodată, ca ciupercile cînd plouă,
Ca să ne cîntați cu ison că sînteți de măritat?

---

[1] *Cirac* – aici: slugă de încredere.

FATA I

De ce!... Iată!... Să se știe!...

FATA II

Ce țigan nerușinat!

RĂZVAN

Măi! Le-ați auzit cu toții de la mic și pîn' la mare!
Astfel dar, de-acu-nainte veți ști bine fiecare,
Spunînd-o-n toată Moldova, spre știința tuturor
[...] că cine sînt dumnealor!
Mirese de porunceală ce-ar vrea bărbați să-și
găsească...
Iar dumneaei mai cu samă, o fată potropopească!

(Toți rîd cu hohote.)

SBIEREA

(intrînd)

Ce oameni lipsiți de minte. Să rîză chiar de prisos:
Și fără nici o dobîndă, și fără nici un folos.

RĂZVAN

Ai văzut, jupîn vătave, că nu-i nici o fată-n lume
Ca să nu se înfioare cînd aude de-al meu nume...
Frumoasă-i legea străbună, ce iartă pe-un vinovat,
Dacă poate să-l iubească un înger fără păcat;
Frumoasă-i legea străbună, care pricepe c-o ceață
Se pierde, cînd o răzbate o rază de dimineață;
Frumoasă-i legea străbună, care crede că nu-i rău
Alesul unei ființe curate ca dumnezeu!...
Frumoasă-i legea străbună... dar dînsa nu-i pentru
mine,
Precum într-o florărie nu-i loc unui mărăcine,

Precum într-o sărbătoare nu-i loc unui cerșitor,
Precum în zvonul de rîsuri nu-i loc plînsului de dor;
Căci numai cerul primește, sub streașina-i milostivă,
Scai și floare, catifeaua și sucmanul dopotrivă!...
Eu țigan! eu... o, jupîne! Decît vai, decît amar,
Mai dulce-i spînzurătoarea! Nu mai aștepta-n
zadar!...

(În acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieşit din cămaşa lui Răzvan, se pipăie cu-ngrijire la chimir.

BAȘOTĂ

Pentru cea dintîi greșeală, moartea ștreangului e
mare...
Slujitori, acum dodată... duceți-mi-l la-nchisoare.

SBIEREA

(smulgînd punga din sînul lui Răzvan)

Sacul meu, jupîn vătave! Iată-l, săculețul meu!

(Se pune a număra banii.

BAȘOTĂ

Cum? Așa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN

Ba nu eu.

TÎRGOVEȚUL I

Țiganul la mal se-neacă!

TÎRGOVEȚUL II

Țiganul își dete-n petec!

TÎRGOVEȚUL III

Zi că-i un țigan, și pace!

TÎRGOVEȚELE

Un ticălos! Un besmetec!

SBIEREA

Fost-au douăzeci de galbeni... Numai nouăspreci mai sînt!...
Unde-i unul? unul? unul?... Dați-mi-l de sub pămînt!

BAȘOTĂ

Unde-i galbănul, țigane?

SBIEREA

Un gălbănaș, rupt din soare,
Strălucitor, fără gaură, ferecat... M-auzi tu oare?

BAȘOTĂ

De ce nu răspunzi, țigane?

SBIEREA

De ce mă nenorocești?

RĂZVAN

Apoi de!... Iartă, jupîne... Galbănu-ți nu-l mai găsești...
În locu-i va fi o pîine într-o colibă săracă...

SBIEREA

Eu nu te-nțeleg! Eu nu știu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAŞOTĂ

Ţiganul e prea obraznic. Am fost cu dînsul prea blînd.
Slujitorilor, luaţi-l! Spînzuraţi-l mai curînd!

SBIEREA
(apucînd pe Başotă de mînă)

Mai stăi, jupîne vătave! Nu te grăbi! Mai aşteaptă...
Spînzură-l, dar mai-nainte fă-mi o judecată dreaptă.

BAŞOTĂ

Ciudat, boierule dragă! Apoi ce-ţi pot face eu?

SBIEREA

Cum ce? Vreau sfînta dreptate!... Cum ce? Dă-mi galbănul meu!...
Uitat-ai pravila ţării? obicei? canoane? lege...

DASCĂLUL

În ce guri încape legea!

SBIEREA

În gura mea, se-nţelege!...
Ascultă, jupîn vătave... Nu mă lăsa păgubaş!...
Sau ţiganul să-mi întoarcă acel galbăn... gălbănaş...
Ori de nu, atunci, jupîne, stăpînul să mi-l plătească...
Astfel este obiceiul, pravila moldovenească...

BAŞOTĂ

Al cui eşti tu, măi ţigane? Cine e stăpînul tău?

RĂZVAN

Sînt ţigan iertat, jupîne: ţiganul lui dumnezeu!

SBIEREA

Iertat? cu atît mai bine! Dup-a legii glăsuire,
Băiatul mi se cuvine în loc de despăgubire,
Așa-i, jupîne vătave!... Pravila zice curat:
Furul să se dea acelui de la care a furat.
Dă-mi-l rob.

RĂZVAN

Eu rob?

SBIEREA

Vezi bine!

BAȘOTĂ

[...] Știi c-un țigan, chiar de laie, se plătește orișicînd
Peste douăzeci de taleri, pe cînd ăsta nu-i de rînd:
E frumos și știe carte...

SBIEREA

Știe carte?

BAȘOTĂ

Foarte bine.

SBIEREA

Tocmai așa rob îmi trebui. Este tocmai pentru mine,
Îmi va ține catastișe[1], socoteli și daraveri.
Dă-mi-l după legea țării...

DASCĂLUL

Cea făcută de boieri!

---

[1] *Catastișe* — catastife, condici, registre.

SBIEREA

Nu știu de cine-i făcută, dar știu că-i foarte cu cale.

BAȘOTĂ

Atuncea se schimbă treaba... Să-ți spui verde dumitale
C-aș avea și eu nevoie de-un țigan așa de rar,
Cam cutezător, cam țanțoș, dar deștept și cărturar.
Nu-nțeleg, nu pot pricepe și nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul, pe cînd îmi place și mie...
Deci, ia-ți galbănul din parte-mi, iar eu pe țigan
mi-l iau.

SBIEREA

Nu, jupîne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau!
Nu vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orișicare!

BAȘOTĂ

Boierule! Știi prea bine, cine-i vătavul cel mare?...

SBIEREA

Deci! și eu la visterie fost-am ftori-cămăraș!

BAȘOTĂ

Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naș...

SBIEREA

Dar apoi și eu, jupîne, cu logofătul sînt rudă...

BAȘOTĂ

Boierule! Nu m-aprinde!... Mă faci să plesnesc de
ciudă!...

SBIEREA

Plesnește. Eu nu te-mpiedec... Dar țiganu-i tot al meu!...

BAȘOTĂ

Boierule! Taci din gură, căci mă jur că eu... eu... eu...

RĂZVAN

(către opor)

Cîinii osul ca s-apuce, corbii stîrvul ca să-mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alții se ceartă!...

TÎRGOVEȚUL 1

Se-nțelege!

TOȚI

Așa este!

SBIEREA

Îi vezi, jupîne vătav!
Taie-i pe toți! Nimicește mojicimea cu nărav!
Dar pe țigan dă-mi-l mie.

RĂZVAN

Stați, boieri! Vorba-i degeabă!
Nu m-eți robi voi pe mine! Nu m-eți robi! Mai degrabă
Veți pune-n lanțuri furtuna, cu tunete și cu ploi,
Decît s-ajung eu vrodată rob la unul dintre voi!...
Jupîne! Eu cer osînda. Spînzurătoarea m-așteaptă.
Mi-am bătut joc de domnie: e cea mai grozavă faptă!...

Cineva poate să rîză de sfinţi şi de dumnezeu,
Dar de vodă, nu... Ei bine! Dă-mi, jupîne, ştreangul meu!

BAŞOTĂ

Slujitorilor, luaţi-l!... Ba nu...

(lui Sbierea la o parte)

Boierule dragă,
Uită cearta, căci, pe cinste, am glumit, a fost o şagă,
Un nimic. Dumneata, frate, cu logofătul eşti neam,
Şi chiar la logofeţie eu o judecată am
Cu neşte răzaşi... Un petec... Nu-i tocmai o treabă mare...
Mă-nţelegi... Să fim prieteni... O pricină de hotare...

(Se strîng de mîni cu căldură.)

RĂZVAN

Ce mai aşteptaţi voi dară? Ce staţi? Ce vă mai gîndiţi?...
Calăi ce pe robi ucideţi, pe cei slobozi îi robiţi!

TOŢI

Are dreptate ţiganul! Ţiganul are dreptate!

BAŞOTĂ

Slujitori! Daţi-mi afară toate gurile căscate!

(Slujitorii gonesc poporul, care se depărtează cu nemulţumire.)

TÎRGOVEŢUL I

Lasă-mă, jupîn vătave, să văz cioroi spînzurat!

CEILALŢI

Şi eu! şi eu!...

BAȘOTĂ

Ba la naiba!

SBIEREA

Afară de la mezat!

BAȘOTĂ

Așa-i! Acum sîntem singuri! Nimeni nu-mi mai stă la spate,
Ca să strige că-i cu cale sau că nu este dreptate...
Slujitorilor, la lucru!... Apucați-l pe țigan!

RĂZVAN

(lăsîndu-se în mînile slujitorilor)

Mă dau eu singur, jupîne.

BAȘOTĂ

Treaba merge găitan.
Legați-mi-l și duceți-l...

RĂZVAN

Întins la spînzurătoare!
Omul om, să fie slobod; decît rob, mai bine moare;
Ș-apoi moartea-i înviere pentru cel desprețuit!

SBIEREA

Aleu! Vorbește-ntr-aiurea... Necum să fi-nnebunit!...

BAȘOTĂ

Prietene! Ia-ți țiganul, și nu uita mai cu samă
Pricina cea de hotare...

RĂZVAN

(zbuciumîndu-se cu desperare)

Unde ești, o! mamă! mamă!

CÎNTUL II

RĂZBUNAREA

„Ţiganul şi clăcaşul
Au fost gîndirea mea;
Stăpînul, arendaşul.
Şi legea lor cea grea..."

C. BOLLIAC

Feţele:

RĂZVAN, căpitan de haiduci	MOŞ TĂNASE
RĂZAŞUL } ceauşi de haiduci	HOŢUL I
VULPOI } ceauşi de haiduci	HOŢUL II
VĂSCAN GANEA, boier	HOŢUL III
VIDRA, nepoata vornicului Moţoc	CIOBANUL
SBIEREA	HAIDUCI

Un crîng în codrul Orheiului în Basarabia. În fund un părău. Mai încoace un trunchi răsturnat. În laturi stînci.

HOŢUL I

Ian să-mi spuneţi, ce să facem ca să mai scurtàm din vreme?

HOŢUL II

Face-vom ce face frunza, cînd prin codru vîntul geme;

Ori vom face ca izvorul, cînd aruncă spuma lui,
Scăpărînd argint din undă, pe verdeața crîngului;
Sau să facem ca securea, cînd fieru-n copaci lovește,
Iar copaciul nu se lasă, luptîndu-se bărbătește;
Frunza, securea, izvorul, toate ne cîntă cu dor:
Să cîntăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!

HOȚUL III

Cîntecul să fie freamăt, troscot, șoaptă, toate-ntr-una;
Blînd ca sărutarea mumei, crunt și groaznic ca furtuna!

HOȚUL I

Să cînte Răzașul dară!

RĂZAȘUL

(oftînd)

De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergîndu-mi plînsul cu plînsul, cum se scoate cui prin cui!...
Dar ce zic! Nu sînt eu numai, care sufere și plînge;
N-oi fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frînge;
Tot ca mine varsă lăcrimi, despuiați și nevoiași,
Toți acei ce-n țara noastră se mîndresc a fi răzași,
Păstrînd, ca o moaște sfîntă, hrisoave, peceți, urice,
Putrezite de vechime și-n cari cu fală se zice
Că, scăldîndu-se în sînge, moșii și strămoșii lor
Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de ogor!...
Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul și pojarul!
Mult-mare mi-este mînia! Mi-este mare-mult amarul!

HOȚUL I

Eu am auzit, bădiță, c-adecă și la munteni
Ar fi răzași ca ș-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOȚUL II

Sînt și-n Ardeal, măi fîrtate; ba și-n țara ungurească;
Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzășească.

RĂZAȘUL

Apoi oriunde să fie, tot o soartă, tot un drac!
Tot vecinii mi-i înșeală, tot vecinii mi-i dezbrac;
Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
Numai fir, numai mătasă, numai cu samur blănite;
Vecini dintr-aceia care, c-o-mbrîncire, c-un cuvînt,
Satul întreg plin de viață mi-l prefac într-un mormînt!
Vecini dintre cari acuma, de-i văz în cale-mi, îi spintec,
Și hohotesc spintecîndu-i...

HOȚUL III

Dar tu ai uitat de cîntec.

RĂZAȘUL

Ba n-am uitat. Vrut-am numai sîngele-mi să-l pui în joc,
Ș-astfel, pomenind trecutul, să pot cînta mai cu foc.

(Îşi drege glasul, îşi apasă cuşma pe frunte şi cîntă.)

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scîrba răzăşie!
Eu credeam că-i boierie,
Şi-i curată calicie!
Ani întregi m-am judecat,
Sănătatea mi-am mîncat,
Şi nimic n-am cîştigat.
Eu umblam la judecată,
Copiii-mi plîngeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată!

Dar acuma dumnezeu
A făcut pe gîndul meu,
Ca să-mi mai răzbun și eu!
Pentru dalba haiducie,
Pentru mîndra voinicie,
M-am lăsat de răzășie,
Ș-am ales judecători
Cei stejari nestrîmbători,
Ca să-mi fie frățiori!

TOȚI

Numai codrulețul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!

HOȚUL I

Zi, Răzașule,-nainte! Zi-nainte! Nu mai sta!
Că să știu că piere lumea, tot cu drag te-aș asculta!

HOȚUL II

Zi-nainte! Zi-nainte! Să te-auză sfîntul soare!

HOȚUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frămîntă! Mi-e și cald, mi-e și răcoare!

RĂZAȘUL
(ia arcul în mînă și cîntă)

Funză verde lemn sucit,
Și de cînd m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Și de umbr-acoperit.
Cînd văz pe ciocoi viind,

Mă fac broască pe pămînt,
Îmi aşez săgeata-n vînt,
Şi mi-l iau la căutare,
De la cap pîn' la picioare,
Fără ah, fără cruțare!
Şi chitesc, şi socotesc,
Şi cuget, şi mă gîndesc,
Pe unde să-l nemeresc:
La retezul părului,
Din dosul işlicului[1],
Unde-i greu ciocoiului!

TOȚI

Las' să moară ca un cîne,
Că mult te-a căznit pe tine!
Las' să moară ca o fiară,
Că mult geme biata țară!...

(Se arată, trecînd puntea păraului, Ganea şi Ciobanul.)

HOȚUL I

Un boier aice-n codru!

CEILALȚI
(apucînd armele)

Un căftan[2]!... Sîntem trădați!

CIOBANUL

Liniştiți-vă, că doară ne cunoaştem, măi fîrtați!
Eu vi-l aduc pe credință: eu vi-s chezaş şi povață;
Voi aveți lipsă de galbeni, el are lipsă de brață...

---

[1] *Işlic* – căciulă mare boierească.
[2] *Caftan* – manta boierească; rang de boierie.

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN

(ieşind dintre tufe)

Ce-ți trebuie? Ce poftești?

GANEA

Pe căpitan...

RĂZVAN

Căpitanul?... sînt eu; dar tu cine ești?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Sabia cea de văpaie,
De care tremură țara?

RĂZVAN

Numai pe cei răi îi taie.

GANEA

Dumneata Răzvan?

RĂZVAN

Ei bine, știi acuma cine-s eu;
Spune-mi dar și tu, jupîne, cum se cheamă ciocul
tău?

GANEA

Nu-i vorba de nume...

CIOBANUL

Lasă! ți-oi spune eu, căpitane.
Din botez Văscan îi zice, iar după poreclă Gane;
Feciorul lui Osip Gane ce fusese căminar...

GANEA

Eu n-am venit în pădure ca să vorbim în zadar.
Lucrul care mă zorește trebui isprăvit îndată...
Nu-ncape nici o zăbavă... Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

Atunci du-te la vrun popă, dintre cei ce pentr-un zlot
Cunună soră cu frate și mătușă cu nepot!
N-ai ce căta pe la mine,
Preoțit de cruda soarte
Ca să cunun alde tine
Numai cu duhul de moarte!
Așadar pleacă, jupîne; pleacă, vesel c-ai scăpat...
Însă de-ai venit aice cu vrun scop înveninat...

(Pune mîna pe pumnal.)

CIOBANUL

Nu-l speria, căpitane... Boierii sînt slabi la fire:
Brațul, haina, mintea, fața, inima, totu-i subțire.

RĂZVAN

Urmează-ți vorba, jupîne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îți spuneam
C-am îndrăgit pe-oarecine, firește fată de neam;
Din nenorocire totuși ea n-are mamă, nici tată,
Ș-unchiu-său vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,

Luîndu-şi de gînd s-o-nchiză călugăriţă la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

RĂZVAN

Sărmana!... Dar zestrea-i mare?...

CIOBANUL

Avuţii nenu-
mărate!...

RĂZVAN

Sărmana!... Mori după dînsa?

CIOBANUL

Lîngă Nistru patru
sate!...

GANEA

(dînd lui Răzvan o pungă)

Iată trei sute de galbeni. Alţi trei sute, negreşit,
O să-ţi aducă ciobanul, după lucrul săvîrşit...

RĂZVAN

Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?

GANEA

Nu-i vorbă...

CIOBANUL

O cheamă Vidra... Ştii?... A lui Moţoc
nepoată...
Şi cin-oare n-o cunoaşte!

RĂZVAN

Da! Am auzit şi eu...

HOȚUL II

Un fătoi ce călărește și-mpușcă chiar ca un zmeu.
Într-o zi am întîlnit-o alergînd la vînătoare...
E voinică, n-am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare...

RĂZAȘUL

Știut! După ce-i din osul acelui vornic Moțoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA

Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

RĂZVAN

Se-nțelege! Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă...
Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ți dea codru-ntunecat?

GANEA

Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă
Tîrăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S-o smulgi din mîinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubește?

CIOBANUL

Așa! Nu-i ceva ușor!
Vidra-i o fată semeață, bîcsită cu fudulie,
Care n-o să bage-n samă nici chiar pe sfîntul Ilie!...
Să iubească pe jupînul? Dec! Să-și pună pofta-n cui...
Boierul știu c-o iubește, dar nu ea pe dumnealui...

GANEA

După cununie, lasă! și iubirea o să vie...
Dar grăbește, căpitane...

RĂZVAN

Așa-i! După cununie!
Adevărat. Eu uitasem c-asta-i lege pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!...
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfîrșit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

Curat așa zic și eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dînșii e mai rău.

RĂZVAN

Băieți! Mergeți cu jupînul. Ați auzit ce poftește.
Simbria-i destul de bună: faceți treaba voinicește...

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

Niciodată n-oi uita
Slujbulița cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,
Și-ți făgăduiesc pe cinste, că dacă din întîmplare
Vei fi prins de cîrmuire, te scap eu din supărare:
Sînt cumnat cu pîrcălabul, iar vornicii amîndoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

Ciocoii sînt tot ciocoi!

(Către Răzașul, care vrea să plece cu ceilalți.)

Răzașule! mai așteaptă...

RĂZAŞUL

Porunceşte.

RĂZVAN

(luîndu-l deoparte)

Cată bine.

De-i pricepe că miroasă...

RĂZAŞUL

A trădare? Las' pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v-atingeţi de Vidra... E femeie.

RĂZAŞUL

Chiar să vrei,
Răzaşul nu se pogoară la bătaie cu femei!

(Ganea, Ciobanul şi haiducii ies.)

RĂZVAN

Femeie!... Precum pojarul se naşte dintr-o scînteie,
Aşa m-aprinde pe mine ciudată vorba: femeie!...
Femeie! De cînd pe dînsa o făcuse dumnezeu,
El nu mai face nimica, fermecat de lucrul său,
Şi privind cu mulţumire la lumea cea zîmbitoare,
Zice: eu sînt rădăcină, dar femeia este floare!...
Femeie!... Şi totuşi omul, de lăcomie tîrît,
Iubeşte nu pe femeie, ci auru-i cîntărit!...
Pentru dînsul e femeie moşia cea măsurată,
O sculă[1] preţeluită sau o pungă numărată!...

(Se aude afară un glas strigînd: Răzvan! Răzvan!!)

Mă cheamă?... Cine să fie...

---

[1] *Sculă* — bijuterie.

TĂNASE
(arătîndu-se dintr-o parte)

A! Iată că te-am găsit!

RĂZVAN

Stăi!...Tu ești...Mi-aduc aminte... Ești acel nenorocit,
Carele la Iași pe poduri oboseai strigînd „jupîne“,
Pîn' să capeți o lescaie sau o fărîmă de pîne!...
Te cunosc, deși de-atuncea trecut-a un veac întreg:
Trei ani cumpliți de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te-nțeleg!
Te știam slobod, băiete; sprinten ca o rîndunică;
Bătîndu-ți joc de necazuri... Zău! nu mai pricep nimică...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
De-ar putea să biruiască, ar robi pe dumnezeu!
Fost-am șerb, fost-am în lanțuri, ș-acum inima-mi suspină
Întîlnindu-te pe tine, căci tu, tu ai fost pricină!...

TĂNASE

Eu?

RĂZVAN

Tu, moșule! Tu singur! Asta-n veci eu n-oi uita...
Ș-apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
Și mîini, de-mi va fi ursita să mor pe spînzurătoare,
Ți-o voi datora tot ție...

TĂNASE
(făcînd semnul crucii)

Poznă!... Nu glumeşti tu oare?...
Să ştiu c-aşa-i adevărul, o clipă n-aş zăbăvi,
Dîndu-ţi pieptul meu drept ţintă, să te poftesc a lovi!...

RĂZVAN

Tu! da, tu eşti o unealtă a puterii fără nume,
Care ţese nevăzută toate lucrurile-n lume,
Astfel c-ades muritorul, bun ca blîndul mieluşel,
Face rele peste rele, făr' s-o ştie singur el!...

TĂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ţi-aduci aminte nenorocita de pungă,
Din care luaşi un galbăn, zicîndu-mi c-o să-ţi ajungă,
Că sînt mulţi sărmani în ţară, că nu-ţi place de prisos,
Pe cînd se zbuciumă fraţii, simţind cuţitul la os?...
Moşule! Făcînd aceasta, puteai să prevezi tu oare
C-o să mă cufunzi pe mine în robia-ngrozitoare?...
Ei bine! căzut în fiare pentr-un galbăn ce-a lipsit,
De primeai tu punga-ntreagă, eu scăpam nepedepsit!...
Ha, ha, ha! Ş-apoi mai strige căpăţînele-nţelepte
C-omul ştie tot ce face, ştie tot ce-o să-l aştepte,
Uitînd c-un flutur de seară, ce trece repede-n zbor,
Este-n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
O faptă cît de frumoasă, ca o floare cu otravă,
Tăinuieşte cîteodată pieirea cea mai grozavă!...
În sfîrşit, tu eşti pricină!...

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Să nu mă vestești în clipă, lăsîndu-mă-n locul tău
Însuși eu să-ncarc robia pe căruntețele mele,
Și scăpîndu-te pe tine, să port lanțuri cît de grele?...
Un țigan ce miluiește pe-un neputincios bătrîn,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca ș-un romîn...

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost se trecuse... Spune-mi acuma, iubite,
De ce-ți tîrăști tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?

TĂNASE

Ba copiii m-au lăsat.

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat.
În țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,
Sînt romîni ce pier în foame! Sînt romîni ce mor de sete!...
Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n-a mai rămas,
Decît numai să-și însemne pieptul cu cea sfîntă cruce
Și zicîndu-și „doamne-ajută!“ calea codrului s-apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerșitorind pe meidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iași?...

TĂNASE

La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi ș-uscate, cîte nici în cap nu-ți vine!
Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alții, adică boierii, te sfîșie cu năcaz;
Iar țiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă,
C-alta orice i-aș mai face, degeaba! tot nu se
schimbă!...

RĂZVAN

Zi, moșule! Zi-nainte... Eu nu mă supăr de loc.

TĂNASE

Ei bine, țiganii zbiară că tu ești al lor proroc:
Tu o să-i scoți din cătușe, tu o să-i speli din păcate,
În tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate;
O nebună de țigancă le-a spus c-a visat prin somn
Că tu o s-ajungi odată nu numai jude, ci domn!...

RĂZVAN

Ciudat!

TĂNASE

O blestemăție! Auzi cine să domnească!
Însuși dracul nu croiește minciună mai țigănească.
Dar nu-i vorba de țigancă... Apoi precum îți spusei,
Rămîind singur în lume, fără copilașii mei,
Fără milă și-ndurare, fără căpătîi și vatră,
Mai rău decît chiar țiganii ce colindează cu șatră,
M-am pus pe gînduri, băiete; gînditu-m-am, răzgîndit,
Ș-acum iată-mă-s aicea, bucuros că te-am găsit...[...]
Mă vezi prăpădit, dar altfel această mînă secată
Tot ar mai putea trimite dușmanului o săgeată...
Decît să mor în orașe de cruzimea celor răi,
Mai bine voi în pădure prin mine să piară ei!...

O ființă cît de slabă sporește cînd își răzbună.
Încearcă-mă și pe mine... Sînt haiduc și pace bună!

RĂZVAN

Așa te vreau, moș Tănase! Ș-o să vezi peste puțin
C-orașu-i o lighioană și numai codru-i creștin...
În oraș totu-i robie; cel mai mic și cel mai mare,
Toți ca unul poartă lanțuri, toți ca unul gem în fiare;
Fiecare slugărește, și nici unul nu-i stăpîn;
Însuși domnul cu rușine pleacă fruntea la păgîn!...
Pe cînd aicea stejarul lîngă buruiană crește,
Dar fie cît de puternic, el pe dînsa n-o robește;
Iar sălbatecele fiare, ce flămînde rătăcesc,
Omoară sărmana jertfă pe care mi-o nemeresc,
Dar n-o-njugă cu năpaste, ca fiara cea omenească,
Care prada-i n-o ucide și n-o iartă să trăiască!...
În oraș totul se-ngroapă și putrezește de viu
În locuința-i îngustă și rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipsește,
Unde cărămidă, lespezi, lut și piatră te-nvălește;
Pe cînd aicea verdeața ne ține loc de păreți,
Ne-acopere numai frunza și numai cerul măreț,
Iar jos s-așterne covorul, văpsit cu mii de văpsele,
Ce singură firea-l țese din ierburi și floricele!...
Lumea totuși de departe ne numește cu fiori
Ucigași, împușcă-n-lună, hoți, tîlhari, omorîtori...
O, nu, moșule! Nu crede! Așa fost-a totdauna
Că de cel gonit se leagă clevetirea și minciuna,
Precum mușchiul se lățește pe-un copaci pe care-l tai,
Și nu-l lasă pîn' ce viermii nu-l prefac în putregai!
Săracul țăran ce-și pierde vitișoarele sau plugul,
Robul osîndit ce fuge, blăstemînd biciul și jugul,
Toți cei slabi, izbiți de soartă, de nevoi încunjurați,
Află-n codru mîngîiere și ne dau nume de frați.

Cînd privești Moldova-ntreagă părăsită-n jaf și-n silă,
Pe cei buni în neputință, pe cei răi fără de milă,
Veneticul și păgînul, cel de neam și cel bogat,
Numai ei avînd dreptate și la vodă și la sfat,
Căciuliți de toată lumea, fără grijă de nimică...
O! atunce-ți pare bine cînd deodată se ridică
Spaima de haiduci în țară, născuți din al țării chin,
Precum o durere crudă naște-n piept cîte-un suspin!

TĂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbește! Mai vorbește!...
Focul cuvintelor tale m-alină, mă răcorește!
Sînt vorbe de sus, băiete, iar nu de-un om pămîntean...
O, doamne! Să iasă tocmai dintr-o gură de țigan!...

VULPOI
(de departe)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste?

VULPOI
(tîrînd după dînsul pe Sbierea)

O caracudă!
Am pescuit-o acuma pe-uscat fără multă trudă...

RĂZVAN

Sbierea? În mîinile mele?

SBIEREA

Chiar Răzvan!... Vai!...
Sînt topit!...

TĂNASE

Te cunosc și eu prea bine!

SBIEREA
(căzînd în genuchi)

Și dumneata?... Am
murit!...
Sfinte Petre!... Sfîntă Ana!... Mucenice Spiridoane!...
Scăpați-mă din pieire!... O să vă dau trei icoane,
Tot de-aramă poleită cu aur... sau cu argint!...

VULPOI

Drace! Nu știam eu singur c-am pus mîna chiar pe-un
sfînt!
L-am găsit în drum la stînga, într-o căruță stricată;
De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o
roată;
Dar fiindcă vrea să fugă, îi dădui un bobîrnac,
Și simții atunci de-aproape că-n roată-i ascuns un
sac.
Deci acuma, căpitane, poți să-i dai răvaș la dracul,
Că tot ce-a fost bun într-însul nu mai este: iată
sacul!...

SBIEREA
(frîngîndu-și mîinile)

Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un ort!...
Sînt pierdut!... Preasfîntă troiță! Maică precistă!...
Sînt mort!

TĂNASE

Dați-mi cinevași o armă, căci poftesc cu pofta mare
Să-i număr, tot unul-unul, vro zece mii pe spinare!

RĂZVAN

Eu țigan, și iată cine se laudă că-i romîn...
Fraților! Priviți-l bine: eu sînt rob, dînsu-i...
stăpîn!...

TOȚI

Stăpîn?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos și nu-i cu
cale
Să-ngenuchezi dinaintea unui rob al dumitale.
Jupînului, ce-i cu dreptul d-a ședea chiar în Divan,
Nu se cade să se plece de frica unui țigan...
Scoală dar ca ș-altă dată, scuipă-mă și pălmuiește,
Că vodă nu-ți cere sama, și pravila nu te-oprește!
Scoală dar ca ș-altă dată, și pune pe-argații tăi
Ca să-mi dea și dînșii palme, ca să mă scuipe și ei!
Țara-ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraș, ce-ți
pasă?
Oricînd ș-oriunde, jupîne, sînteți tot la voi acasă!...

(Sosesc Vidra, Ganea, Răzașul și ceilalți hoți.)

RĂZAȘUL

Căpitane! Îți aducem pe nepoata lui Moțoc.
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind de loc...

VULPOI

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupîni ș-o jupîneasă!

HOȚUL I

Parcă-i la curtea domnească!

HOȚUL II

O adunare aleasă!

RĂZAȘUL

(privind la Sbierea)

Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De cînd maica m-a făcut,
N-am întîlnit niciodată om mai pocit și mai slut!

HOȚUL I

O gadină!

HOȚUL II

O șopîrlă!

HOȚUL III

O năpîrcă-nveninată.

RĂZVAN

Tăcere! Să fiți cu toții marturi la o judecată.
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeți îngenucheat
Și care la Iași se plimbă mîndru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOI

Taci, caracudă!

RĂZVAN

Ăst boier prin răutate
Întrece gadini, șopîrle și năpîrci înveninate...
Ca painjinul ce țese pe furiș vicleanu-i ciur,
Și-l întinde, și-l anină, și-l acață pe-mprejur,
Și drept din mijloc pîndește, pironit în neclintire,
Așteptînd să-i intre gîza în capcana-i cea subțire,
Apoi lacom se repede, bucuros c-a înșelat,
Ș-o tot rupe, ș-o tot vîră în stomahu-i desfundat,
Și iar își cîrpește ciurul, și iar la pîndă s-așează,
Și iar ochește-n tăcere, nouă pradă să-i mai cază...
Astfel și boierul ăsta e painjinul sătul,
Gata să-și mai dreagă cursa, tot strigînd că nu-i
destul!

SBIEREA

Nu, nu...

VULPOI

Taci, că te ia naiba!

HOȚUL I

Nici iadul n-o să-l
primească!

RĂZVAN

Însă din jertfele sale, nu-i alta ca să-l urască
Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverșunat,
De cum Răzvan îl urăște, setos de-a fi răzbunat!
Pentr-un galben, ce pe drumuri l-am găsit pe
neașteptate,
El, cu pravila-i în mînă și pe buză-i cu dreptate,
Mă ia rob... rob pentr-un galben, și mă face
nevăzut
Într-un beci, de mucezeală în mocirlă prefăcut,

Unde mă legase-n zgardă, ca pe-un cîine-n bătătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă și nepovestită ură!...

(Vidra face o mişcare de groază.)

TĂNASE

Răzbunare! Răzbunare!

HOȚII

Furcă!

RĂZVAN

Da! voiesc și eu
Să-mi răzbun; dar moartea-n furcă i-ar fi prea puțin...

SBIEREA

(căzînd jos)

Valeu!

RĂZVAN

Cruce, țeapă, glonț, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă: o pedeapsă și mai mare...

RĂZAȘUL

Căpitane! Ian sfîrșește! Că decît să mai aștept,
Mai bine-acum dintr-o dată să-i înfig măciuca-n piept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, rădică-l!...

SBIEREA
(cînd îl scoală Vulpoi)

Vai mie!... Răzvane
frate!...
Mă jur c-am lăsat acasă catastișe nencheiate...
Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te
iert și eu...
De vrei, îți voi da ș-un zapis... Martur mi-este
dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pîn' la
răspînte,
Arată-i drumul cel mare și zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stînga, iată jos și iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese-n palmă, și numai c-un semn de
mînă
Ar fi putut să te facă praf, pulbere și țărînă...
Totuși, uite! Nu-ți lipsește nici un fir din perii
tăi...
Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde
vrei...

(Vidra e foarte mişcată.)

TĂNASE

Cum? Îl ierți? Îl lași să scape?...

RĂZAȘUL

Căpitane! Mi se
pare
Că tu-ți cam petreci cu glume, ș-ai uitat de
răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă este cînd dușmanul tău
E silit a recunoaște că ești bun și dînsu-i rău!...

RĂZAȘUL

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare,
Ca să cred că răzbunarea nu-i decît o sărutare!...
Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i
al tău!
Nu-l iert eu, bată-l să-l bată!...

VULPOI

Și nici eu nu-l iert!

HOȚUL I

Nici eu!

HOȚUL II

Bagă sama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine,
Ca să te pupi cu boierii și să ne dai de rușine!

O VOCE

Țiganul se prea gurguță!

ALTĂ VOCE

Se cunoaște că-i țigan!

MAI MULTE VOCI

Țigan! Chiar țigan!...

RĂZVAN

Țiganul nu mai este căpitan!

(Scoate din brîu o bardă poleită.)

Cînd voi m-ați pus peste codru, dîndu-mi în mînă securea,
Juratu-mi-ați să m-asculte lunca, drumul și pădurea.
Iată barda ce-a pătat-o jurămîntul cel viclean;
Dați-o unui alt mai vrednic, care nu va fi țigan!
Puneți dintre voi pe-acela care-i meșter să vă-nvețe
A năvăli-n slăbiciune, a vă izbi-n bătrînețe,
Sau pe-o singură furnică să dați iurăș cîte doi!
Așa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!

(Aruncă barda şi voieşte a ieşi.)

RĂZAȘUL

Haide, haide, căpitane! Te iuțești peste măsură!
Nu te pierdem noi pe tine pentru astă pocitură!

(Priveşte încruntat la Sbierea, apoi rădică de jos securea şi o dă lui Răzvan.)

Iată barda, ia-ți-o iarăși, fă ce-ți place, fă cum știi...
Dar eu unul... of, măicuță!... l-aș tăia fășii-fășii!

VULPOI

Să trăiască căpitanul!

TOȚI

Căpitanul să trăiască!

TĂNASE

Da, da! Și de țigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN

(către Sbierea)

Stăpîne, acuma pleacă!...

SBIEREA

Să plec?... Cum?...
Adevărat!...
O, ce om! Ce piatră scumpă! Ce suflet de matostat!...
Dar fiindcă scapi de moarte pe-un creștin foarte cucernic,
O să te blagoslovească dumnezeu atotputernic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, de-aice!... Fă-mi și tu pe placul meu!...
Mi-e scîrbă s-aud din gură-ți numele lui dumnezeu!

VULPOI

(împingînd pe Sbierea)

Mișcă! Mișcă, caracudă!

SBIEREA

Ba nu... Mă rog! Fără pripă!...
Mai avem o socoteală... Numai un cuvînt... O clipă!...
Dați-mi sacul meu!... Răzvane!... Nu mă sărici de tot!...
Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un zlot!

(Iese ghiontit de Vulpoi.)

VIDRA

(înaintînd și întinzînd mîna către Răzvan)

Aș fi mîndră, căpitane, ca să strîng o mînă, care
Nu voiește să-și răzbune decît numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mîna mea?... Această mînă, dezmierdată de cuţit,
Arsă de foc şi de vînturi, bătută necontenit,
Spălată de ploi şi grindini, aspră şi neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mîna-ţi albă şi subţire?...

VIDRA

De cînd oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pîn-acum,
Oprind lacrima pe geană şi-necînd în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pîn' la ei şi pîn' la tine...
Dar nu-i pasere pe lume să nu cînte mai cu dor,
Cînd ziua-i plină de soare şi cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-şi simţă inima-i în turburare,
Cînd s-aşterne dinainte-i luminînd o faptă mare!...
Rob, ţigan, haiduc, de-oriunde soarta să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale îşi va face loc în sus!

(Răzvan rămîne aţintit.)

TĂNASE

Aferim![1] Ce mai muiere! De-ar fi mulţi boieri ca tine...

GANEA

Ce faci, dragă jupîneasă? Cine-ar crede!... E ruşine!
Nepoata marelui vornic şi fiica unui spătar,
Dumneata să stai la vorbă... ce-njosire!... c-un tîlhar!...

---

[1] Bine! bravo! (turc.).

RĂZAȘUL

Căpitane! Căpitane!... Fă-ţi cu mine o pomană:
Dă-mi voie măcar dintr-însul să-ţi fierb de prînz
o tocană!

HOŢII

Da, da! Să-l tăiem îndată!...

RĂZAȘUL

Să-l bucăţim
mărunţel,
Ca să nu se mai cunoască de-a fost boier sau viţel!...

RĂZVAN
(ieşind din gîndire)

Cum? De ce-i așa urgie?... Lăsaţi-l în bună pace!...
El nu v-a făcut nimica...

RĂZAȘUL

Nu cumva! Iată ce-mi
place!
Doar n-ai fost surd, căpitane?... Nu-l mai apăra-n
zadar!...
Nu l-ai auzit tu singur că te numește tîlhar?...

RĂZVAN

Eu tîlhar?... Dar cine-a zis-o?... Răzvan nu putea
s-auză,
Căci simţirea-i se pierduse, rătăcindu-se pe-o buză
Din care sorbea cu-ncetul cuvinte ce-mi par mereu
Că tot încă sună, sună și răsună-n jurul meu!
O, tu, femeie măreaţă! tu un înger! tu o zînă!
Tu, ivire minunată ce-mi răsai ca o lumină!

Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Așa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi
încă!...

VIDRA
(cu sfială)

Am spus...

RĂZVAN

Ai spus!... Eu credeam că-n lume nu va fi nici o ființă
Ca să-și cufunde privirea, sub gunoi de umilință,
Pîn' la omul care-n viața-i n-a gustat de nicăiri
Decît dispreț și nemilă, batjocură și loviri!...
Dar știi tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminîndu-mă ca raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopții umbre, supt un văl întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă
cale!
C-un cuvînt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurii tale,
Ca domnul Hristos pe Lazăr tu din moarte m-ai
sculat!...
Ce putere! Ce minune!...

RĂZAȘUL

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai și taci acuma?... Îți pare rău dumitale
C-ai picurat o nădejde peste un noian de jale?
Poate-ți mai aduci aminte cine ești?... Ei bine,
dar,
Nici eu n-o să uit atunce că Răzvan e un tîlhar!

(Către Ganea.)

Sînt tîlhar!... Așa-i, jupîne?... Ei, da! Sînt
tîlhar! Firește!...
Am înțeles cum mă cheamă, ș-o să mă port
tîlhărește...

(Aruncînd jos o pungă.)

Na, boierule! Ia-ți punga!...

GANEA

Ba nu! Ia-ți-o
dumneata...
Îți mai datoresc trei sute... Crede-mă că n-oi uita...
Ciobanul o să-ți aducă.

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!
Iată banii tăi, jupîne! Dă-mi o altfel de simbrie!...
O simbrie tîlhărească! Las' prin cîntec să ți-o spui:
Numai cîntecul deschide cugetul haiducului!

P-un deal, p-un colnic,
Mergea un voinic,
Voinicul voinicilor
În țara piticilor:
Cu fața voinică
Ș-o inimă mică!
Lîngă el mergea,
Și la el privea,
Și mereu ofta,
Poate că-l iubea,
O copilă dalbă
Cu galbeni în salbă,
O dulce fetiță
Cu flori în cosiță,
Cu rai în guriță!

Amîndoi mergea,
Şi mergînd grăia,
Şi grăind zîmbea,
Cînd iată
Dodată
Pe drum mi s-arată,
Stînd în calea lor,
Vătavul haiducilor,
Căpitanul hoţilor,
Groaza veneticilor!
Şi cum mi s-arată,
Priveşte la fată,
O vede şi iată:
I se face milă
De biata copilă!
Şi zice apoi
Către cel ciocoi,
Către cel voinic,
Voinic de nimic:
Calea e a ta,
Mîndra e a mea,
Şi de nu mi-o dai,
Hai la luptă, hai!...

(Vidra îşi pune mîna pe frunte.)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i creștin!...

GANEA

Eu nu-nțeleg, căpitane... Ce vrei? Ți-oi plăti deplin...

RĂZAȘUL

Nu-nțelegi ce este lupta?

GANEA

Lupta?

RĂZAȘUL

Lupta voinicească:
Unul pe-altul să-mi apuce, ș-apoi să mi se trîntească!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu piept...
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n-ar fi drept.

RĂZVAN

A! jupînului, pesemne, îi place lupta nemțește?
Dați-i săbii dumisale: să-și aleagă ce poftește!...
Pentru mine-i chiar totuna: ne vom bate cum va vrea;
De-oi muri, nu-i mare treabă, iar de nu, Vidra-i a mea!

(Scoate paloșul, pe cînd Răzașul dă pe al său lui Ganea.)

Apucă spata[1], jupîne!...

GANEA
(scoțînd paloșul)

Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

[1] *Spată* — un fel de sabie.

RĂZVAN
(năvălind)

Apără-te!...

VIDRA
(descoperindu-şi faţa şi punîndu-se între amîndoi)

Nu, Răzvane!... N-ai cu cine!... Nu te bate!...

CÎNTUL III

NEPOATA LUI MOŢOC

„Să nu te blăsteme cineva:
s-ajungi slugă la cai albi
şi stăpîn femeie s-aibi!"
ANTON PANN

Feţele:

RĂZVAN, ostaş leşesc
VIDRA, iubita lui
RĂZAŞUL } tovarăşii lui
VULPOI } tovarăşii lui
SBIEREA, prins în război
HATMANUL
MINSKI } căpitani
PIOTROWSKI } căpitani
ISCOADA MUSCĂLEASCĂ
OSTAŞUL I
OSTAŞUL II
OSTAŞUL III
CĂPITANI ŞI OSTAŞI LEŞEŞTI

O tabără leşească la marginile ţării muscăleşti: corturi, tunuri, arme...

(Trei ostaşi, din cari I şi II duc pe cel al treilea, greu rănit.)

OSTAŞUL I

Mulţi muscali ucis-ai oare?

OSTAȘUL II

Cu sabia?

OSTAȘUL I

Cu ce vrei!

OSTAȘUL II

Cu sulița două sute și cu paloșul vro trei!
Opt sau nouă-zece sute... Poate și mai mult!...

OSTAȘUL I

Desigur!

OSTAȘUL II

Dar tu?

OSTAȘUL I

N-am ucis nici unul. Nu-mi place. N-am
vrut eu singur!...
Rănit-am însă vro mie... Tu mă știi că-s cam voinic:
Tot răni de cele mai grele, de la cap pîn' la buric...

OSTAȘUL II

Vezi, așa sîntem noi leșii!

OSTAȘUL I

Trăiască țara leșească!
Muscalul, de-ar fi cu dracul, tot nu-i chip s-o
biruiască!...

OSTAŞUL III

Of!... Eu mă sfîrşesc cu zile... şi voi, ca neşte nebuni,
Cînd nu tremuraţi în tufe, vă desfătaţi în minciuni!...
Ah! duceţi-mă la doftor: încai moartea să mă scape...

(Cîteşitrei ies la dreapta, pe cînd la stînga se arată Minski şi Piotrowski.)

MINSKI

Uite, măi! Inima-n mine plesneşte, gata să crape!...
Sîngele mi se rădică şi se suie în obraz
De ciudă, de-ntărîtare, de durere, de necaz!
Cum ţi se pare, iubite? într-o tabără crăiască,
Tocmai în mijlocul nostru şi-n ţara noastră leşească,
Un străin, o venitură, un om fără căpătîi,
Un nătărău din Moldova să fie tot cel dintîi?
Pe cînd eu zac la o parte, lăsat fără nici o treabă,
Uitat ca o jucărie, ca un copil, ca o babă!

PIOTROWSKI

Ce vrei! *Ut verum dicamus*[1], mărturiseşte şi tu
C-acest *vir valachus* este *strenuissimus*...[2]

MINSKI

Ba nu!
Eu nu recunosc aceasta! Nu se cheamă vitejie
A nu se teme de moarte numai din obrăznicie!
Un nu ştiu cine ca dînsul, un mojic necunoscut,
Nu-i este iertat a face lucrurile ce-a făcut!
Să cuteze el s-apuce steagul muscălesc cel mare...
Aceasta m-aruncă-n friguri, în furie, în turbare!...

---

[1] Ca să vorbim drept (lat.).
[2] Bărbat valah... foarte sîrguitor (lat.).

Să pătrunză chiar în cortul voievodului rusesc...
O! aceasta-i grozăvie! Sînt gata să-nnebunesc!
Spune singur tu, fîrtate, dacă nu era mai bine
Nește astfel de izbînde să se fi făcut de tine?
Sau de-un altul orișicare... iar de mine mai ales!...
Spune, spune tu!...

PIOTROWSKI

Firește! *Non est in dubio res.*[1]
Însă, *carissim' amice*[2], așa va fi totdauna
Că *virtus* nu-i alta-n lume decît *prospera fortuna*[3].
Răzvan e *felix ad casum*[4]! Totu-i merge găitan!
E noroc. *Venti faventes!*[5]

MINSKI

Tot Răzvan! Răzvan!
Răzvan!
Tabăra leșească-ntreagă mi-l înalță și-l ridică,
Iar despre noi nu s-aude, nu se vorbește nimică!...
Dreptu-i, oare, ca-ntr-o țară, în care eu sînt născut,
Un venetic fără nume să fie mai cunoscut?!...
Zici că-i noroc?... Nu-i aceasta!... Nici noroc, nici
vitejie!
Este altceva, iubite, ș-o să ți-o spui numai ție...
Eu sînt sigur ș-aș fi gata chiar să jur c-acest Răzvan
E frate...

PIOTROWSKI

Frate cu cine?

---

[1] Nu-i nici o îndoială (lat.).
[2] Mult iubite prietene (lat.).
[3] Virtutea... soarta prielnică (lat.).
[4] Fericit din întîmplare (lat.).
[5] Vînturi prielnice! (lat.).

MINSKI

Cu...

PIOTROWSKI

Dic quaeso![1]

MINSKI

Cu satan!

PIOTROWSKI

Ce spui, *Domine mi Deus!*[2]... Dar de-unde s-o știi
aceasta?...

MINSKI

O vei ști și tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai
nevasta
Îmbrăcată bărbătește, haine negre, chip bălan,
Care întovărășește nencetat pe-acest Răzvan?

PIOTROWSKI

Am văzut-o... E frumoasă! *Virgo facie concina,*
Perdecora, pervenusta...[3]

MINSKI

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ți dovedesc
C-acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i femeiesc!
Dînsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să-ntunece, să-l înșale,

---

[1] Spune, te rog! (lat.).
[2] Doamne, dumnezeule! (lat.).
[3] Fecioară cu chip plăcut, minunată, foarte frumoasă (lat.).

Să-i ia văzul, să-l orbească, să facă noapte-n amiaz,
Încît s-o crezi că-i frumoasă și pe Răzvan că-i
viteaz!...

PIOTROWSKI

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas*, în *Summa Theologiae*,
Firmat[1] asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* și dracul sînt *affines*[2] oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr-însul ca fum...

MINSKI

Crede-mă c-acea muiere, orice-i spune, orice-i zice,
Orice-i vrea, e însuși dracul...

PIOTROWSKI

Taci, că iată vin
aice
Alii duo Valachi[3], ce-i tot văd mai-mai de-un an
Conjunctissime vivendo[4] nedespărțiți de Răzvan...

MINSKI
(privind în partea de unde vin Răzașul și Vulpoi)

Piha! Ce făpturi ciudate! Ce ființi nesuferite!
Ce mișcări respingătoare! Ce obrazuri necioplite!
Eu unul îți spui atîta că de-oi fi vrodată crai —
Lucrul este cu putință — ei bine, de trei ori vai
Ce legi aspre n-aș mai face, ca să dau peste hotară
Și să gonesc într-o clipă toți moldovenii afară!
Însă toți! Toți pîn' la unul! Nici un om! Nici un
picior!
Numai pe Răzvan, el singur, l-aș lăsa... ca să-l
omor!

---

[1] Afirmă (lat.).
[2] Femeia... rude (lat.).
[3] Ceilalți doi valahi (lat.).
[4] Trăind foarte strîns uniți (lat.).

RĂZAŞUL
(cîntînd de departe)

Vom îmblăti[1] la săcară
Pînă-n mîndra primăvară
Ş-om ieşi la codru iară,
În capătul şesului,
La marginea drumului,
În calea armeanului! [2]

MINSKI
(dulce)

Să trăiţi, voinici!

VULPOI

Prea bine; mulţumim...

RĂZAŞUL

Şi sănătate,
Căci în lume sănătatea e mai bună decît toate!

MINSKI

Mă prea bucură-ntîlnirea... Doream să vă văz de mult...
Eram să vă-ntreb un lucru...

RĂZAŞUL

De nu-i fi lung, eu te-ascult,
Fiindcă noi, moldovenii, ştim aşa că vorba lungă
E nebunie de crieri şi sărăcie de pungă.

---

[1] *A îmblăti* — a treiera.
[2] Aluzie la negustorii armeni, în număr mare pe acea vreme în Moldova.

MINSKI

Aș dori s-aflu... Pe cinste, Răzvan al vostru mi-i drag,
Și... vorbind c-un oarecine... făcut-am un rămășag...
Ca să nu-l pierd... mă pricepeți... vreau să zic... îmi trebui mie...
În sfîrșit, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
Va fi avut în Moldova viteazul cel strălucit,
Ostașul cel mai de frunte, bărbatul cel mai vestit,
Podoaba taberei noastre, un luceafăr, o minune!...

VULPOI

Drace! Vrei numai atîta?...

RĂZAȘUL

Taci, Vulpoiule; nu-i spune...

VULPOI
(zîmbind)

Ba să-i spui! De ce să piarză săracul un rămășag?
Mai vîrtos cînd știu acuma că Răzvan îi este drag!...
Învață dar de la mine că slujba ce-o avusese
În țara Moldovei este dintre cele mai alese:
O treaptă atît de naltă, încît era mititel
Boierul cel mai puternic, cînd se punea lîngă el...

PIOTROWSKI

Admirandum![1]

MINSKI

Dar ce slujbă? Cum se cheamă?

---

[1] Este de admirat! (lat.).

RĂZAŞUL

Măi, ţi-ajungă!
Că ne-am înţeles odată de-a nu face vorbă lungă...
Sînt cam iute. Bagă sama!...

VULPOI

Las', Răzaşule!... Eu vreau
La toate cîte doreşte, să-i pot răspunde pe şleau.
Că doar nu ne cercetează cu vrun scop de răutate,
Mai cu samă cînd iubeşte pe Răzvan ca şi pe-un frate...
Aşadar, mă-ntrebi ce slujbă? Cum se cheamă?... Fel de fel!
Unii căpitan îi zice, alţii-i zice vătăşel...
Dar treapta-i mult mai de frunte, prin putere şi simbrie,
De cum pe la voi aice este chiar o hătmănie!...

PIOTROWSKI

Capitaneus pedestris?[1]

VULPOI

Ba şi călare ades:
Pedestrime la strîmtoare şi călărime la şes...
În codru se pedestreşte, pe cîmp încalecă iară:
Astfel este rînduiala oştilor la noi în ţară...

MINSKI

Dar avea moşii?

---

[1] Comandant de infanterie? (lat.).

VULPOI

Ha drace! L-asta eu nu m-am gîndit!...
(După o tăcere.)

Cît poate da o moșie, Răzvan căpăta-nzecit...
Adecă cevași ca dijmă, în bani, în grîne și-n vite,
Ce trebuia la poruncă să-i dea toți pe negîndite...

PIOTROWSKI

Și-ți fi avut multe *pugnas*, *videlicet*[1] bătălii?

VULPOI

O! se-ntîmpla cîteodată și-ntr-o zi două sau trii,
Cît ținea vremea de vară, căci în urmă, la iernatec,
Ne hodineam cum fac turcii: obicei îndemînatec!

MINSKI

Dar spune-mi, acea femeie...

RĂZAȘUL
(cu furie)

La dracu! La nouă draci!
La nouă sute!...

MINSKI

Ce-ți trebui? Ce vrei, voinice?...

RĂZAȘUL

Să taci!
Bată-te mama pădurii! Te mai legi și de muiere?

---

[1] Lupte, adică (lat.).

MINSKI

Ba nu; doream să știu numai...

RĂZAȘUL

Zău, mai bine fă-mi plăcere,
Ori ne lasă tu aice, sau noi te lăsăm aici!...

MINSKI
(către Piotrowski)

Haidem, tovarășe!

PIOTROWSKI

Ergo[1]...

MINSKI

Să fiți sănătoși, voinici!
(Iese cu Piotrowski.)

RĂZAȘUL

Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmășia,
Și nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,
Iată cîștigul cel mare, ce Răzvan l-a dobîndit
De cînd părăsise țara și codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leșească! Vai de bunătăți streine!
Ne-am păcălit, măi fîrtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOI
(gînditor)

Vezi bine!...

---

[1] Așadar (lat.).

RĂZAŞUL

Mai înțelept moș Tănase, cînd zicea oftînd cu foc:
Tu fă ce-ți place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc;
Nu las Moldova, și pace! foamete, sete, rușine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOI

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

Și eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbește buricul pămîntului,
Uitîndu-mi de răzășie!... Poate că prin judecată,
De mai rămîneam în țară, tot o cîștigam odată.
Hrisoavele mele iată-s!

(Scoate din sîn o legătură.)

Aci trei urice sînt
De la Alexandru-vodă și de la Ștefan cel Sfînt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le șterg de praf cu suspine,
Și le știu pe dinafară, făr' să fi citit!

VULPOI

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

(sărută şi apoi ascunde legătura)

Îi ziceam eu: Măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decît orice trai în lume, traiul codrulu-i mai bun!...
Of! Nu vru să mă-nțeleagă!... Și tu știi a cui e vina?
Așa-i cînd tace cocoșul, lăsînd să cînte găina;

Așa-i cînd capra-i în frunte, poruncind în loc de țap
Așa-i cînd bărbatu-i coadă; așa-i cînd muierea-i
cap!...
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N-are cusur ca stăpînă... Celelalte, vai!

VULPOI

Vezi bine!

RĂZAȘUL

Dracul ne trimise-n cale pe nepoata lui Moțoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpîrstoc,
Pe care Vidra mi-l mișcă și-l întoarce fără preget,
Și la dreapta, și la stînga, nu cu mîna, ci c-un deget!...
Ș-apoi eu nu dau cu gîndul, oricît de mult chibzuiesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOI

M-am gîndit și eu l-aceasta, ș-am ajuns drept încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orișicare muiere,
Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De cînd ascultă pe Vidra, și dînsul s-a deocheat;
Căci nebunia s-acață mai rău ca un mărăcine
Și trece ca o căscare de la om la om...

RĂZAȘUL
(gînditor)

Vezi bine!

VULPOI

Este-nvederat că leahul nu face haz[1] de Răzvan...
Ș-apoi de-ar mai ști, o, doamne! că nu-i creștin,
ci-i țigan...

---

[1] *A nu face haz (de cineva)* — a nu lua în seamă.

Oho! L-ar goni departe! Ba cu dînsul și pe tine...
Iată cum ne duce Vidra, trăgîndu-l de nas!

RĂZAȘUI

Vezi bine!

[.......................................]

ISCOADA
(arătîndu-se din fund)

Creștini cucernici...

VULPOI

Ce-ți trebui?

ISCOADA

V-am văzut, de nu mă-nșel,
Umblînd cu Răzvan...

RĂZAȘUL

La naiba! Nici tu nu te-mpaci cu el?

ISCOADA

Nu mă-mpac? Iartă-mă, doamne! Eu nici nu-nțeleg ce-i ură:
A iubi pe toți creștinii mă-nvață sfînta scriptură...
Așadar, vă rog să-mi spuneți într-un chip cuviincios,
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...

(Zărind pe Răzvan, care se apropie.)

Dar ce văd! Iată chiar dînsul!... Dumneata ești, mi se pare,
În toată creștinătatea luptătorul cel mai tare?

Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praștea lui David prorocul, buzduganul lui Samson...

RĂZVAN

Sînt Răzvan...

ISCOADA

E de nevoie, nimenea ca să n-o știe,
Să vorbim precum vorbise Moise cu Iehova...

RĂZVAN

(către Vulpoi și Răzașul, făcîndu-le semn să plece)

Fie!

RĂZAȘUL

Crede-mă c-ar fi mai bine ca și pe noi să ne lași.
Ai mulți dușmani... Chiar muscalii nu-ți sînt așa de vrăjmași
Ca leahul cel pizmătareț, care alta nu visează
Decît el să se rădice și toată lumea să cază...

RĂZVAN

N-aveți grijă! Fiți în pace!... Puteți să vă depărtați:
Brațul meu e lîngă mine și sabia-i lîngă braț...

VULPOI

(depărtîndu-se cu Răzașul)

Haidem, Răzașule dragă! Să-i spunem Vidrei aceasta:
Cine pe noi nu ne-ascultă, o s-asculte pe nevasta...

RĂZVAN

Sîntem singuri. Ce vrei?

ISCOADA

Jură de-a nu spune nimărui
Taina cea de mîntuire ce-am venit ca să ți-o spui.

(Răzvan face un semn de învoire.)

Nu-i așa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată,
Pe cei doisprezeci apostoli și pe maica cea curată,
Pe cele șapte biserici, pe cei patruzeci de sfinți,
Pe soborul din Nikeia cu trei sute de părinți,
Pe-o sută cincizeci de psalmuri, pe șaptezeci de
tîlcovnici,
Pe toți fericiții pusnici și mucenici și duhovnici,
Și pe ieslele, la care se-nchinară cei trei crai,
Să-mi juri mai întîi de toate că leșilor nu mă dai...

RĂZVAN

Tu nu ești leah prin urmare?

ISCOADA

(făcînd cruce)

Dumnezeu să mă
păzească
De-a fi eretic ca leșii de lege papistășească!...
Dar dumneata, ca și mine, ești pravoslavnic curat,
Și slujind în astă țară, faci cel mai mare păcat,
Precum zice sfîntul Pavel...

RĂZVAN

[...] Ce vrei? Ce cauți pe-aice? De la cine vii și
de-unde?
Ce faci în oastea leșească și ce-ai cu mine?...
Răspunde!...

ISCOADA

(văzînd pe Vidra, care se apropiase şi se pusese în fața lui)

Acest om... astă muiere... muierea nu-i tocmai om,
După cum mărturisește fericitul Chrisostom...

RĂZVAN

Taci!

ISCOADA

Femeia-i cam limbută: ea nu pricepe ce-i taina;
Vorba-i lungă ca și coada, coada-i lungă ca și haina,
Precum arată prorocul!...

RĂZVAN

(apucîndu-l de barbă)

Zău, nu mă mai stăpînesc!

ISCOADA

Nu mă necinsti!... Sînt preot și părinte sufletesc...

RĂZVAN

Zici că ești preot?... Dar spune-mi, popii i se cade oare
Să-și arunce jos veșmîntul, călcînd rasa sub picioare,
Și prin fapta cea mai neagră să mînjească sfîntul dar,
Iscoadă-n întreaga lume, preot numai în altar?

ISCOADA

Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruință
Pentru sfîntul țar și pentru pravoslavnica credință.

Păcatu-i al dumitale, care, fiind moldovean,
Îți dai sufletul în gheara leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Și pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu filistenii și cu Gog și cu Magog...
Ș-apoi făcîndu-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN

Eu caut numai la cinste...

ISCOADA

Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deși se cheamă altminte!
Așadar, ce fel de cinste dobîndit-ai, de cînd ești?
Ca Nemvrodul din scriptură, floarea cetei diavolești?

VIDRA

Are dreptate, Răzvane! Iat-a treia bătălie,
În care brațul tău varsă ploi de sînge pe cîmpie,
Ș-apoi unde-i mulțumirea și răsplata ce-o primești,
Rădicînd pe brazda morții clăi de stîrvuri dușmănești?...
Pe cînd tu goneai vrăjmașul, dînd cu pieptul la năvală,
Alții mulți s-ascund în umbră, de-unde, răsărind cu fală,
Îi vezi mari, îi vezi în frunte, lăudați, slăviți, aleși,
Iar tu rămîi tot în urmă, ca o slugă pintre leși!

RĂZVAN

Și tu, Vidro?

ISCOADA

Jupîneasa vorbit-a dumnezeiește!
Cîteodată prin femeie duhul cel sfînt ne vorbește;
De pildă, Ana, Iudita, Estera... mai în sfîrșit,
Este-nvederat că leahul de loc nu te-a răsplătit...
Rusul știe mult mai bine să dea orișicui dreptate...

RĂZVAN

Taci! Destul!

VIDRA

Vorbește!

ISCOADA

Țarul îți dăruiește trei sate...

VIDRA
(cu dispreț)

Bogăție? Nu-i aceasta!

ISCOADA

Trei sate lîngă Kazan,
Și, cît va ține războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA
(mișcată)

Căpitan?

ISCOADA

Mai pe dasupra, pentru creștineasca faptă,
După moarte fericirea ș-un locaș în rai te-așteaptă...

RĂZVAN

Nu primesc!

VIDRA

Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primeşti?...
Nu-i puţin căpitănia în oştile muscăleşti.
Tu nu eşti născut aice; poţi să mergi în lumea-ntreagă;
De leşi n-ai nici o nevoie şi nimica nu te leagă...
Cată-ţi norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN

Am jurat!

ISCOADA

Dar jurămîntul nu se dă la eretici.
Deci, mitropolitul nostru pe dată o să-l dezlege,
Judecînd după soboare şi dumnezeiasca lege,
Precum anume se scrie în sfîntul Nomocanon,
Citeşte cap paisprezece soborul din Chalkedon,
Cap treizeci şi trei sau patru sobor din Laodikia,
Asemenea capul două sobor din Antiohia...

[.....................................]

VULPOI
(venind iute, turburat)

Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN

Ce este?

VULPOI

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stînd la vorbă și la sfat,
De toată căpitănimea ocolit și-nconjurat?

(Iscoada se uită unde arată Vulpoi și fuge în partea cealaltă.)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă privește?

VULPOI
(cu necaz)

Ei bine!... Ba zău nu-i
bine!...
Ei vorbesc și pun la cale și se-ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOI

Căpitanii într-un gînd
Îți tot caută pricină și te defaimă pe rînd;
Unul cere să te scoață din oaste, altul din țară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc:
De multe, ce tot aude, s-a făcut și el năuc!

VIDRA

Vezi, Răzvane, ce greșeală de-a ne vesteji aice,
Pe cînd într-o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atîta ne-a mai rămas...
Te-așteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOI

Vine hatmanul... Privește!... S-au oprit în două rînduri...
E posomorît bătrînul: se cunoaște că-i pe gînduri.

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină și cu cugetul curat!
Jurămîntul nu-i o glumă, născută printre pahare
Și, deodată cu beția, răsuflată prin uitare:
Jurămîntul pentru mine este mîndrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul și pe om cu dumnezeu!...

VIDRA

Ba mai bine-i o unealtă, o păpușă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toți ceilalți îi înșeală!...

(Se pune deoparte. Vin hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulți căpitani, în urma lor Răzașul.)

MINSKI

Știu bine, sînt foarte sigur și de tot încredințat
Că tabăra n-o să guste hotărîrea ce-ai luat...

PIOTROWSKI

Asciscere peregrinos[1] multe primejdii aduce:
Pe străini lasă-i în coadă, *sapientissime duce*[2]...

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă nu-i străin, ci-i pămîntean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

---

[1] A admite pe străini (lat.).
[2] Preaînțelepte duce (lat.).

RĂZVAN

Poate mă iai drept un altul, hatmane prealuminate.
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL

Aceasta-i cam puțin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-az,
Nu eu, tu ai cîștigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

Iartă-mă...

HATMANUL
(ridicînd buzduganul)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe cîmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăiesc!

(Muzica militară intonează un marş triumfal.
Vulpoi sare în sus, Răzaşul îşi freacă mîinile.)

RĂZVAN

Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

MINSKI
(cu căldură)

Căpitane, eu aș
cere
Să te facă chiar polcovnic! Aș leșina de... plăcere!
O dorință-nvăpăiată mă tot roade nencetat,
Ca dup-atîtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI
(sărutînd pe Răzvan)

Satisfactionis causa[1], și eu te sărut acuma,
Știindu-te *dignum esse* chiar *amplitudine summa*[2]!...

HATMANUL

Însă nici căpitănia, mă jur pe-acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru brațul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape, țara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leșească...
Voi stărui și eu însumi și toți prietenii mei...
Dar pîn-atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulțumi... n-am vorbe, hatmane prealuminate...

HATMANUL
(zîmbind)

A, da! Mi-am adus aminte! Printre prăzile luate
În tabăra muscălească, găsit-am un moldovan,
Un boier, un om de frunte, judecînd după căftan,
Deși de multă vechime nu mai are nici o față,
Iar din ceprazuri sclipește ici-colea d-abia vro ață...
Ți-l dăruiesc...

(Răzvan se închină, hatmanul și căpitanii încep a ieși.)

MINSKI
(întorcîndu-se iute)

Căpitane! In veci nu m-oi sătura
Toate bunurile lumii cu toptanul a-ți ura,

---

[1] Din pricina mulțumirii (lat.).
[2] Că ești demn... de cea mai mare cinste (lat.).

Și văzîndu-te pe cale la o treaptă și mai-naltă,
Inima-mi de bucurie saltă, saltă, saltă, saltă...

(Iese. Răzvan încrucişează mîinile pe piept şi rămîne nemişcat pe gînduri. Vidra îl priveşte în tăcere.)

VULPOI

Iată-n sfîrșit, căpitane, ești chiar căpitan acum!
Și-n pădure, căpitane, fuși căpitan oarecum,
Astăzi, însă, căpitane, ești mai cu căpitănie!

RĂZAȘUL

Bată-l norocul să-l bată! Hai să facem o beție!

(Tîrăşte afară pe Vulpoi, cîntînd.)

Frunză verde de castan,
Căpitanu-i căpitan!
Tan! tan! tan!
Tan! tan! tan!
Căpitanu-i căpitan!
Frunză verde de castan!...

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Cînd deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simț în mine-o greutate... Doresc și nu pot să crez...
Nu-i cumva vro nălucire? Poate dorm? Poate visez?...

VIDRA

Cum? Atîta veselie? Pentru ce?... Pentr-o nimică?
Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...

Veselească-se Răzașul sau Vulpoi, făpturi de rînd,
Care pentr-un pai sînt gata a se tăvăli cîntînd!...
Dar tu?... Tu s-o faci, Răzvane?... Căpitanii într-o
oaste
Sînt atîția, că-n mulțime se lovesc coaste la coaste...
Căpitan!... o jucărie!... Căpitan!... e un covrig,
După care colindează bieții copilași pe frig!...

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Într-o tabără crăiască?
Dar ce fel de lucru-ți trebui, care să te
mulțumească?...
Au nu mă-nvățai tu, Vidro, a merge chiar la dușman,
Cîștigînd prin viclenie tot cinstea de căpitan?...
Nu-mi spuneai tu dineoare, cu mînie și mustrare,
Că-ntr-o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?...
Lămurește-mă, iubito, unde vrei tu să m-aduci?
Nu-i de mult de cînd în codru, cu o ceată de
haiduci,
Numele-mi suna prin țară, ca o seceră ce sună
Cînd retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că-n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
Unde brazii și stejarii, uriași din vremea veche,
Înfruntînd mii de furtune, viteji fără de păreche,
Mi se-nchinau cu răbdare, m-apăra și m-asculta,
Pîn' ce din sînul lor verde nu m-a smuls voința ta!...
Te văzui... iubirea șterge tot ce-i place ca să
șteargă:
Lăsat-am cărări înguste ș-am ieșit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a
trecut,
Venit-am în țări străine, cum ai spus și cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zîmbește: sînt căpitan și pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toţi leşii: o boierime de jale!

RAZVAN

Hatmanul mă socoteşte, de ceilalţi sînt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl întunecat,
Pe cînd c-un ceas mai-nainte erai de-o altă părere...
Nu sînt un copil, de care să-şi bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai c-o-mbrîncire patru domni a răsturnat,
Ş-al căruia falnic sînge clocoteşte cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Şi-ntre firile de jos
Foarte mulţi sînt tari de mînă ş-au un suflet inimos,
Dar totuşi rămîn ca broasca cea cufundată-ntr-o baltă,
De-unde numai cîteodată, ieşind pe uscat, tresaltă,
Priveşte la mîndrul soare, se-ntinde pe-un verde strat,
Sughiţă-n sine cu poftă văzduhul lin şi curat.
Încît ai crede, văzînd-o, c-a priceput ce-i lumina
Şi nu mai poate să guste întunerecul şi tina,
Pe cînd n-a trecut o clipă: iată broasca înapoi
Se-ntoarce iarăşi în noapte, în mocirlă şi-n noroi!...
Vitejia cea mai mare, inima cea mai aleasă,
Mii de bunătăţi cu care nu ştiu cine te-nzestrasă,
Sînt, iubitule, ca fierul ruginit şi fără preţ,
Pînă cînd încape-n mîna lucrătorului isteţ
Ce-l apucă strîns în cleşte, îl curăţă pe cărbune,
Şi dintr-o grămadă neagră mi-l vezi scoţînd o minune,

Strălucită ca oglinda, gingașă încît, suflînd,
Suflarea-i întipărită pe luciul cel plăpînd!
Acel lucrător, Răzvane, se numește...

RĂZVAN

Se numește?

VIDRA

Setea de-a merge-nainte... Iată ceea ce-ți lipsește,
Acea sete care frige și-nghează inima mea!
Dar trebui s-o aibi, Răzvane! Eu voiesc, ș-o vei avea...
Atunce cînd buza Vidrei obrazu-ți pîrlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ți cată, mîna mea pe mîna-ți strînge,
Sufletul meu desfășoară
Cîte-o părticea mereu
Ce pe furiș se străcoară
Adînc în sufletul tău!
Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraiele mărunte...

VULPOI
(vine șovăind)

Hi, hi! Dunăre!... Departe!... Căpitane, eu sînt beat,
Ș-aș vrea să-ți spui, căpitane, un lucru foarte ciudat...
Adecă-te, căpitane... zău, n-are nici o păreche...
Dar lasă-mă, căpitane, ca să ți-o spui la ureche...

RĂZVAN

Spune...

VULPOI

Apoi, căpitane, ştii leahul cel blăstemat?...
Ştii cela ce-ţi strîngea mîna?... Căpitane, eu sînt beat!...
Ştii, se vîră-n om ca musca?... Ştii, chiar cu nepusă masa?...
Hi, hi! Ştii leahul acela? Iubeşte pe jupîneasa!

RĂZVAN

Vidra?

VIDRA

Eu?

VULPOI

Da, da, da, Vidra!... Mi-a spus că-i place de foc!
Zău aşa! Chiar acuşica!... Ha, ha, ha! Ce dobitoc!...

(Minski se arată în fund.)

Dar iată-l! Întreabă-l singur! Bată-l năbădaica leahul!
Hi, hi, hi!... Mi-e somn!... Mi-e lene!... Ba nu! Mă doare stomahul!

(Iese.

RĂZVAN

(mergînd iute înaintea lui Minski şi apucîndu-l de mînă)

Ascultă-mă, cum te cheamă!... Ştii un lucru? Ştii sau ba?
Noi trebuie să ne batem!...

MINSKI

Dar pentru ce?

RĂZVAN

Nu-ntreba!...
Pentru ce?... Pentru că... pentru... pentru că, privind la tine,
Simțesc un fel de simțire... mai în sfîrșit, nu mi-e bine!...
O să ne batem chiar astăzi... Chiar acuș! M-ai auzit?...

MINSKI

Cum așa? Nu pot pricepe, tovarășe preaiubit...
Eu nu ți-am făcut nimica... Să ne batem nu-i cu cale...
Spune mai întîi pricina...

RĂZVAN

(cu furie)

Nu-mi plac ochii dumitale!
Mă supără, mă-ntărîtă, m-aprind... Nu mai pot vorbi!...

MINSKI

(zîmbind cu dulceață)

Numai atîta? Ei bine... atunci, cînd ne-om întîlni,
Mă jur a-mi închide ochii... O să mă feresc de ceartă...
Dar sînt grăbit... Am o treabă... Mă duc... Iartă, iartă, iartă!...

(Fuge.)

RĂZVAN

(cu dezgust)

Ce mișel!...

VIDRA

Mă mir, Răzvane, văzîndu-te temător.
Nu cumva m-ai crede-n stare pîn'la viermi să mă pogor?...

RĂZVAN

(luînd-o de mînă cu aprindere)

Şi palaturi aurite, ş-un acoperiş de paie,
Cînd flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie:
Iubirea-i un foc, iar focul, oricît de jos ar veni,
E grozav cînd izbucneşte, şi-i lesne a izbucni!
Mi-eşti dragă şi-n toată lumea găsesc cu putinţă toate,
Dar dragoste fără teamă nu se poate, nu se poate!...

VIDRA

(arătînd în urma lui Minski)

Cugetă acum, iubite, de-i cinste pentr-un Răzvan
O biată căpitănie: şi dînsul e căpitan!...

OSTAŞUL

(aducînd pe Sbierea, care vine cu capul plecat şi numără pe degete)

Robul de la hatman...

(Se închină şi iese.)

RĂZVAN

Sbierea!...

SBIEREA
(rădicînd capul, cu bucurie)

Tu ești, Răzvănică
dragă?...
Și dumneata, jupîneasă?... Parcă văd o
pungă-ntreagă!...

RĂZVAN

Te rog să ne spui și nouă prin ce minune-ncăpuși,
Așa departe de țară, tocma-n tabără la ruși?

SBIEREA

Încăpui ca două-n patru... Ce-ntrebare! Nu știi
oare
Că tabăra muscălească este foarte-ncăpătoare?
Ș-apoi, mai avînd necazuri, slăbisem mai mult de-un
șfert:
Carnea spînzură pe mine curat ca un sac deșert...

RĂZVAN

Eu te-ntreb prin ce-ntîmplare te găsești în astă țară?
Cum de te-au luat muscalii?...

SBIEREA

De la tătari mă
luară...

RĂZVAN

Dar tătarii?

SBIEREA

Mă robise mai anțărț, cînd au trecut
Prin moșia mea Flămînzii, o moșie lîngă Prut.

Asta n-ar fi fost nimica, să nu fi luat cu mine
Un chimir cu trei fișicuri pline, pline, pline, pline:
Cel dintîi era cu taleri, altul numai cu florinți,
Al treilea galbeni, galbeni de cei unguresti cu zimți!...
Ce chimir!... De piele neagră, și bagă bine de samă,
Avea-n juru-i acățate zece năsturași de-alamă...

RĂZVAN

(zîmbind)

Tătarul de la Moldova, muscalul de la tătar,
De la muscal te ia leahul, ș-ar fi cu putință iar
De la leah să te ia neamțul, încît astfel într-o zi,
Deodată cine mai știe prin ce țară te-ai trezi!...
Oare nu era mai lesne, cu puțină cheltuială,
Să te răscumperi din lanțuri și să scapi de
tărbăceală?

SBIEREA

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! Ar fi mai bine să
crap!
O asemenea prostie nici nu mi-a trecut prin cap!
Ce-mi pasă că nu sînt slobod, cînd stăpînul mă
hrănește?
Iar pîn-atunci în Moldova venitul meu crește,
crește...
Ș-apoi eu am totdauna o nădejde-n dumnezeu
Că sfîntul mereu mă scapă, fără să-i dau nici un leu,
Decît numai cîteodată vro lumînare de ceară,
Care, de frica scumpetei, o fac la mine la țară...

RĂZVAN

Du-te, boierule, du-te! Nădejdea te-a mîntuit...
Întoarce-te la Moldova, fără să fi cheltuit!
Te iert pentru-a doua oară...

SBIEREA

(făcînd cruce)

În sfîrșit, o, doamne sfinte!

RĂZVAN

Te-am mai iertat în pădure...

SBIEREA

Bine că-mi aduci aminte!
Răzvănașe, cer dreptate! Ar fi un păcat să tac...
Hoții tăi atunci în codru mă despoiară de-un sac.
Fii și tu om cumsecade, fă-ți o pomană deplină:
Nu te bucura, drăguță, de-o avuție străină...
Dă-mi înapoi săculețul!... tu știi c-a fost peste tot
Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un zlot...

VIDRA

(luînd pe Răzvan la o parte)

Vezi! Învață de la dînsul patima ce vrea să zică!
Acest om pentr-o lescaie, acest om pentr-o nimică
Va suferi cu plăcere, făr'să scoață un suspin,
Robie, lanțuri, rușine, bătăi, închisoare, chin...

SBIEREA

(zîmbind cu mîndrie)

O, da, da...

VIDRA

Ș-orice adaos, orice spor de bogăție,
În loc ca să-l mărginească, îi dă o poftă mai vie,

O dorință mai setoasă ș-un avînt mai arzător
De-a vedea lucind în ladă-i sunător pe sunător!

SBIEREA

O, așa... așa...

VIDRA

Așterne dinainte-i ca zăpadă
Covoare cu pietre scumpe, aur și argint grămadă...

SBIEREA
(cu desfătare)

Și...

VIDRA

Dînsul tot n-o să-ți zică: Stăi! acuma-s mulțumit!

SBIEREA

Hai-de-de-de! Na! Firește! Doară n-am înnebunit!

VIDRA

O! dacă și tu, Răzvane, ai simți așa de tare
Mîndra patimă de-a crește tot mai mare și mai mare,
Precum Sbierea mii de galbeni din nimic a secerat,
Tu dintr-o căpitănie ai ajunge împărat!...

SBIEREA

Atunci m-ei da și dobînda... Acum însă, deocamdată,
Să ne răfuim cu sacul. Fii datornic bun de plată...
Răzvănică, sufletele, să nu uiți că ești creștin...
Numai camătă s-ar face nouă sute pe puțin...

RĂZVAN

Nu!... Departe de la mine toate patimile care
Cu lăcomia lui Sbierea au vrun fel de-asemănare!

VIDRA

(respingîndu-l cu dispreț)

Fugi! Mi-e milă și mi-e jale! Mic, tot mic și iarăși mic!
În deșert din înjosire eu mă-ncerc să te rădic!
Du-te dar de te-nvîrtește în îngusta-ți vizuină:
Cearcă-ți mintea-n întunerec, scaldă-ți sufletul în tină!
Eu te las! Te las, Răzvane! Om tîmpit și sfiicios!
O-prăpaste ne desparte: eu prea sus și tu prea jos!

(Vrea să iasă. Răzvan se repede după dînsa, Sbierea strigă: Sacul meu! sacul meu!...)

CÎNTUL IV

ÎNCĂ UN PAS

„Pentru țigani s-au zis multe,
ca să nu fie primiți
Căci rușine Eteriei a fi cu țigani
uniți,
Căci luîndu-se Elada, de vor fi și ei
ostași,
Vor cere cu tot cuvîntul și ei să fie
părtași..."

BELDIMAN, *Jalnica tragodie*

Fețele

RĂZVAN, polcovnic leșesc
VIDRA, nevasta lui
RĂZAȘUL
VULPOI
SBIEREA
HATMANUL
BAȘOTĂ

Locuința lui Răzvan într-un orășel leșesc la marginea Moldovei.

RĂZAȘUL

Nu mai pot, bată-l năpastea! De-atîtica timp în șir
Să nu vezi o sărmăluță, ci tot numai borș cu știr!
Destulă străinătate!

(arată la gît)

M-am săturat pîn-aice:
De amărîtă ce mi-e viața, nu mai știu cum i-aș
mai zice!...
Șase veri și ierni vro șapte, nu o lună sau un an,
De cînd parc-aș fi o umbră după pașii lui Răzvan;
Ba zău, chiar umbra, fîrtate, cînd e lumină,
s-ascunde,
Pe cînd eu rămîn cu dînsul, amîndoi oricînd
ș-oriunde!...
Haiducit-am împreună și-mpreună am trecut
În astă țară leșească, unde dracul s-a născut! [...]

VULPOI

(cu desplăcere)

Haide! Cineva te-ar crede că numai voi amîndoi
Ați făcut și mari și late! Dar uitat-ai pe Vulpoi?

RĂZAȘUL

Orice-i zice tu, acuma fostul nostru harambașă[1]
Ajuns-a obraz de cinste, cît un vizir sau un pașă;
E polcovnic, e om mare, și ca mîini o să-l privim
Înălțîndu-se deodată și mai ceva!... Aferim!
Nu-i vorbă... I se cuvine!... N-a cîștigat de pomană!
Chiar săptămîna trecută a mai căpătat o rană
În lupta cea cu tătarii...

VULPOI

Aș! D-abia l-au zgîriat!
Sărutare de săgeată... Nu-i lucru de speriat...
Dec! A fost rănit și dînsul într-o singură bătaie,
După ce trecuse teafăr prin douăzeci de războaie.

---

[1] *Harambașă* — căpitan de haiduci.

RĂZAȘUL

Dar să lăsăm toate astea... Nu știu ce voiam să-ți
zic...
Aa! Uite pe fereastră!... Privește!... Nu vezi
nimic?...

(Cîntă, arătînd cu mîna.)

Cu miros de viorele,
Trandafir și micșunele,
Bate vîntul țării mele!
Bate-ai, vîntule, curat,
Să alini al meu oftat!
Bate-ai, vîntule, ușor,
Să-mi mai treacă din cel dor!
Bate-ai, vîntule, cu foc,
Să mă muți din acest loc!

Așa-i, Vulpoiule dragă! Tare mă furnică dorul! [...]
Ș-apoi astăzi în Moldova nu mai e nici Petrea
Șchiopul,
Prietenul ciocoimii, bat-o focul și potopul!
Alt vodă stătuse-n locu-i, un stăpîn mai omenos,
Care șade sus, dar ține cu norodul cel de jos!
Cică-l cheamă Aron-vodă... un voinic, un
flăcăiandru,
O viță lăpușnenească: feciorul lui Alexandru...
Știi? Cel Alexandru-vodă, ce mînca boieri de vii,
Încît îi făcea de groază bejenari pe la pustii!...
Așadar, pe-aci mi-e drumul. Trec prin foc și prin
furtună!
Să mai stea Răzvan și singur... Nu rămîi și pace
bună!...
Mă duc la Iași cu hrisoave...

(scoate din sîn o legătură)

Iată-le! Aice sînt
Ispisoace[1] și direse[2] chiar de la Ștefan cel Sfînt!...
E cam veche legătura, de mare-mult ce-i purtată,
Dar n-o las de lîngă mine, n-o las cu capul o dată!
O voi strînge tot la sînu-mi, cît voi umbla pe
pămînt,
Și-n urmă, dînd ortul popei, o voi duce și-n
mormînt!...

(Sărută legătura ș-o ascunde.)

Voi merge iar cu proțapul, o să vorbesc cu domnia,
Doară va da sfîntulețul să-mi întoarcă răzășia...

VULPOI

Drace! Nu cumvași ai crede c-o să rămîi numai eu?
Culcă-te pe-acea ureche! Nu cunoști tu gîndul
meu.
Orice țipenie-n lume un sfînt are sau o sfîntă:
Pe tine, vezi bunăoară, răzășia te frămîntă,
Pe mine mă prigonește frumusețea codrului,
Cînd ședeam cîntînd din frunză la umbra stejarului.
Tu a tale, eu a mele, fiecine ale sale!...
Uite, zău, cînd mi se-ntîmplă de-ntîlnesc viind în
cale
Un ciocoi ca o fetiță, mititel și curățel,
Lins la ceafă, dres la fată, sprintenel și spălățel,
În sfîrșit, o pocitură dintre cele guri căscate —
Mă-nvoaltă, mă răsucește ca să-i dau pe după
spate!...
Cînd privesc într-o livadă copăcelul ofticos,
Cu crengi tocite de-omidă și cu trunchiul găunos,
Hoțomanul meu de cuget mă gîdilă și-mi șoptește:
Nu-i așa că-n codrul nostru ciuperca mai bine
crește?

---

[1] *Ispisoc* — hrisov, vechi act slavon.
[2] *Dires* — document.

Cînd aud o păsăruică ciripind pe vrun zaplaz,
Mi se pare ciripirea-i că, zău, n-are nici un haz,
Căci mi-aduc aminte bine... of, of, of, mi-aduc aminte
Cum ciripea dineoare, cum ciripea mai-nainte,
Cum ciripea la pădure prin rărișul cel din crîng...,
Și cînd mi-o aduc aminte, pe loc îmi vine să plîng!

(Intră Răzvan, cu brațul stîng oblojit.)

RĂZAȘUL

Polcovnice!

RĂZVAN

Ha? Ce treabă?

RĂZAȘUL

Dă-mi drumul să plec de-aice.

VULPOI

Și eu...

RĂZVAN

Mă lăsați pe mine?

VULPOI

Ba nu... totuși... cum am zice...

RĂZVAN

Ce? Nu vă mai place dară al armelor meșteșug?
În loc de sabia lată vreți la sapă și la plug?
Vi s-a urît cu războaie? Poftiți odihnă?...

RĂZAŞUL

Nu încă...

RĂZVAN

Poate vi-i foame? Vi-i sete?... N-aveţi cuşmă sau opincă?

VULPOI

Nu...

RĂZVAN

Atunci care-i pricina?

RĂZAŞUL

Apoi dă, ce să vorbesc!
Mi-e dor de ţara Moldovei, de căminul strămoşesc...

VULPOI

Şi mie...

RĂZVAN
(furios)

Aşa, nemernici!... Cum? Vouă vi-i dor de ţară!...
Dar eu? Ce-s eu? Ce? Răspundeţi!... Sînt o gadină? O fiară?
Oare inima-mi cernită, ca o rază dup-un nor,
Nu plînge şi ea, sărmana, de focul acelui dor?
Numai voi iubiţi Moldova?... Dor de ţară!... Dor de ţară!...
Rîndunicele, cînd pleacă, se gîndesc la primăvară,
Ca să se-ntoarcă voioase iar la cuiburile lor,
Şi numai omul, el singur, să nu simţă nici un dor!
Fugiţi! Lipsiţi dinainte-mi...

VULPOI

Polcovnice...

RĂZVAN
(lovind cu piciorul în pămînt)

Dor de țară!...

RĂZAȘUL
(scărpinîndu-se la cap)

Zău, n-ai cuvînt să te superi...

RĂZVAN
(punînd mîna pe sabie)

Ieși afară! Ieși
afară!...

(Răzaşul şi Vulpoi ies prin o uşă, pe cînd Vidra intră prin alta.)

VIDRA

Ce-nsemnează astă larmă?

RĂZVAN

Dintîi, să mă liniștesc!

VIDRA

Ești turburat?

RĂZVAN

Nu-i nimica... Nu poci să mă
stăpînesc...
Dor de țară!... Sînt cam iute...

(strigă)

Măi, Răzașule!
Vulpoi!...

VIDRA

Dar ce vrei să faci, iubite?

(Vulpoi intră cu sfială.)

RĂZVAN

(dîndu-i mîna)

Fie pace între noi!...
Celălalt de ce nu vine?...

VULPOI

Aș! El fulgeră, trăsnește,
După cum știi că-i e firea: cînd se supără,
plesnește!

RĂZVAN

Spune-i că-l rog să mă ierte... Mi-ați vorbit într-un
ceas rău.
Cît despre plecarea voastră, o să vedem mai tîrziu.

VULPOI

Să trăiești!

(Iese.)

VIDRA

Aș vrea să aflu și eu cu tot dinadinsul
Ce-i și cum?...

RĂZVAN

Am fost la hatman...

VIDRA

A! Şi ce-ai făcut
la dînsul?

RĂZVAN

Dragă, o să-ţi spui în urmă lucrurile ce-am grăit;
Ajungă-ţi acum dodată că ieşii foarte mîhnit...
M-arunc pe cal ca vîrtejul, înfig în coasta-i un
pinten,
Murgul scutură din coamă, zboară vesel, fuge
sprinten,
Şi cu cît sălta mai tare, şi cu cît mai mult sărea,
Mişcarea-i cea furioasă simţeam că mă răcorea,
Pînă ce-l lăsai în voie, azvîrlind din mîni căpăstru.
....
Viu acasă... d-abia însă pus-am piciorul, şi iată
Vin Răzaşul şi Vulpoiul dinaintea mea dodată,
Neştiind că-n pieptu-mi arde cel pojar îngrozitor,
Şi-mi vorbesc de ţara noastră, şi-mi grăiesc de-al
ţării dor!
Ei să plece la Moldova! Dor de ţară! Dor de ţară!...
Iară sîngele meu fierbe! Furia m-apucă iară!...

VIDRA

Vrea să zică, tu, Răzaşul, calul vostru şi Vulpoi
Sînteţi tocmai deopotrivă, tot un fel şi tot un soi?

RĂZVAN

Cum aşa?...

VIDRA

Inima voastră se vaietă şi suspină
Dup-o pulbere deşartă, o bucată de ţărînă,
Un pămînt uscat şi rece, de ierburi acoperit,
Printre cari o floricică de-ntîmplare-a răsărit!...

Asta-i iubirea de țară?... De-așa iubire mi-e jale,
De-așa ființă mi-e milă...

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise!... Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Cînd te-am întîlnit în codru și-ntîlnindu-te mi-am zis:
Acest haiduc o să-ntreacă trîndăvita boierime —
Eu visam... ș-astfel de vise altul nu visează nime!
Cînd te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ți adăpost,
Împingîndu-te-nainte, iarăși visul meu a fost!
Ș-acum eu visez, Răzvane, cînd mi se pare ciudată
Iubirea țării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor!
Năzuiește pîn' la stele, fă-te tot și tot mai mare,
Și slava-ți o să mărească țara ta din depărtare.
Precum luminosul soare,
Din lăcașu-i depărtat,
Sparge făr'să se pogoare
Vălul nopții-ntunecat!...
Fie Răzvan orișiunde, el tot țara și-o iubește,
Dacă prin faptele sale se rădică și uimește,
Încît împrejuru-i face pe străin și pe păgîn
Să șoptească cu mirare: multe poate un romîn!...

(Sbierea se arată în ușă.)

RĂZVAN

Tu, jupîne? Cum? Ș-aice?...

SBIEREA

(frecîndu-și mînele)

Da, da! Ș-aice! Ș-aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai ferice...
Jupîneasă foarte scumpă, nu știi încă, negreșit,
C-unchieșelul dumitale nu mai este?... S-a sfîrșit:
Și-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci și viața omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA

(cu răceală)

A murit? Ce spui, jupîne? Și dumneata cum o știi?

SBIEREA

De vro cîtva timp încoace eram vecini la moșii...[...]
Apoi bine, jupîneasă, dumneata acuma ești
Deplină stăpînitoare moștenirii părintești:
Patru sate, două iazuri, mii de vite rîmătoare,
Șapte mori, o herghelie ș-o pădure... Nu vinzi oare?

VIDRA

Dumneata ai vrea să cumperi?

SBIEREA

Ieften; bani în țară nu-s;
Cu turcii, cu bir, cu dajdii, toți gălbănașii s-au dus...

RĂZVAN

Nu! Noi nu vindem nimica! Voi lăsa pe leși mai bine
Ș-o să m-așez romînește, în țara mea și la mine...

VIDRA

Așa? Nu cumva, Răzvane, să ne-nchidem într-un
sat,
Gustînd viața de cîmpie și văzduhul cel curat
Într-o cușcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri și pe-acoperiș o barză?
Tu o să petreci, iubite, vînînd potîrnichi și lupi,
Eu purtînd grijă de turme, de țarină și de stupi,
Iar vătavii, părcălabii și vecinii de moșie,
Văzîndu-ne, o să zică: Ce bună gospodărie!...
Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră ș-un
Răzvan,
Să-nlemnim stînd la o parte, nemișcați ca un
buștean!...

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decît a sta la moșie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, și-n Moldova ca ș-aici
Se dă cuvenita cinste la ostași și la voinici...

SBIEREA

(clătinînd din cap)

Hem! s-ar putea ca ș-acolo să te primească
polcovnic...
Însă la romîni o slujbă nu-i tocmai lucru
statornic!

VIDRA

Să văd eu cum se-ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lîngă cei mai din coadă boierași de la Divan,

Pentru ca dintr-înşii unul, c-o inimă mai miloasă,
Ca la un cîine din curte să-i arunce nişte oasă?
Ba poate că şi pe Vidra, pe nepoata lui Moţoc,
O să mă trimiţi, cu lăcrimi să mă duc într-un noroc
La nevasta vrunui vornic sau la vro logofetească,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă!...
Aşa se capătă slujba cînd tu te pleci ca s-o cei,
În loc d-ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca ţara noastră să simţă durerea crudă
Că-n sînu-i omul de frunte în deşert îl vezi c-asudă,
Şi din cupa deznădejdii bînd ocară, bînd amar,
Lucrează şi zi şi noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mişeii, ca o strajă, cîrma ţării împresoară
Şi pe-oricine nu-i dintr-înşii mi-l resping şi mi-l doboară!

SBIEREA

Ca unul ş-unul fac două, vorbit-ai drept şi frumos:
Pe mine, zău, tot mişeii din visterie m-au scos.
Mulţi mişei sînt în Moldova! Dumnezeu să te ferească!
Eu ş-oricare om de treabă poate să se prăpădească!...

(Către Răzvan.)

Aşadar vinde-ţi moşia, să n-ai bătaie de cap:
Uite, eu, ca un prieten, aş vrea numai să te scap...

RĂZVAN

(luînd pe Vidra la o parte)

Iubită Vidră, mai lasă... De ce-i astă grabă mare?
Eu nu ţi-am spus încă toate... Mai este o-mprejurare...

(Cu răceală, către Sbierea.)

Vino mai tîrziu, jupîne... Mai tîrziu!

SBIEREA

(cu umilință)

Vă las... Vă las...
Mă-ntorc într-o jumătate, ba nu! Într-un șfert de ceas.

(Se depărtează, apoi se oprește în ușă, se mai închină o dată și iese.)

VIDRA

(cu tărie)

Fie! Eu ți-am spus, Răzvane, ș-acum îți voi spune iară
Că Vidra nu vrea să plece ca să se-ngroape la țară...

RĂZVAN

Bine! Nu ne vom întoarce!... Vreau și eu să-ți dovedesc
Cît de mare ți-e puterea și cît de mult te iubesc...

VIDRA

Dar oare viața-mi întreagă nu-i destul să-ți dovedească,
În toată clipa, că Vidra știe și ea să iubească?
Eu nu mă gîndesc, Răzvane, eu nu mai pot cugeta,
Eu nu mai pricep nimica decît înălțarea ta...

RĂZVAN

Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinței tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s-alegem o altă cale:
La nemți, la turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci,
Atîta-i cu neputință de-a mai rămînea pe-aci...

VIDRA

Și de ce-i cu neputință?

RĂZVAN

Știi c-am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n-o mai ascunde ș-o spune la orișicine
C-o să fie cu Moldova un război înfricoșat...
Astăzi la dînsul acasă ne-a chemat pe toți la sfat,
Ne spuse dintîi că leșii sînt rău cu țara nemțească,
Ș-avînd legături cu turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c-Aron-vodă, noul domn moldovenesc,
Ține-mpotriva Turciei cu-mpăratul cel nemțesc;
Ne-a mai spus altele multe, înșirînd vro patru oare,
Și-n sfîrșit, drept încheiere, ne-a arătat o scrisoare,
În care craiul îi zice să fie gata pe loc
A trece hotarul țării cu sabie și cu foc...
M-ai lăsa tu oare, Vidro, ca brațul meu să izbească
Un piept de romîn? S-aprinză o colibă romînească?...

RĂZAȘUL
(intrînd zăpăcit)

Vine hatmanul! El însuși!...

(Iese.)

VIDRA

Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un domn netrebnic, vei scăpa chiar țara ta...

(Vidra iese prin o ușă, pe cînd prin alta intră hatmanul.)

HATMANUL

(privind în urma Vidrei)

Este sora dumitale? Acea femeie vitează
Ce te-nsoțește-n războaie, înfruntă moartea,
veghează
Pe cîmpul de bătălie, în rînd cu ostașii mei,
Pe cari ades îi întrece?... Minune dintre femei!

RĂZVAN

Este Vidra...

HATMANUL

Astă dată cerul a fost cu dreptate,
Dînd o asemenea soră la un asemenea frate...

(Se așază, se gîndește, apoi, după o tăcere.)

Fiindc-astăzi dimineață ne certasem oarecum,
Tu nu te-așteptai, sînt sigur, să ne mai vedem
acum?...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neașteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea-n locuința unui om fără-nsemnare...

HATMANUL

În întîlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseși?...

RĂZVAN

Și ți-o mai spui înc-o dată că-mi dau viața pentru
leși,
Ș-oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credință,
Dar nu mă bat cu romînii... nu; asta-i peste
putință!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orişicînd,
Eşti dator tocmai acuma să te jertfeşti chiar
nevrînd.
Ajutorul dumitale, decît altul orişicare,
Ni-i cu totul de nevoie în această-mprejurare.
Dumneata cunoşti Moldova; ţara ş-oamenii cunoşti,
Locurile, rînduiala, tot ce trebui pentru oşti...
Războaiele se cîştigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin braţe se face prin dibăcie...

RĂZVAN

(posomorîndu-se)

Am înţeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vîndut, o iscoadă, un mişel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata eşti leah acuma, căci *patria ubi bene*,
După cum zice latinul, şi nu mai eşti moldovean:
Poţi să te baţi cu Moldova, făr-a te numi viclean...

RĂZVAN

Hatmane, latinul zice... dar fii bun de-mi
tălmăceşte,
În cuibul meu, la Moldova, nu se-nvaţă latineşte...

HATMANUL

Ţara este unde-i bine...

RĂZVAN

Aşa?... Păcătos latin
Cine iubea deopotrivă pe-un frate şi pe-un străin,

Zicînd că țara-i o turtă, încît să poată stomahul
Leah a mă face pe mine, sau muscal să facă leahul!
Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pîinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare cînd o știu din țara mea!...

HATMANUL

(sculîndu-se)

Vrea să zică, ești statornic în hotărîrea luată
De-a ieși din sînul nostru?

RĂZVAN

Da. Ș-o mai spun înc-o dată,
Dar mă jur că de nevoie și cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot așa la locul meu...

HATMANUL

(așezîndu-se, după o tăcere)

Pe castelanul Piotrowski îl cunoști; rudă cu mine,
În războaie totdauna s-a bătut destul de bine,
Fiind dintre cei de frunte și la luptă și la sfat.
Nu-i bătrîn, nu-i fără stare, este foarte învățat...
Ei bine! eu, cum s-ar zice, aș putea să pun la cale
Ca nepotul meu Piotrowski să ia sora dumitale...

RĂZVAN

(sculîndu-se)

Pe Vidra? El o iubește? Ți-a spus?

HATMANUL

Nu...

RĂZVAN

El nu ți-a spus?

HATMANUL

Piotrowski o să m-asculte: tînărul e preasupus...

RĂZVAN

(liniștindu-se)

Bine! O să-ntreb pe Vidra... Vom vedea ce-o să ne zică!...
El nu ți-a spus c-o iubește? Să fi spus... Dar nu-i nimică...

HATMANUL

Ș-aceasta nu-i încă totul. Ca să leg cu țara mea
Pe viteazul cel mai mare din cîți am putut vedea,
Eu, eu hatmanul, sînt gata să-ți dau în căsătorie
Pe fiica mea...

RĂZVAN

(mișcat)

Cum? pe fiica-ți...

HATMANUL

Așa, polcovnice...

RĂZVAN

Mie?

HATMANUL

Nu mă mir că te uimește...

RĂZVAN

Da! Ş-o s-uimească pe toţi!
Hatmane! Eu în Moldova ştii oare ce-am fost?

HATMANUL

Ce?

RĂZVAN

Hoţ!

HATMANUL
(sculîndu-se cu mirare)

Hoţ? O, doamne!...

RĂZVAN

Hoţ de codru! Să răpească şi s-omoare,
Nu făcea braţul meu alta... Îmi mai dai pe fiica-ţi oare?

HATMANUL

Trecutul nu ne priveşte... Să privim ce este azi:
Eu te văd boier, polcovnic, ostaşul cel mai viteaz;
Cînd ţara mea-ţi datorează izbînde strălucitoare,
Iar cine caută pete, le găseşte chiar în soare,
Eu îţi dau pe fiica-mi!

RĂZVAN

Însă... gîndeşte-te...

HATMANUL

(aşezîndu-se)

M-am gîndit.

RĂZVAN

(după o tăcere)

Hatmane prealuminate! În Biblie ai citit
Că Faraon din Eghipet s-a-nfundat cu păcătoșii
Din voia dumnezeiască în undele Mării Roșii?

HATMANUL

Dar ce-nsemnează-ntrebarea?

RĂZVAN

Astfel pieri Faraon;
Puţini dintr-ai săi scăpară din acel grozav canon;
Totuşi o altă pedeapsă de la urgia cerească,
O pedeapsă și mai crudă au trebuit să primească.
Dumnezeu îi osîndise, în urma celui potop,
Mii de veacuri să colinde fără ţintă, fără scop,
Alungaţi din ţară-n ţară, din loc în loc ca o turmă,
Despreţuiţi de noroade ca lucrul cel mai din
urmă,
Şi-nvîrtindu-se pe drumuri, pînă la groaznica zi
Cînd trîmbiţa judecăţii din cer o vor auzi,
Ş-atunci lumea despletită, ca muierea vinovată,
O să strige: Doamne! Doamne! mai iartă-mă
ș-astă dată!...

HATMANUL

Polcovnice! Vino-n fire...

RĂZVAN

Acel neam nenorocit,
La dumnezeu în osîndă și la oameni huiduit,
Sufere cu nepăsare mînia ursitei sale.
Bărbații lor nu știu alta decît să fure, să-nșale,
Tăvălindu-se-n minciună, în mișelii cufundați,
Iar femeile ajută, și chiar întrec pe bărbați,
Vînzînd drumașilor floarea tinereței or plăpînde,
Ș-apoi sufletul satanei, cînd alta nu se mai vinde,
Căci soarta lor e să vînză... nu le pasă ce și cui!

HATMANUL

Țigani?

RĂZVAN

(ștergînd sudoarea de pe frunte)

Tatăl dumitale a fost leah?

HATMANUL

Ce vrei să-mi spui?...

RĂZVAN

Însă maica dumitale, se zice c-a fost maghiară?

HATMANUL

Polcovnice! Ce-ntrebare? Unde mergem?

RĂZVAN

Așadară,
Ești maghiar?

HATMANUL

Ba leah; dar totuși prea ciudate mi se par
Aceste vorbe fără noimă...

RĂZVAN

Ești leah! Vai, nu ești maghiar!...
Neamul se ia după taică!... După taică! Biata mamă
De loc nu se socotește, de loc nu se bagă-n samă!...
Sărmana maică, ce poartă copilu-n sîngele său,
Ca să-i dea suflarea vieții, duce chinul cel mai greu,
Cu cîntecul eí ne-nvață, cu laptele-i ne nutrește;
Cînd plîngem noi, ea, drăguța, c-un zîmbet ne liniștește
Și plînge de bucurie, văzîndu-ne că zîmbim;
Maica, cea dintîi ființă pe care noi o iubim,
Cea dintîi ce ne iubește, nu-i nimică! Totu-i tată!...
O, dreptate omenească! O, dreptate blăstămată!...

HATMANUL

(cu îngrijire)

Polcovnice! Tu mă sperii... Ești bolnav... Ești rătăcit...

RĂZVAN

Maică-mea a fost romîncă. Tată-meu... Mai în sfîrșit,
Eu... eu sînt țigan!

HATMANUL

O, doamne! Tu țigan?... Nu-mí place gluma!...

RĂZVAN

Da! Țigan, țigan!... Ei bine, să te mai vedem acuma!...

HATMANUL

(își pune mîna pe frunte, se gîndește, apoi, după o tăcere, în cursul căreia Răzvan îl privește ațintit)

Întreaga țară leșească...

RĂZVAN

(apucîndu-l iute de mînă)

Taci, hatmane! Nu uita
Cine-s eu, ș-adu-ți aminte și cine ești dumneata!...
În viață numai o dată întîlnii în neagra-mi cale
Una singură ființă cu simțirea dumitale,
Ce din falnica nălțime a nașterii boierești,
Privind cu ochii cu care tu, hatmane, mă privești,
Cu mîna-i îmi strînse mîna și-mi vorbi cu omenie.
Acea ființă e Vidra... nu soru-mea, ci soție.

HATMANUL

(sculîndu-se și răzămîndu-se de umerii lui Răzvan)

Am făcut, ca leah și hatman, tot ce-n putință mi-a stat,
Și nimic, nimic în lume din parte-mi n-aș fi crutat,
Ca să cîștig țării mele pe iubitul meu tovarăș...
Dar nu-i chip! Să fim prieteni! Mîna ta!... spuindu-ți iarăși
Că primeam cu bucurie un ginere ca Răzvan!...

VULPOI

(intrînd iute)

Polcovnice! De la țară un boier... Un moldovan...

(Lasă să intre Bașotă și iese. Răzvan face o mișcare de mirare. Bașotă, văzînd pe hatman, se oprește în ușă.)

HATMANUL

Boierule din Moldova! Nu te cunosc pîn-acuma,
Şi totuşi te rog dă-mi voie ca să-ţi spun o vorbă numa...
Norodul vostru se zice c-oareşicînd ar fi venit
Şi s-ar trage tocma-tocma din Rîmul cel preavestit;
Dar cum oare vreţi ca lumea să v-asculte, să vă crează,
Cînd întreagă firea voastră cu totul se depărtează
Din obiceiul acelor oameni ageri şi vîrtoşi,
Pe care voi cu trufie ni-i arătaţi ca strămoşi?
Rîmlenii cei din vechime căutau fără-ncetare
Ca să scoaţă la lumină tot ce-i bun şi tot ce-i mare,
Încît la plug şi la sapă găseau adesea bărbaţi
Cu cari se făleşte lumea: pe Catoni şi Cincinaţi...
La voi, însă, cînd o rază
De soare pătrunde-n ţară,
Toţi se scoală, toţi turbează,
Toţi voiesc s-o dea afară!...

(Arată la Răzvan şi iese.)

BAŞOTĂ

(închinîndu-se)

Cer iertare; viu d-a dreptul de la drum şi plin de prav.
Mă cheamă...

RĂZVAN

Ştiu cum te cheamă, jupîne mare vătav!
Ne cunoaştem foarte bine.

BAȘOTĂ
(închinîndu-se)

[...] Umplut-ai Moldova-ntreagă de numele
dumitale, [...]
Deci, icoana mătăluței, la Cracovia lucrată,
Și care, cum ești acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpînul meu Aron-vodă o ține-n palatul său,
Unde cu multă plăcere putut-am s-o văd și eu;
Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de șoim! o frunte naltă! din ochi inima
tresare!
Mai în sfîrșit, toată fața numai duh și numai
foc!...
Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN

Nasul meu, ochii și fruntea vor fi fost de tot
altminte;
Așadar nu-i de mirare că nu-ți mai aduci aminte!...
Ș-apoi altceva mai este: eu eram atît de mic,
Încît vătavul cel mare, zărind un sărman pitic,
Nu vrea nici să-l bage-n samă sau d-aproape să-l
privească,
Ș-ar fi putut cu piciorul ca pe-o muscă să-l turtească!
Piticul însă de-atuncea, speriat de-un vis grozav,
N-a uitat și n-o să-l uite pe-acel puternic vătav...
Dar lăsînd acestea toate, spune-mi, cinstite jupîne,
Ce-ntîmplare, ce furtună te-o fi aducînd la mine?

BAȘOTA
(închinîndu-se)

Măria-sa Aron-vodă, din voia lui dumnezeu
Moșteanul[1] țării Moldovei, domnul și stăpînul meu —

[1] *Moștean* — moștenitor.

Ba și naș, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă —
Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
Ca să-i spui că-l cheamă țara, dîndu-i un loc în Divan...

RĂZVAN

În Divan?...

BAȘOTĂ

(închinîndu-se)

Sîntem în luptă cu puterile păgîne,
Și după cîte se spune, o să mai vedem ca mîne
Că și leahul trece [...] turcului în ajutor.
Un război atît de strașnic nu-i tocmai lucru ușor!
Deși nemții și muntenii sînt legați cu noi frățește,
Deși oști avem destule, deși hrana nu lipsește,
Totuși este trebuință și de-un hatman ispitit:
Stăpînul meu Aron-vodă la dumneata s-a gîndit...

RĂZVAN

(iute)

Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc-o dată!...
Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce-ntîmplare neașteptată!...

BAȘOTĂ

(închinîndu-se)

Sărut mîna. Merg la gazdă și stau gata orișicînd
La porunca dumitale... Cred c-o să plecăm curînd?...

(Iese cu multă umilință, pe cînd Vidra se arată în altă ușă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzvan.)

RĂZVAN

(după o tăcere)

Acest om fără dreptate de nu m-arunca-n robie,
Eu n-aş fi cătat lumină la codru şi-n haiducie;
De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aş fi-ntîlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeaţă,
N-aş fi găsit în războaie un nume ş-o nouă viaţă!...
Acest om, fără s-o ştie, m-a rădicat pîn-aci:
O, doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe duşmanii noştri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care ne-mpingi cu-ncetul la ţinta cea mai
înaltă!...

VIDRA

(apropiindu-se)

Jupîne! Jupîne hatman!

RĂZVAN

(strîngîndu-i mîna)

Tu o ştii?...

VIDRA

Ţi-a mai rămas
Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!

RĂZVAN

Un pas?...

VIDRA

Ca s-apuci cu fală scaunul lui Ştefan cel
Mare
Şi patruzeci mii de oaste să te-aştepte-n ascultare,

Bucuroşi a-nfige lancea în ce parte-i va-ndrepta
Un deget al mînei tale, o vorbă din gura ta!

RĂZVAN

(turburat)

Scaunul lui Ştefan cel Mare?...

VIDRA

Ştefan cel Mare,
iubite!

RĂZVAN

(punînd mîna pe braţul cel legat)

Ştii tu oare că tătarii poartă săgeţi otrăvite?...
Astă rană...

VIDRA

(zîmbind)

Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să
vedem!...
Te temi de moarte, Răzvane?... De cînd asta?...

RĂZVAN

Da, mă tem!...
Nu mă temeam mai-nainte, pînă ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA

Aşa-i, Răzvane, că-i dulce?...

RĂZVAN

O, nepoata lui Moţoc!
Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut de loc

Astă simțire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...

VIDRA

Și numai tu ca un munte ce primește cel dintăi
Mîndrul soare, pe cînd noaptea stă culcată peste
văi!...

RĂZVAN

O, da! Voiesc a fi mare, precum Sbierea cu
grămadă
Voiește movile de-aur numai la dînsul în ladă!

(Sbierea scoate capul prin ușa din fund.)

Însă rana! Brațu-mi arde... O săgeată cu venin!

SBIEREA

(înaintînd)

Vindeți? Dacă dați mai ieften, eu plătesc acum
peșin...

CÎNTUL V

MĂRIREA

„Aşa s-a plătit şi lui Răzvan răul ce-l făcuse şi el lui Aron-vodă..."
MIRON COSTIN, *cap. II*

Fețele:

RĂZVAN, hatman moldovenesc	TĂNASE	căpitani
VIDRA	RĂZAŞUL	căpitani
BAŞOTĂ	VULPOI	căpitani
SBIEREA	ŞOLTUZUL	

UN COPIL. MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÎRGOVEŢI

Palatul lui Răzvan în Iaşi.

(Răzaşul şade gînditor, fluierînd o doină, cu capul plecat pe mînă. Afară se aud din depărtare împuşcături de tun.)

VULPOI

(intrînd)

Bună ziua, căpitane!

RĂZAŞUL

Ziua rea, nu ziua bună:
Unde vezi tu bunătate, cînd tot fulgeră şi tună?
Măi Vulpoiule, nu-i bine...

VULPOI

Te prea poftesc mai întăi
Să te-nveți a nu-mi mai zice nici „Vulpoiule“,
nici „măi“!
Sînt căpitan ca și tine, și nu-s căpitan degeabă:
Te rog dar să-mi zici de-acuma: căpitane...

RĂZAȘUL

Mare treabă!
Nu cumva să-ți zic „jupîne“, sau „boierule“? Ce
spui!
Mai așteaptă! Deocamdată, pune-ți, dragă, pofta-n
cui!...
Leahul ne trimite-ntr-una ghiulele peste ghiulele,
Noi stăm închiși în cetate ca dobitocul în piele,
Merinda se-mpuținează, iarbă de pușcă mă tem
Că peste două-trei zile de leac n-o să mai avem,
Și tu te gîndești acuma, moară stricată! dihane!
A da lege și poruncă ca eu să-ți zic: „căpitane“?...

VULPOI

Te sperie leahul?... Asta-i?... Apoi pe pace să fii.
Noi ne-am înfrățit cu dînșii.

RĂZAȘUL

Dar tu de unde o
știi?...

VULPOI

Drace! Vulpoi ce nu știe? Ascultă, să-ți spui pe față.
Măria-sa Aron-vodă trimis-a azi dimineață,
Chiar pe Bașotă vatavul drept la hatmanul leșesc...

Şi crezi tu?...

RĂZAŞUL

VULPOI

Cu bună samă! Nicidecum nu mă-ndoiesc!...
Leşii sînt gata la pace... Vrei dovezi? Ei bine, iată!...
Dintîi cetatea Sucevei nu s-a luat niciodată
Şi, prin urmare, nici astăzi nu se ia aşa uşor;
Apoi Başotă vatavul e un faimos vorbitor,
Şi deci, îndrugînd la fleacuri, pe leşi o să-i ameţească,
Că-i ştiut ce fel de poamă-i înţelepciunea leşească;
În sfîrşit, duşmanul vede că nu-i glumă cu Răzvan,
Cunoscîndu-l din aproape că-i suflet de hoţoman!...
Aşadar la dracu lupta, ducă-se naibei vrăjmaşul,
Tîrgu-i rupt, pacea-i făcută, n-ar strica nici aldămaşul;
Cîrşmăreasa nu-i departe: o măsură doi şalăi,
Cotnar din via domnească...

RĂZAŞUL

Măi Vulpoiule...

VULPOI

Iar „măi"?
Nu poţi să zici: „căpitane"?... Zău c-o s-ajungă la ceartă!...

RĂZAŞUL

Bre, n-am văzut pîn-acuma o făptură mai deşartă,
Trăsni-te-ar căpitănia, căpitane mare fleac!
Sînt sute de semne rele, iar bune nu-s nici de leac.

Hatmanul nostru, de pildă, cînd intră, cînd vrea
să iasă...
Mereu se tot poticnește, intrînd și ieșind din casă...

VULPOI

Dec! Astea sînt semne bune!

RĂZAȘUL

Semne bune?

VULPOI

Negreșit!
Este rău cînd omul cade, iar nu cînd s-a poticnit...

RĂZAȘUL

Vezi că ș-altceva mai este...

VULPOI

Orișicîte mi s-ar spune,
Tălmăcind cum se cuvine, toate semnele sînt bune!

TĂNASE
(intrînd)

O veste, copii!... O veste!...

VULPOI

Căpitani, iar nu copii!
Te rog, căpitan Tănase, ca și dumneata s-o știi...
Am ajuns și eu odată să fiu un obraz în lume,
Și tocmai acuma nimeni nu vrea să-mi zică pe
nume!...

RĂZAŞUL

Ce veste?

TĂNASE

O veste mare. Vatav Başotă-n sfîrşit
Împăcă treaba cu leşii, şi domnul a iscălit...
Avem pace chiar la vreme: ne lipseau hrana şi pravul,
Nu era chip a mai merge...

VULPOI

Isteţ mai e şi vatavul!

RĂZAŞUL

Cu leşii?... Asta-i nimică!... Mai este turc şi tătar...

VULPOI

Haida-de! Ei sînt departe... Grijă le porţi în zadar...

TĂNASE

Ba nu-i vorbă că-s departe; dar leşii se-ndatorează
A ne tocmi şi cu dînşii...

RĂZAŞUL

Cine-i nebun ca să-i crează!

(Afară se aud strigăte: Să trăiască Aron-vodă.)

VULPOI

Aron-vodă să trăiască... Auziţi ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubeşte norodul pe măria-sa Aron!

TĂNASE

Adecă, orice s-ar zice, e un vodă cumsecade:
Pe sărăcimea o cruță, pe cei cu căftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund și fără dop,
Să despoaie toată țara, cum făcea Petrea cel Șchiop!...
Însă nu-i lucru temeinic a norodului strigare.
Sînt bătrîn. Văzui cam multe... Strigau alții și mai tare:
Să trăiască Lăpușneanul, și-l vicleniră urît;
Despot-vodă să trăiască, ș-apoi mi l-au omorît;
Să trăiască Ștefan Tomșa, și-l goniră ca pe-un cîne;
Ioan-vodă să trăiască, și-l dete-n gheare păgîne...
Într-o clipă Lăpușneanul, Tomșa, Despot și Ion
Fură sus și jos dodată... Vai și de vodă Aron!
Una crede ș-alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute și nespuse: așa-i romînul din fire.

RĂZAȘUL

Bine-ar fi s-avem odihnă! După ce de la Divan
Mi-am cîștigat judecata, mulțumită lui Răzvan,
Cum aș mai zbura, bădiță, să-mi mai văz de răzășie!...

VULPOI

Nu-ți este greu, căpitane, ca să spui o nerozie?
Eu unul, din ziulica de cînd m-am căpitănit,
Uitat-am nu răzășia, ci chiar codrul înverzit!...
Ș-aice-s ca și-n pădure, avînd puterea de-a face,
Fără frică de pedeapsă, tot ce vreau și tot ce-mi place.
Neghiobii, ce nu m-ascultă, stau la pîndă de-i ochesc,
Apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid și mi-i globesc[1]...

[1] *A globi* — a amenda.

Sîntem oameni, căpitane, pentru cari totul e lesne,
Căci lumea cea mai măruntă nu ne-ajunge nici la
glesne.
Venit-a apa la moară! Vom măcina cît putem:
Să ne folosim de timpuri cînd alții de noi se tem!...
Ce să te mai plîngi atîta pentr-un pai de răzășie,
Cînd acuma țara-ntreagă e pentru noi o moșie!...

RĂZVAN

(intră foarte tulburat)

Bine că sînteți aice!... Unde-i Vidra?...
Ascultați!...
Mergeți!... Pe toți căpitanii pe dată să mi-i
chemați!...
Eu v-am fost ca ș-un părinte!... Adunați-i mai în
pripă!...
Timpul zboară... Mai degrabă!... Într-o clipă! într-o
clipă!...

(Iese prin ușa din stînga.)

VULPOI

Ha, ha! Înțeles-ați oare vrun singur cuvînt măcar?
Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...

RĂZAȘUL

Ce-ți spuneam eu dineoară? Tot la vorba ceea vine:
Poticneala-i mare lucru... Măi Vulpoiule, nu-i
bine!...

VULPOI

(furios)

Măi? Iar măi?...

TĂNASE

Noi pierdem vremea, tot la fleacuri înșirînd!...
Haidem! Pe toți căpitanii să-i adunăm mai curînd.
Hatmanul știe ce face. El învață, el răspunde.
Este datoria noastră ca să-l ajutăm oriunde...
Eu știu că-n țara Moldovei unul e Răzvan, mă jur!
Păcat că-i țigan... La dracu!... Ăsta-i singuru-i cusur!

(Ies toți prin ușa din fund, pe cînd prin cea din stînga intră Răzvan și Vidra.)

RĂZVAN

Da! S-au împăcat cu leșii...

VIDRA

Și cu păgînii?...

RĂZVAN

Firește!

VIDRA

Trebuia tu să-i dai sfaturi...

RĂZVAN

De la mine nu primește...
Atîta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Așa!... Spune-mi, acuma, nu citești nimic în ei?...

VIDRA
(cu nedumerire)

Sînt tulburi...

RĂZVAN

Tulburi? Atîta?... Foarte bine! Vrea să zică
Nici Aron-vodă în ochii-mi n-a putut citi nimică!...
Ochii mi-au fost cu credință...

(Strîngînd pumnii şi cu un glas înecat.)

Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreșit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA

Asta-i și dorința Vidrei... Însă trebui amînată...
Nu-i timp...

RĂZVAN

Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se-mpacă cu leșii, și cu ajutorul lor
Se-ntărește la domnie, pe cînd eu sughiț și mor!
Aron se-mpacă cu leșii, și sabia-mi nu mai poate
Prin dușmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!...
Aron se-mpacă cu leșii... Fără nume, fără tron,
Ce fac eu?... Răspunde-mi, Vidro!... Așadară, jos Aron!...

VIDRA

Nu te grăbi!... mă-ngrijește o presimțire ciudată,
Și presimțirea femeii nu se-nșeală niciodată...

RĂZVAN

Vorbe seci!

VIDRA

O, nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoșat...
Maica ta-n haine cernite din mormînt pășea spre
mine,
Ochii-i se-necau în lăcrimi, pieptu-i gemea de
suspine,
Și durerea-i, plămădită cu mînia la un loc,
Îmi striga din gura-i moartă: Piei, nepoata lui
Moțoc!...

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul, care-n viață
Întîlnește la tot pasul însăși moartea față-n față,
Încît i se par acuma dopotrivă morți și vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ș-apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici păraie, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi și noapte mă-nvăța
Că pîn' și iubirea țării e pofta de-a se nălța?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sămînță măruntă, îmi cădeau adînc în minte,
Și din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzînd rădăcini cu-ncetul, dezvălindu-se mereu,
Ieșir-acuma deodată, pline de suc și de viață,
Rîzînd de viscoli, ca bradul încins cu sute de brață?
Unde-i Vidra?... Dinainte-mi stă un chip
tremurător,
Ce de spaimă crede-n umbre și plînge de spaima
lor...
Așa? Tu, ce-ai fost în stare, cu-mbrînciri
necontenite
Pîn'la marginea măririi să m-aduci pe nesimțite,
Tocmai astăzi, cînd ajungem la doritul nostru mal,
Te-ngrozește fața mării ce ridică val pe val?...

Află dară că degeaba unda muge, vîntul geme;
Răzvan, împins pîn-aice, de furtuni nu se mai teme,
Și călcînd cu desperare peste undă, peste vînt,
Va ști să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormînt!...

(Intră Răzașul, Vulpoi, Tănase și mai mulți căpitani.)

VIDRA

Mă duc să mă-nchin, Răzvane... Numai în zile de goană
Omul uită necredința și-nțelege o icoană!...

(Iese.)

CĂPITANII

Să trăiești!

RĂZVAN

Nu-i timp de vorbe!... Pe cînd viteazul Mihai
Scaldă Țara Muntenească de la Giurgiu pîn'la plai,
În sîngele de năpîrcă al urdiilor păgîne;
Pe cînd Jigmon ungureanul, la hotarele romîne,
Păscut cu noi împreună de șarpele veninos,
Își pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe cînd neamțul, frîncul, papa, țările creștine toate
S-au unit ca să doboare spurcata păgînătate,
Numai leșii cei zburdalnici sînt cu turcul înțeleși,
Iar domnul Aron al vostru s-a tocmit argat la leși!
Sînteți romîni, și romînii n-au suferit niciodată
Pe fruntea domnilor țării măcar o singură pată!
Un vodă-i un fel de doftor, și norodul, frații mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...

Mulți domni avuse Moldova; cei buni au domnit o viață,
Ceilalți au purtat cununa o singură dimineață;
Căci făcîndu-se lumină și soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
Un vodă, ca orișicine, își ia plata după faptă...
M-ați înțeles? Vremea trece...

CĂPITANII

Jos Aron!...

RĂZVAN

(arătînd uşa)

Țara v-aşteaptă!

(Căpitanii ies, afară de Vulpoi şi de Tănase.)

VULPOI

Să-l ucidem?...

RĂZVAN

Nu, lăsați-l!... Domnii cînd nu mai domnesc
S-aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăiesc...

VULPOI

Bine!...

RĂZVAN

După ce-l veți prinde, să dați semne din pistoale!...

VULPOI

Înțeleg!... Ş-apoi să facem ca norodul să se scoale,
Ş-adunîndu-se cu gloată, mic și mare pe maidan,
Să zbiere dobitocește: Trăiască vodă Răzvan!...

RĂZVAN

Pe Bașotă...

VULPOI

Știu! Cu dînsul voi avea chiar eu a
face?
De mult îl pîndesc de-aproape, căci nici de frică
nu-mi place!...

(Iese.)

TĂNASE

O să plec și eu îndată, numai o vorbă să-ți spui...
Faci rău!...

RĂZVAN

De ce?

TĂNASE

Apoi bine, nu se cade orișicui
A ședea pe scaunul țării...

RĂZVAN

Ce-nsemnează?...

TĂNASE

Proasta minte
Ar vrea să-ndulcească vorba și nu găsește cuvinte...
Dă-mi voie să-ți spui pe față...

RĂZVAN

Spune verde, moș
Tănas!

TĂNASE

Despot fu grec, Ioan-vodă fu armean și Iancu sas...
Dar orișicum pîn-acilea, din mila dumnezeiască,
Noi n-am avut nici un vodă... știi! Țara o să cîrtească.
Ce să-i faci!... Mai bine hatman. Să nu fi fost tată-
tău...

RĂZVAN

(încruntat)

Cum?...

TĂNASE

Apoi de! Bătrînețe!... Să ne ierte dumnezeu!...

(Iese.)

RĂZVAN

(se așază cu capul plecat pe mîni, apoi se scoală, face în tăcere cîțiva pași prin odaie, se oprește pe loc)

Nu-i greu încă patru zile de-a ne mai lupta-n
cetate,
Pîn'ce tabăra lui Jigmon va lovi pe leși la spate...
Docamdată, pîn-atunce, nu ne temem de păgîni:
Ramazanul[1] lor mai ține tocmai două săptămîni...
M-am gîndit bine la toate... Cîte griji și cîte trude
Numai ca s-apuci domnia!...

(Cu tulburare.)

Dar pistolul nu
s-aude!...

(Ascultînd.)

Nu!... Tot nu!...

(Își freacă fruntea, se așază iarăși pe divan și pleacă capul pe mîni.)

---

[1] *Ramazan* — luna a noua a anului musulman, în timpul căreia musulmanii postesc.

VIDRA

(intrînd încet)

Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te-n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă: și-n cădere, și-n izbîndă,
Privind cu sîngele rece la răsplată sau osîndă!...

RĂZVAN

(sculîndu-se)

Tu n-ai auzit pistolul?

VIDRA

De nu vei avea noroc,
Blăstemul o să izbească pe nepoata lui Moţoc,
Care din cupa măririi s-a străduit să te-mbete.
Și nici ea nu-i vinovată! Nu!... Sînt neamuri cu pecete,
În cari dumnezeu sădește vrun bine sau vrun păcat,
Ș-apoi toți d-același sînge îl moștenesc nencetat!
Neamul lui Moțoc nu poate s-aibă altă cugetare,
Decît numai-numai-numai văpaia s-ajungă mare!...

RĂZVAN

Tu n-ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l-ai auzit?
Spune!

(Cu furie.)

Ureche! Ureche!...

(Afară se aude o împușcătură.)

A! De-acuma s-a sfîrșit!
Sînt domn! Trăiască domnia!...

(Cu amărăciune.)

Cît de lesne, cît de iute
Se răstoarnă domnii țării, cel mult în zece minute!
(Către Vidra.)
Dar tu nu mai spui nimica? Mai dinioară mi-ai zis
Nu știu ce... ba mi se pare... de!... îmi povesteai un vis...
Mai spune-mi-l înc-o dată...

VIDRA
(îngenunchind)
Îți mulțumesc, doamne sfinte,
C-ai auzit cu-ndurare o rugăciune fierbinte!...
(Se scoală.)
Crezut-ai, oare, Răzvane, că se poate speria
De niște deșerte vise chiar o inimă c-a mea?
Gîndit-ai, oare, iubite, c-o nălucă muierească
Ar putea glasul măririi în pieptu-mi să-l năbușească?...
Vîntulețul, ce-adiază pintre vițe din lăstar,
Rămîne fără putere în fața unui stejar,
Pe care numai furtuna îl zguduie și-l sfărâmă...

RĂZVAN
Furtună?...

VIDRA
Cea mai cumplită!

RĂZVAN
Ești doamnă, Vidro...

VIDRA
Sînt mamă!...
Aici copilul se mișcă... Simțindu-l în sînul meu,
Uit toate și văd acuma, văd că-s femeie și eu!...
(Afară se aud strigăte: Să trăiască Răzvan-vodă.)

RĂZVAN

Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soție!...
Sîngele nostru din leagăn va moșteni o domnie!...

(Intră Șoltuzul și mai mulți tîrgoveți.)

ȘOLTUZUL

(închinînd lui Răzvan pe o tablă de argint struguri și spice de grîu)

După datina străbună, rămasă de la mai-mari,
Eu, șoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezeci părgari,
Aleși ca să fim în fruntea tîrgoveților d-aice,
Dorim măriilor-voastre ani mulți și viață ferice,
Încît să-ncingeți Moldova, asemenea unui brîu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu cîmpii de grîu;
Căci norodul, dînd domnia, se mulțumește cu poame,
Ca să nu piară de sete și să nu moară de foame.

RĂZVAN

Primesc din mînile voastre prinosul de bun ogur,
Ș-a fi părintele țării făgăduiesc și mă jur:
Nu voi uita niciodată c-a romînului tărie
Este plugul și cîntarul mai presus de boierie...

ȘOLTUZUL

Tot după vechi obiceie, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sînul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru ca măriei-tale din gura-i copilărească
Să dea, fără să se teamă, o povață bătrînească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domnești,
Și cum vei putea mai bine, orația s-o citești!

BĂIATUL

(după ce sărută mîna ce-i întinde Răzvan)

Măria-ta!
Nu te supăra,
Ci fii bun a ne-asculta!
Îți vom spune cam multe
  Și mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orișicui să ne-asculte!
O sută de ani să domnești,
Pe dușmani să-i biruiești,
Pe vrăjmași să-i pedepsești,

[.............................]

Dar cu moldovenii tăi,
Măcar de-o fi și răi,
Măria-ta să fii bun cu ei;
Și de-i vedea unii și desculți,
Măria-ta tot să-i asculți;
Căci norodul e cam năzdrăvan:
Face multe pozne într-un an;
Și țara-i cam nebună:
Face multe pozne și-ntr-o lună;
Ba la-ndemînă
Și-ntr-o săptămînă;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într-o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN

(dîndu-i o pungă)

Destul! Să trăiești, băiete!..

(Intră Răzașul, Tănase și mai mulți căpitani.)

RĂZAŞUL

Măria-ta! Sănătate!
Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate:
P-Aron-vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, mitropolitul, pe toţi la palat i-am dus;
Mai în sfîrşit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Başotă?

RĂZAŞUL

El are
Pe Vulpoi cu toată ceata de vînători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăşi!... Stăpînirea-mi în curînd
La toţi şi la fiecare va da răsplată pe rînd...

SBIEREA

(intrînd iute, speriat, pierzînd răsuflul, cu o lădiţă în mînă)

Jupîne!... Mărite doamne!... Scapă-mă! Norodul pradă!
Sinete[1], zapise, ţara, lumea-i în această ladă!...

RĂZVAN

Linişteşte-te, jupîne. Averea-ţi chiar pe maidan
O poţi lăsa fără grijă în zilele lui Răzvan...

SBIEREA

(răsuflînd mai uşor şi făcînd semnul crucii)

În ladă tot e mai sigur!... Părăluţa cere pază:
Mai bine s-o ţii sub cheie, ca nimene să n-o vază...

---

[1] *Sinet* — poliţă.

VIDRA

Doamne, soțule, stăpîne! Nu mă mai pot opri!...
Într-un glas cu țara-ntreagă, viu a-ți ura ș-a-ți dori
O domnie fericită... Ba înc-aș mai vrea ca mîne
Tu să legi într-o cunună toate țările romîne,
Încît de la Marea Neagră pîn'la falnicul Carpat,
Să nu domnești ca un vodă, ci ca Răzvan împărat!

CĂPITANII

Da, da, da! Împărăție!...

TĂNASE

(trist)

Ar fi bine docamdată
Să rămînem cu Moldova!

SBIEREA

Ce om fără judecată!
Dar Moldova-i sărăcită! Nu-i chip altfel s-o cîrpești
Decît unind laolaltă mai multe țări romînești...
Două și două fac patru: cea mai dreaptă socoteală!...

RĂZAȘUL

Vulpoi avuse dreptate... Nu mai cred în
poticneală!...
Toate semnele sînt bune!... Măria-ta, la palat
Ne-așteaptă mitropolitul cu toți boierii din sfat...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura domniei-mele
Țara s-audă nădejdea d-a scăpa din zile grele.

SBIEREA
(cu umilință)

Stăpîne preamilostive, unde-i merge, merg și eu;
Lada mea e-n siguranță numai lîngă domnul meu!...

(Toţi se pregătesc a ieşi.)

VULPOI
(intrînd cu spaimă)

Pierduți!...

TOȚI

Ce veste?

VULPOI

Vătavul...

TOȚI

Ce-i?...

VULPOI

Bașotă...

TOȚI

Zi!...

VULPOI

Trădare!
Scăpă din mînile mele, deschise poarta cea mare,
Leșii au umplut cetatea!...

(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie.)

RĂZAȘUL

(clătind din cap)

Poticneala!...

TĂNASE

Eu știam
Că nu se cădea s-apuce scaunul țării orice neam.

VIDRA

(luînd pe Răzvan de mînă)

Iubite! Nu sta pe gînduri... Cînd soarta te prigonește,
Fii mîndru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria-ta! Poruncește!...

VIDRA

Și ce s-așteptați voi oare de la viteazul Răzvan,
Decît paloșul în mînă, și-nainte la dușman?

RĂZVAN

(scoțînd sabia)

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaștem foarte bine!...
Cine vrea s-o strîngă-n brațe, iată calea! După mine!...

Moartea-i mireasă,
Mormîntu-i casă,
Viermii sînt nași,
Hai la vrăjmași!

(Iese urmat de căpitani.)

Moarte!... Moarte!... Dar se poate?... Moară oamenii cei mici,
Precum călcîiul turtește mușuroiul de furnici;
Omul, însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s-o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pizmașa moarte!...

(Se gîndește.)

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriași,
Dacă-n rînd cu toți piticii pradă morții vrei să-i lași?...
Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pîn'la fiară:
Vulturul trăiește veacuri, iar musca d-abia o vară,
Și numai omul cel mare, stăpîne, tu-l osîndești
Ca să moară dopotrivă cu muștele omenești!...

(Se cutremură.)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice pai în astă lume
Trebui s-aibă vro ursită, o țintă, vrun scop anume,
La care-i dator să meargă, de vîntul sorții împins,
Și cade numai atunce cînd este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă și d-abia se desfășoară:
Pîn'la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar dumnezeu el însuși nu schimbă ceea ce-i scris!...

(Iute.)

În genuchi, Vidro!...

(Îngenuchează și ridică ochii în sus.)

Iertare!...

(Cu spaimă, punînd mîna la ochi.)

Visul meu!... Grozavul vis!...

(Sculîndu-se cu tărie.)

Și de ce eu stau aice, cînd Răzvan înfruntă focul?
Dați-mi armă!... Lîngă dînsul, în primejdie mi-e
locul...

(Se repede la armătura de pe părete și se oprește.)

Dar copilul meu, o, doamne!

(Se cutremură.)

Ce-aud?

(Din spațiu răsună o voce ca un echo: Dar copilul meu? Vidra cu groază își întoarce fața spre ușă, ca și cînd ar vedea pe cineva acolo.)

Muma lui Răzvan!... Mă-ntreabă... Și ce-i pot
răspunde eu?

(Făcînd semnul crucii.)

Piei, nălucă, piei! Sînt mamă!

(Face un pas îndărăt.)

Nu te-apropia!...

(Răsună iarăși ecoul: Sînt mamă!... Vidra, zdrobită de emoțiune, se aruncă pe divan.)

Ea vrea dinte pentru dinte! Muma mumei cere
samă!...

(Face o sforțare și se scoală cu energie.)

Oare nu mai sînt eu Vidra?

(Abătută.)

E cumplit al mumei
dor!...

(Pe prag apare Răzvan, greu rănit, ținut de Vulpoi și de Răzaș. Vidra se repede înainte-i.)

A! Scăpat! Ce fericire!... Tu!

RĂZVAN

(cu un glas slab, pe cînd Vulpoi şi Răzaşul îl pun pe divan)

Am biruit și mor!...

(arătînd la cadavrul lui Sbierea)

Nu-mi ziceai tu, oare, Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?
Eu cu cinstea și mărirea, el cu prada și averea!

(Vidra îngenunchează şi-şi ascunde fața în mîni.)

Dar ce-i mai trebui acuma mii de galbeni în grămezi?
Ce-mi folosește domnia?... Pe-amîndoi aci ne vezi
Praf, pulbere și cenușă!... Nebuni, ce din lăcomie,
El pentr-o biată lescaie, eu pentr-un ceas de mîndrie,
Necruțînd nimica-n lume, neștiind nimica sfînt,
Uitam că viața-i o punte dintre leagăn și mormînt!...

(Cu durere.)

Mi se-ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
Ah, veniți, veniți cu toții!... Unde-i bătrînul Tănas?...

RĂZAȘUL

Apărîndu-te pe tine, mort în luptă a rămas!...

(Vulpoi plînge.)

RĂZVAN

(în agonie)

Țigan!... Țigan!... Apă!... Apă!...

(Cade mort peste Sbierea.)

RĂZAȘUL

Decît o așa domnie,
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzășie!...
Zmeul zmeilor să-ncapă într-o șchioapă de mormînt!...

VULPOI

(cu spaimă)

Nu vezi că-i moartă și Vidra?... N-a zis un singur cuvînt,
Nici o vorbă, nici un țipet, privind pe Răzvan că moare!...

VIDRA

(sculîndu-se liniștită)

Voi puteți vorbi ș-a plînge!...

VULPOI

Doamnă!...

VIDRA

Pe voi nu vă doare!...

RĂZAȘUL

(cu furie)

Dar tu l-ai ucis, ciocoaică! Tu la moarte-l aduseși!
O să mi-o plătești acuma, tune-fulgere!...

(Scoate cuțitul și voiește s-o lovească)

VIDRA

(cu sînge rece, arătînd la ușă)

Să ieși!

(Răzașul lasă mîna în jos și pleacă capul.)

Perseverența, I, 1867, n-rele 6—33

TREI CRAI DE LA RĂSĂRIT

Persoanele

HAGI-PANA, băcan
MARIȚA, fiiă-sa
NUMA CONSULE, profesor
JORJ copist la un minister
PETRICĂ, băiat de prăvălie
TRANDAFIRA, o domnișoară matură

Scena se petrece în locuința lui Hagi-Pană. O cameră mobilată foarte modest. Două uși, una în fund și cealaltă la dreapta. Într-un colț al odăii un mare dulap și alături o masă de scris. Pe părete un orologiu cu cocoș, o gravură reprezentînd Ierusalimul, o sabie veche și un mare pistol turcesc.

ACTUL I

Scena 1

JORJ (intrînd prin uşa din dreapta) şi PETRICĂ (urmărindu-l în vîrful degetelor, fără a fi văzut)

JORJ
(jucîndu-se cu o mănuşă)

Am inventat un lucru de minune, *un stratagème admirable*. Voi putea vorbi orişicînd cu Mariţa, fără ca să ne tot privegheze bădăranul de tată-său. Trimit în prăvălie cîte un amic, care reține acolo pe sărmanul Hagi-Pană, îndrugîndu-i la verzi și uscate despre icre și masline, deși nu cumpără nici un drob de sare, iar pînă atunci eu petrec aci fără marturi, *en tête-à-tête*, cochetînd cu fata băcanului. Ne cunoaștem din copilărie, încît casa îmi este totdauna deschisă. E gentilă, dacă nu *beauté*[1]; tată-său e bogat; frumoasă zestre în bani și-n natură! De cînd i-a murit mama, nu mai este nici măcar dezavantajul de a avea o soacră. Trebuie s-o iau de nevastă, *et voilà tout*[2]!

---

[1] Frumoasă (fr.).
[2] Asta-i tot (fr.).

PETRICĂ

(aparte)

Așa merge treaba? Pe luate? Lasă! bine c-o știu... Eu mă prăpădesc după fată, și el mi-o suflă de sub nas!

JORJ

Dar unde să fie Marița? *(Se uită împrejur și vede pe Petrică.)* A! Băiatul din prăvălie!

PETRICĂ

Tejghetar, domnule Jorj; tejghetar, nu băiat din prăvălie... să fie cu iertare...

JORJ

Ce cauți pe aci, *mon cher*? [1]

PETRICĂ

Nimic... ceva... adică să vezi, domnule Jorj: te iubesc așa de mult, încît te-aș urmări din loc în loc pe toată scoarța pămîntului. Cînd te zăresc intrînd, aici mai cu seamă, uite, nu știu cum mi se bate inima, ca nu cumva să te las singur. Știi vorba romînului: dor mi-e de tine, dar de mine mi se rupe inima... Ești un om foarte plăcut, domnule Jorj!

JORJ

(îngîmfîndu-se)

Am o figură norocită, *un extérieur heureux*, cum zice francezul; nu e așa?

---

[1] Dragul meu (fr.).

PETRICĂ

Așa trebuie să fie, măcar că nu știu ce este acel *răra*. Ș-apoi mai e ceva, domnule Jorj. Eram să te rog pentru lucrul acela... Ți-aduci aminte duminéca trecută, cînd îți venise pofta de a ieși cu birja la Șosea...

JORJ

Ei bine?

PETRICĂ

Ba nu era bine, că-ți trebuia o rublă.

JORJ

Ei bine?

PETRICĂ

Ba tot nu era bine, căci n-o aveai.

JORJ

Ei bine?

PETRICĂ

Bine, bine! ba e foarte rău, că ți-am dat-o eu...

JORJ

A! vrei să zici că e rău pentru tine, *n'est ce pas?*[1]

PETRICĂ

(trist)

Mi-ai făgăduit să-mi dai înapoi rubla a doua zi... Aș avea acum o mare trebuință...

---

[1] Nu-i așa? (fr.).

JORJ

Ce bagatelă! *Quelle misère...*

PETRICĂ

Dacă poți...

JORJ

Ascultă-mă, Petrică. Domnișoara Marița m-a rugat să-i copiez o poezie, *un charmant morceau*[1]. Fiindcă eu nu am casă... nu că n-am casă, dar eram să zic că nu șez niciodată acasă, iar la cancelarie nu voi să știe toate ale mele șeful de birou, cu care nu mă împac în politică, de aceea am adus poezia cu mine ca s-o copiez aice.

PETRICĂ

Pentru domnișoara Marița?

JORJ

Da.

PETRICĂ

(aparte)

Hoțule! *(Tare.)* Apoi iată cerneală, condeie și hîrtie, domnule Jorj; numai să nu strici cumva vro condică d-ale jupînului.

JORJ

(așezîndu-se a copia și citind)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasere tăcută,
Ca o casă ce stă mută

---

[1] O bucată nostimă (fr.).

Şi pustie împrejur;
Astfel sînt şi eu, vai mie,
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr-idei,
De cînd dînsa nu-i sub soare
Şi puterea-mi cîntătoare
A murit cu moartea ei!

Admirabil! Sublim! *Délicieux!*

PETRICĂ

Dar bine, domnule Jorj, d-ta scrii pentru d-șoara Marița niște stihuri de moarte?

JORJ

Nerodule! Cum de nu înțelegi tu că eu vreau să-i arăt tocmai aceea ce aș fi fără dînsa, singur, *isolé*, cum zice francezul? *(Iute.)* Aş fi ca o liră fără tunet, ca o casă fără murmur, ca un rîu pustiu împrejur, ca un fulger fără melodie, ca un spectacol fără sunet, ca o pasere fără idei... Ce superbe imagini!

PETRICĂ

Să am iertare, cîntecul d-tale n-are pentru mine nici un dumnezeu! Numai doară atîta că-i scris! Știi, zicătoarea romînească: dracul, cînd n-are de lucru, își cîntărește coada... Sau dacă vrei, se potrivește și mai bine cu o altă zicală: frunză verde ceapă coaptă, ș-aș mînca zăpadă friptă... Curat așa...! Eu unul fac altfel de cîntece pentru... pentru aceea ce mi-e dragă... Dar să venim la chestia rublei, domnule Jorj!

JORJ

Iubești și tu? *Pauvre diable.*[1] Şi care-ţi este cîntecul *par exemple?*

[1] Bietul om (fr.).

PETRICĂ

Scurt, scurt de tot, nu e frumos ca al d-tale, domnule Jorj; nu-i cu paseri fără idei și fără nu mai știu ce...

JORJ

Ia să-l auzim.

PETRICĂ

Iată-l. *(Cîntă.)*

Cine n-are-n lume drag,
Cîtu-i lumea tot beteag!
Eu știu, doamne, despre mine:
Cîtu-i lumea, nu mi-e bine!...

JORJ

Atîta?

PETRICĂ

Atîta.

JORJ

Ce galimatie! Ce absurditate! *Pas un grain de sel*[1], cum zice francezul!

PETRICĂ

Apoi dă! E curat romînește: mai am un altul, domnule Jorj... a, dar iată și domnișoara!... *(Aparte.)* Mor de necaz!

---

[1] Fără pic de sare (fr.).

Scena 2

ACEIAȘI și MARIȚA (intrînd prin ușa din fund)

MARIȚA

Ești aicea, domnule Jorj?

JORJ

Ți-am adus poezia...

MARIȚA

(către Petrică)

Te cheamă tata.

PETRICĂ

(cu nemulțumire)

Mă cheamă jupînul? Parcă nu s-a auzit...

MARIȚA

Domnul, nu jupînul; l-am auzit eu.

JORJ

Negreșit că trebuie să te fi chemat...

PETRICĂ

Trebuie! Pesemne că așa zice franțuzul... Mă duc. *(Aparte.)* Au știut să mă gonească; dar lasă c-o să-i ascult eu de după ușă... Mare poznă mai este și dragostea! *(Iese și apoi întorcîndu-se ia la o parte pe Jorj.)* Cum vom face cu rubla?

JORJ

Vom vorbi, *mon cher*, la timpul oportun...

MARIȚA

Te cheamă tata!

PETRICĂ

(aparte, oftînd)

Îmi ia și fata și rubla! Vezi, asta se zice romînește: lucrul dracului în casa popii!

Scena 3

JORJ și MARIȚA

JORJ

(cu emoțiune, apucînd pe Marița de mînă)

Ca mîine voi fi registrator, apoi arhivar, apoi ajutor de corespondență, apoi șef de birou, apoi șef de secție, apoi șef de divizie, apoi director general, apoi prefect în Dobrogea, apoi ministru, apoi agent la Constantinopole... *Ça ira, ça ira!*[1]... Dar vorbit-ai cu tată-tău? Spusu-i-ai că însoțirea noastră, departe de a fi *une mésalliance*, o să ridice sus, sus, foarte sus în opiniunea publică neamul Hagi-Pană?...

Scena 4

ACEIAȘI și PETRICĂ (la aparițiunea căruia Jorj lasă cu precipitare mîna Mariței)

MARIȚA

(confuză)

Te-aș ruga, domnule Jorj, să-mi mai copiezi o poezie...

---

[1] Așa va fi, așa va fi! (fr.).

PETRICĂ

(care rămăsese cu capul scos prin crăpătura ușii, fără a intra în cameră)

Domnișoară Marițo... Știi ce, domnișoară Marițo?... Mi se pare, zău mi se pare că te cheamă jupînul...

MARIȚA

(cu impaciență)

Bine, bine! Voi veni îndată... Nu ține ușa deschisă. Se răcește odaia...

PETRICĂ

(în aceeași poză)

Se răcește în luna lui mai?

MARIȚA

Eram să zic că se prea încălzește... Voi veni, ți-am spus o dată că voi veni...

JORJ

Va veni, ți-a spus o dată că va veni. *C'est clair comme la lune*[1]...

PETRICĂ

Nu e vorba de alune, domnule Jorj... Apoi să vii, d-șoară Marițo! *(Închide ușa și o deschide iarăși.)* Să vii! *(Iese.)*

Scena 5

JORJ și MARIȚA

JORJ

O singură vorbă, *mon ange*[2]*!* Mă iubești tu sau nu? Da sau ba?

[1] E limpede ca luna (fr.).
[2] Îngerul meu (fr.).

MARIȚA

Așa se vorbește numai la plebiscit. Te mai poți îndoi de sentimentele mele? La ieșirea din pensionatul doamnei Firundțvanțig, prima cestiune, care s-a prezentat spiritului meu, a fost aceasta: „Mari! voiești tu oare a-ți lega soarta cu un bărbat ca Herman al lui Goethe, o ființă vulgară, un burghez de toate zilele, un automat care putea să placă numai doară unei Dorotheia? sau îți place mai bine a visa o figură ușoară, veselă, nepăsătoare, mai în sfîrșit pe unul din cei trei mușchetari ai lui Dumas?..."

JORJ

(speriat)

Mușchetari?... Vrea să zică militari?...

MARIȚA

Liniștește-te, Jorj. Herman al lui Goethe este vreun băcan sau birtaș dintre amicii lui tata. Mi-e groază a mă gîndi măcar la dînsul! Pe cînd unul din cei trei mușchetari ai lui Dumas, ei bine... ești tu!

JORJ

(iarăși speriat)

Unul din cei trei... *Par conséquent*[1], mai sînt încă doi?

MARIȚA

(cu sentimentalism)

Tu, numai tu ai devenit idealul inimii mele!...

---

[1] Prin urmare (fr.).

JORJ

(sărutîndu-i mîna)

Îți mulțumesc, îți mulțumesc, *ma colombe*[1]! Dar atunci nu întîrzia a spune lui tată-tău...

MARIȚA

Chiar astăzi... *(Suspinînd.)* Trebuie curaj! Tu știi cum este tata... Materialist!

JORJ

Spiritul secolului, *ma chérie*[2]*!* N-ai ce-i face... Să nu uiți însă un lucru foarte serios, *de la plus haute importance*[3]. Odată căsătoriți, fericirea nu trebuie să ne facă a renunța la toate plăcerile societății, preumblări...

MARIȚA

Baluri...

JORJ

Grădini.

MARIȚA

Costume.

JORJ

Cai.

MARIȚA

Voiajuri... O, cît de mult aș dori să văd Parisul!... Dar mi-ar fi frică de petroliu...

---

[1] Porumbița mea (fr.).
[2] Scumpa mea (fr.).
[3] De cea mai mare importanță (fr.).

JORJ

Și mie de comuniști... Un om însurat nu se împacă cu comuna. Prea mult liberalism! *Ca choque*[1]...

MARIȚA

Dar Veneția... ce mai zici?... Carnaval! Barcarolă! Rai pămîntesc!...

JORJ

Însă toate astea cer bani. *Ça coûte énormément.*[2]

MARIȚA

(cu întristare)

A! în adevăr... Dar tata e bogat.

JORJ

Tocmai de aceea, *mon bijou*[3], să nu treci cumva cu vederea de a-i aminti foaia de zestre...

MARIȚA

Îi voi spune că tu nu mă iei altminteri...

JORJ

(iute)

Ferească dumnezeu! *Dieu préserve!* Încredințează-l, din contra, că eu te-aș lua fără nimic, dar...

MARIȚA

Dar?

---

[1] Asta supără (fr.).
[2] Aceasta costă enorm (fr.).
[3] Bijuteria mea (fr.).

JORJ

Dar... dar nu mă vrei tu...

MARIȚA

Nu te vreau eu fără bani?

JORJ

Nu-i asta! Nu mă vrei... nu vrei... nu-ți convine, tu, unică odraslă a lui Hagi-Pană, *l'unique rejeton*, cum zice francezul, să nu aduci o frumoasă zestre în casa bărbatului.

MARIȚA

Te-am înțeles.

JORJ

Ș-apoi mai observă bine un lucru.

MARIȚA

A!

JORJ

În burghezie există un obicei stupid, o rămășiță a timpurilor barbare, un antipod al civilizațiunii, o piedică a progresului, o palmă pentru liberalismul secolului, un semn de neîncredere sălbatecă, *quelque chose d'abominable*[1], și nu tocmai noi trebuie să încurajăm aceste triviale uzanțe...

MARIȚA

Negreșit; dar despre ce este vorba?

---

[1] Ceva ticălos (fr.).

JORJ

Tatăl tău poate să-și bage în cap naiva idee, *une pure bizarrerie*[1], de a ne da numai venitul zestrei.

MARIȚA

Și nu e bine?

JORJ

Fi donc! Ar fi pentru noi o curată sclavie! A se mișca cineva după măsură, ca o mașină cu viteza calculată mai dinainte! Închipuiește-ți, *mon âme*[2], că venitul anual s-ar cheltui într-o jumătate de an; oare ce facem noi atunci cu celelalte șase luni?

MARIȚA

Ai dreptate. *(Aparte.)* Ce spirit!

JORJ

Cere de la tată-tău capitalul zestrei. Capital și iarăși capital, *tout bonnement*[3]*!* Venitul fără capital este o monstruozitate, și mai mult decît atîta! să-ți spui drept, pentru mine unul ar fi chiar o insultă...

MARIȚA

Cum așa?

JORJ

Un bărbat căruia i se numără numai venitul zestrei este curat ca o moșie luată în arendă, pentru care se plătește în cîștiuri[4]. *Quelle horreur!*[5]

---

[1] O adevărată ciudățenie (fr.).
[2] Sufletelul meu (fr.).
[3] Pur și simplu (fr.).
[4] *Cîștiu* — rată.
[5] Ce oroare! (fr.).

MARIȚA

Cîștiuri! Așa este! uite că asta nu mi-ar fi trecut prin minte...

JORJ

Un bărbat cumsecade...

MARIȚA

Unul din cei trei mușchetari...

JORJ

Nu se arendează, ci...

MARIȚA

Se ia cu embatic? cu bezmăn?[1]

JORJ

Un asemenea bărbat, *mon diamand*, se cumpără de veci, adecă...

MARIȚA

Adecă?

JORJ

(cu emfază)

O legătură eternă, *à tout jamais*[2]*!...* De aceea, *mon amour*, jos venitul! să trăiască capitalul! capitalul este șeful de bi... este regele lumii!...

---

[1] *Embatic, bezmăn* – forme de arendare.
[2] În vecii vecilor (fr.).

(Afară se aude la uşa din fund vocea lui Hagi-Pană strigînd: „Petrică! unde eşti, ştrengarule!" iar la uşa din dreapta vocea lui Petrică: „Îndată, jupîne!" Jorj se repede la uşa din fund şi se ciocneşte cu Hagi-Pană, carele tocmai atunci o deschide; Mariţa pe de altă parte se repede la uşa din dreapta şi se izbeşte tot aşa de Petrică. Toţi se uită cu nedomerire unul la altul.)

Scena 6

HAGI-PANĂ, PETRICĂ, JORJ, MARIŢA

JORJ

Iertare, tată hagiule! *Mille pardons!*[1]

HAGI-PANĂ

(către Petrică)

Unde erai, vagabondule? Nu mi te-am văzut de două ceasuri!

MARIŢA

(aparte)

Şi el îmi zicea că mă cheamă tata...

JORJ

(aparte)

Să profit de ocaziune pentru a mă descurca.

MARIŢA

(către Hagi-Pană)

Bine, tată, cum e asta? Petrică îmi spunea că...

---

[1] Mii de scuze! (fr.).

JORJ

(întrerupînd)

Petrică era aicea cu noi. *(Marița se uită cu mirare.)* *Mademoiselle* l-a reținut în odaie într-adins, pesemne pentru a nu rămînea singură, adică cu mine. *C'est tout naturel!*[1]

PETRICA

(confuz)

Așa este, chiar așa, jupîne! *(Aparte.)* M-a tras pe șvară! Le ajut tocmai eu la dragostea lor! Îmi vine să turbez de ciudă!...

HAGI-PANĂ

Cară-te la prăvălie...

PETRICĂ

(aparte)

Mă gonește și dînsul!

HAGI-PANĂ

Cată de te poartă bine, că te cunosc eu. De vro cîtăva vreme ți-au intrat gărgăunii în cap. Îți vorbește mușteriul, și tu nu-l asculți; te-ntreabă, și tu nu-i răspunzi; n-aude, n-a vede, n-a greul pămîntului! Așa nu se vinde marfa, fătul meu! Nu degeaba zice vorba romînească: cu rîsul și cu glumele se culeg toamna prunele. Cu posăcie nu faci negustorie! Du-te dară la tejghea și cată-ți de treabă. Silește-te mai cu seamă a strecura ciocalata aceea, revalisiera, cum îi

---

[1] Firesc! (fr.)

zice. S-a răspîndit zvon că-i curat o gutapercă prefăcută; și eu, săracul de mine, mi-am adus, ca un năuc, iartă-mă doamne, patru sute de tablete, crezînd că doară se va desface ca pînea caldă! Dacă lumea va afla o dată că-i lucru prost, o să rămîi cu povara în spinare. Orișicine va veni să cumpere ceva, înțelesu-m-ai, fie cașcaval, fie rom, fie săpun, fie rapiță, fie salam de Verona sau de Sibiu, tu să-i lauzi blestemata aceea de revalisieră, care mi-a făcut zilele fripte...

PETRICĂ

Am învățat pe dinafară, jupîne, cum s-o zugrăvesc. *(Recitează iute.)* Bună de stomah, piept, nerve, plămîni, miasme, gîlci, respirație, rinichi, atrofie, tuberculoză, oftică, astmă, tuse, indigestie, guturai, insomnie, venin, slăbiciune, dropică, anemie, friguri, amețeală, congestie, migrenă, diabetă, melancolie, anghină, reumatism, tifos, coleră, ciumă, ipertrofie, boalele oaselor, ipocondrie și gălbinare!

HAGI-PANĂ

Așa! Bun de tot! Dă-le la revalisieră! Dă-o la toți!

PETRICĂ

Se înțelege, jupîne. De n-or scăpa dînșii, scăpăm cel puțin noi de ceea ce ne doare.

HAGI-PANĂ

(aparte)

E deștept băiatul. *(Tare.)* Du-te, du-te!... *(Petrică iese.)*

Scena 7

HAGI-PANĂ, JORJ, MARIȚA

HAGI-PANĂ

Ce mai zici acuma, musù Iorgule?

JORJ

Ça va...[1]

HAGI-PANĂ

Nu e vorba de nici un Sava! Eu vreau să te-ntreb altceva. Spusu-ți-am sau nu zilele trecute ca să nu te mai văz singur aicea cu Marița?

JORJ

Apoi era și Petrică cu noi, *ma parole d'honneur*[2]...

MARIȚA

Şi Petrică, taică.

HAGI-PANĂ

(către Marița)

Petrică, ne-Petrică, cară-te în odaia d-tale! Pune-te de coase, ori te închină, ori apucă-te de citește *Alexandria*...

MARIȚA

Dar, taică...

HAGI-PANĂ

(făcîndu-i gest de a ieşi)

Vorbă multă, treabă scurtă! *(Marița iese prin ușa din fund.)* Bine a zis cine a zis că femeia a îmbătrînit pe dracu... dar apoi fata!

---

[1] Merge... (fr.).
[2] Pe cuvînt de onoare (fr.).

Scena 8

HAGI-PANĂ și JORJ

JORJ

Ești prea sever, *ma foi*[1], tată hagiule...

HAGI-PANĂ

(așezîndu-se)

Eu știu zicala romînească: mai rara vedere este mai cu miere. Te-ai prea încuibat pe la noi, musù Iorgule. Nu că-mi pare rău, dar nici bine. De frate, frate să-mi fii, dar la noi mai rar să vii...

JORJ

(luînd un aer maiestos)

Tocmai asta eram să-ți spui, tată hagiule. *Justement ça*, cum zice francezul. În țara noastră un larg viitor este deschis talentului. Liberalismul instituțiunilor naționale permite meritului a se urca sus pe scara distincțiunilor sociale. Astăzi copist, mîne președinte al Consiliului de Miniștri, nimic mai lesne, *rien de plus naturel*[2]*!* Așadară...

HAGI-PANĂ

(întrerupînd)

Așadară, mîne sau chiar astăzi, o să mi te dea afară din slujbă, ca pe o măsea stricată, cu tot naturelul d-tale, musù Iorgule!

JORJ

(desconcertat)

Nestabilitatea funcțiunilor este o consecință inevitabilă a...

---

[1] Pe legea mea (fr.).
[2] Nimic mai natural (fr.).

HAGI-PANĂ

Ascultă-mă ce-ţi spui eu, dragul meu, că doară nu degeaba am umblat pînă acolo, la Ierusalim. *(Arată cu degetul cadrul de pe părete.)* Văzui multe şi auzii destule! Aş dori din tot sufletul să te pui pe o cale mai bună; iar nu, după vorba romînului: an n-ai cîştigat, estimp ai păgubit, la anul tragi nădejde. Eşti un derbedeu, musù Iorgule!

JORJ

(scandalizat)

O!

HAGI-PANĂ

Am fost prieten cu tatăl d-tale, răposatul chir-Spirea, dumnezeu să-l ierte. Era un om foarte de ispravă, în toată firea, aşezat, harnic, cinstit, fruntea simigiilor din mahala...

JORJ

(cu oroare)

A!

HAGI-PANĂ

Nu cumva îţi este ruşine de meseria părinţilor d-tale?

JORJ

(confuz)

Nu... dar... *(Aparte.)* Ce lipsă de creştere! *Nul savoir-vivre!*

HAGI-PANĂ

În loc să te fi apucat de muncă, de treabă, de vrun meşteşug, d-ta ai tocat părăluţele răposatului şi acuma, după vorba veche, umbli pe drum cu alai franţuzesc şi n-ai acasă mălai romînesc!

JORJ

(aparte)

C'est trop fort![1] Trebuie să isprăvesc! Să-l iau iute, iute, iute! *(Tare.)* Un cuvînt, tată hagiule! Ai dreptate în toate, *vous avez parfaitement raison.* Am fost rău, dar nu mai sînt! Natura mea întreagă s-a schimbat printr-o revoluțiune...

HAGI-PANĂ

(uitîndu-se împrejur)

Să nu-mi vorbești de revoluții! auzitu-m-ai? Ele cît p-aci era să mă mufluzească[2]...

JORJ

Pardon! N-am fost bine înțeles. Amoarea este cea mai puternică revoluțiune...

HAGI-PANĂ

(sculîndu-se furios)

Iarăși revoluție!

JORJ

(căzînd în genuchi)

C'est fini![3] Iubesc pe fiica d-tale!

HAGI-PANĂ

(și mai furios)

Afară! afară, răzvrătitorule!

---

[1] Asta-i prea mult! (fr.).
[2] *A mufluzi* — a sărăci; a da faliment.
[3] S-a terminat! (fr.).

Scena 9

HAGI-PANĂ, JORJ, MARIȚA

MARIȚA
(intrînd speriată)

Ce este?... Iartă-l, taică!...

HAGI-PANĂ
(repezindu-se la dînsa)

Și tu vrei revoluție?...

JORJ
(sculîndu-se și scuturîndu-și praful de pe genuchi)

Am avut nefericirea de a întrebuința o expresiune rău aleasă, *mal choisie.*

MARIȚA

Taică! El mă iubește, și eu...

HAGI-PANĂ
(d-abia răsuflînd de furie)

Mă îneacă, mă îneacă!...

JORJ
(luînd o poză cavalerească)

Sînt iubit, o iubesc... și... o iau fără zestre!

HAGI-PANĂ
(revenindu-și în fire)

Cum ai spus?

JORJ

(cu un aer triumfător)

Fără zestre! *(Aparte.)* Despre acest paragraf o să-i vorbească după instrucțiune *ma petite Marie*[1].

HAGI-PANĂ

Dar cu re... revoluția cum merge?

JORJ

Par mon honneur[2], n-am fost și nu voi fi niciodată revoluționar. *(Aparte.)* Se înțelege de sine că pe cît timp voi avea bani sau cel puțin un locșor în buget. *(Tare.)* Agitațiunile politice zdruncină comerciul...

HAGI-PANĂ

Așa este.

JORJ

Ucid industria.

HAGI-PANĂ

Așa este.

JORJ

Ruinează creditul.

HAGI-PANĂ

Așa este.

JORJ

Zdruncină, ucid, ruinează...

---

[1] Micuța mea Maria (fr.).
[2] Pe cinstea mea (fr.).

HAGI-PANĂ

Așa este.

JORJ

Comerciul, industria, creditul...

HAGI-PANĂ

Așa, așa... Dar fără zestre cum vei putea trăi cu nevasta?

JORJ

(cu entuziasm)

Amoare, laboare[1], *voilà tout*[2]!

HAGI-PANĂ

O moare la abure, ce-i asta? Nu te-am înțeles...

MARIȚA

Negreșit, taică, el nu vrea bani, ci pe mine; Jorj este prea cavaler; dar fără zestre nu mă mărit eu...

HAGI-PANĂ

Ce? Tu?

MARIȚA

Eu, unică odraslă a lui Hagi-Pană, trebuie să aduc o frumoasă zestre în casa bărbatului...

HAGI-PANĂ

(cu mirare)

La pensionat mi te-ai învățat tu cu alde astea?

---

[1] *Laboare* — muncă.
[2] Asta-i tot (fr.).

JORJ

(aparte)

Repetă lecțiunile mele *à merveille*[1].

MARIȚA

Și observă bine, tată, că nu numai venitul zestrei, nu; căci în burghezie există un obicei stupid, o rămășiță a timpurilor barbare, un antipod al civilizațiunii, o piedică a progresului, un semn de neîncredere sălbatecă...

HAGI-PANĂ

(luînd-o de umăr și ducînd-o spre ușa din fund)

O să-ți dau eu antipod de neîncredere sălbatecă!...

MARIȚA

(continuînd)

Venitul fără capital este o monstruozitate! Un bărbat, căruia i se numără numai venitul zestrei, e curat ca o moșie luată în arendă cu cîștiuri...

HAGI-PANĂ

(deschizînd ușa din fund și împingînd acolo pe Marița)

O să vorbim noi mai pre urmă!...

MARIȚA

(continuînd)

Un bărbat cumsecade se cumpără de veci...

(Hagi-Pană închide ușa după Marița și se întoarce.)

---

[1] Minunat (fr.).

Scena 10

HAGI-PANĂ și JORJ

HAGI-PANĂ

Unchiul d-tale, chir-Mincu, n-are copii?

JORJ

Nullement[1]*!* Eu sînt unicul moștenitor...

HAGI-PANĂ

Îi merge bine cu cîrciuma...

JORJ

(cu aversiune)

Nu cîrciuma! *Quelle expression*[2]*!* Restaurant, tată hagiule! Restaurant cu grădină... *Café-chantant...*

HAGI-PANĂ

Dar mi se pare că nu te prea are la stomah.

JORJ

(cu importanță)

O neînțelegere momentană... I-am blesat[3] *tant soit peu*[4] amoarea proprie, *comme on dit...*[5]

---

[1] Nici unul (fr.).
[2] Ce expresie! (fr.).
[3] De la fr. *blesser* – a jigni.
[4] Cît de puțin (fr.).
[5] Cum s-ar zice... (fr.).

HAGI-PANĂ
(cu mirare)

Ce-e-e? Ce i-ai făcut?

JORJ

Une bagatelle! O să-i treacă supărarea... *(Aparte.)* Cerusem o sută de galbeni sub chip de împrumutare, și el m-a gonit afară, *l'imbécile!*

HAGI-PANĂ

Vrea să zică, fără zestre... Ascultă-mă, musù Iorgule! Fiindcă fata te iubește... Adică lasă-mă să mă mai gîndesc. Vino peste un ceas!

JORJ

Îmi dai o speranță?

HAGI-PANĂ

Ce să-ți dau? Nu mi-ai spus că iei fata fără nimic? Nu cumva o întorci acum pe foaia cealaltă? Îți iei vorba îndărăt? Culcă-te pe acea ureche! Eu nu dau o chioară, nici în bani, nici în bonuri, nici în speranță!

JORJ

Iarăși am fost rău înțeles, *toujours mal compris*[1]...

HAGI-PANĂ

Peste un ceas!

---

[1] Totdeauna rău înțeles (fr.).

JORJ

(aparte)

L-am pus la mînă. *(Strînge cu efuziune mîna lui Hagi-Pană.)* Atunci *à revoir! (Iese prin uşa din dreapta şi revine.) À revoir! À revoir! (Iese.)*

Scena 11

HAGI-PANĂ

(singur)

Să stăm strîmb și să judecăm drept. Iorgu nu poate fi doftor, nu poate fi advocat, nu poate fi dascăl, nu poate fi negustător, nu poate fi nimic din ceea ce-i de folos lumii. Mai pre scurt, este o secătură goală; cum se zice romînește: umblă tăind cîinilor frunză. Iată-l dară, vrînd-nevrînd, om politic. Şi fiindcă oamenii politici în țara noastră răsar ca ciupercile și cresc mari ca mătrăguna, deci dară... Ştiu bine că o să-mi spună unii și alții că-mi mărit fata după un risipitor. Apoi nu este așa. Ca să fie cineva risipitor, trebuie să aibe ce risipi. El n-are nici o para după suflet şi eu nu-i dau nici o lăscaie de pomană. Cum, dragă doamne, să risipească ceea ce n-are!... Îmi veţi zice, poate, c-o să mă moștenească, ş-atunci vai și amar de bănișorii răposatului, ferească dumnezeu, Hagi-Pană? Dar dacă voi mai trăi eu, cu ajutorul sfîntului Pantelimon, vro patru, cinci, opt, zece ani, în vremea asta, neavînd el ce cheltui, o să se dea pe brazdă, o să se dezveţe cu totul de risipă... Și de unde știi c-o să mă moștenească dînsul? Tinerii în zilele noastre sînt cam șubrezi. O să las averea nu lui, ci copilașilor lui... Oricum mă gîndesc, nu-i lucru rău. Fiindcă nu vrea zestre, fiindcă place fetei, fiindcă iarăși nu vrea zestre, fiindcă fata a crescut măricică, fiindcă băiatul poate să se-ndrepteze, și-n sfîrșit fiindcă nu vrea zestre...

Scena 12

HAGI-PANA și TRANDAFIRA

TRANDAFIRA

(intrînd încet și lovindu-l pe umăr)

Ce mai faci, vecinică?

HAGI-PANĂ

(voios)

A! bine c-ai venit, cocoano Trandafiră! Dă-mi și d-ta un sfat prietenesc.

TRANDAFIRA

Cu dragă inimioară, chir-hagiule! D-tale mai ales! Cu dragă inimioară! De ce nu! Și părintele Petre de la Sîntu Nicolae a fost astăzi la mine tot după sfaturi prietenești. Că așa prietenoasă sînt eu din fire! L-am pus la cale, zău că l-am pus! I-au furat tîlharii văcuța cea pintenoagă. Unde s-o caute, sărăcuțul de el? Vine la cocoana Trandafira. Fără cocoana Trandafira nu se face nimica! Îi chitesc eu cu cărțișoarele. Cade tîlharul cam slăbuț și oacheșel. Am spus-o popii. Mi-a mulțumit părințelul și s-a și dus să-l găsească...

HAGI-PANĂ

Pe cine? Pe tîlhar? Oameni slabi și oacheși sînt cam mulți, cocoano Trandafiră...

TRANDAFIRA

Mulți, vecinică, negreșit că mulți; dar nu toți sînt tîlhari, vezi asta-i asta!

HAGI-PANA

Eu eram să cer un alt fel de sfat. Aş vrea să-mi mărit zestrea...

TRANDAFIRA

Zestrea?

HAGI-PANĂ

Ce fel zestrea! Ce are a face zestrea?

TRANDAFIRA

De asta mă miram şi eu, chir-hagiule! Ziseşi că vrei să-ţi măriţi zestrea...

HAGI-PANĂ

Spus-am aşa? Oare? Mă zăpăcisem, iartă-mă, doamne! Mă luase gura pe dinainte... Eram să zic c-aş vrea să-mi mărit fata.

TRANDAFIRA

Mărit-o, vecinică. Mărit-o pe drăguţa cu amîndouă mînele! Lasă-mă să-ţi dau eu bărbăţelul. Tocmai de aceea am şi venit pe la voi, tocmai de aceea, căci vă iubesc numai dumnezeu ştie cum. Un profesor! Şase sute leişori pe lună...

HAGI-PANĂ

Vechi?

TRANDAFIRA

Ba noi-nouţi, chir-hagiule!

HAGI-PANĂ

Una mie șase sute și douăzeci lei vechi... Bună leafă, măcar că mandatele nu se prea scontează. Lumea s-a pus pe gînduri. Visteria e netedă ca pilugul piuliței. Nu găsești un ban de leac... Dar uite, cocoană Trandafiro, eu cît p-aci eram să mă hotărăsc a da pe Marița după Iorgu...

TRANDAFIRA

I-o-o-orgu?

HAGI-PANĂ

Iorgu; da; și ce-i?

TRANDAFIRA

Ha, ha, ha! Ștrengarul cela de la logofeție?

HAGI-PANĂ

Ștrengar! Nu-i tocmai ștrengar! Limbile cele rele i-au scornit numele. Nu te lua după gura lumii...

TRANDAFIRA

Înfundat în datorii pîn'la urechi...

HAGI-PANĂ

De unde o știi d-ta?

TRANDAFIRA

Eu să nu știu? Eu?... Apoi pînă și lui Petrică îi datorește un icosar.

HAGI-PANĂ

Lui Petrică?... O să cercetăm îndată. *(Se duce la ușa din fund și strigă:)* Petrică! Petrică!

Scena 13

HAGI-PANĂ, TRANDAFIRA, PETRICĂ

TRANDAFIRA

Dragă băiețele, mai spune-mi tu singur încă o dată, cîte părăluțe îți datorește musù Jorj?

PETRICĂ

(scărpinîndu-se la cap)

Apoi jupînul nu știe, cucoană... *(A parte.)* O să-l dau de gol! Mi-a venit rîndul!

HAGI-PANĂ

Vrea să zică, îți datorește?

PETRICĂ

Nimic... Abia o rublă... Îi era dor să se preumble pe la Șosea... Ce să zici! Așa sînt coconașii! Zicea că-i trebuie să se întîlnească cu cineva...

TRANDAFIRA

Cu cineva!... Auzi, chir-hagiule?

PETRICĂ

O rublă nu-i nimica. Mai datorește pe aiuri mai mult...

TRANDAFIRA

Pe aiuri mai mult! Cum ți se pare, vecinică?

PETRICĂ

Pe băiatul de brașovean de alături mai de un an de cînd îl tot poartă cu vorba pentru o liră.

TRANDAFIRA

O liră!

HAGI-PANĂ

Șase zeci și doi lei vechi...

PETRICĂ

Prin birturi mănîncă tot pe datorie...

TRANDAFIRA

Vezi odorul d-tale, chir-hagiule!

PETRICĂ

Mai deunăzi un croitor era să-l dezbrace pe uliță...

HAGI-PANĂ

Destul! Destul! Frumos ginere eram să mi-l căpuiesc! ... *(Aparte.)* Păcat, că era s-o ia fără zestre!...

PETRICĂ

(cu spaimă)

Să dai pe domnișoara?

HAGI-PANĂ

Nu e treaba ta! Du-te la tejghea!

PETRICĂ

(aparte)

L-am potcovit de minune!

TRANDAFIRA

Nu te speria, Petrică! Nu te speria! Am găsit noi alt ginere...

PETRICĂ

(îngălbenind)

Alt ginere!

HAGI-PANĂ

Spusu-ţi-am să ne dai pace?... Du-te mai bine de vinde afurisita aceea de revalisieră...

PETRICĂ

(aparte cu desperare)

Orice să fac, tot n-o scot la capătîi. Pesemne că așa mi-e zodia! *(Iese.)*

Scena 14

HAGI-PANĂ şi TRANDAFIRA

HAGI-PANĂ

(aşezîndu-se)

Șezi, cocoano Trandafiră, ș-o să vorbim cum se vorbeşte, romîneşte și negustoreşte. Ziceai, pare-mi-se, că vei fi avînd un dascăl?...

TRANDAFIRA

(aşezîndu-se)

Un profesor, vecinică. Un profesor! Lucru mare! Nu că dînsul ar vrea să se căsătorească, dar eu, chir-hagiule...

HAGI-PANĂ

(cu mirare)

Vrei să te căsătoreşti d-ta?

TRANDAFIRA

(cochetînd)

Nu eu! Măcar că nu mi-a trecut timpul; şi mulţi, dragă doamne, vor fi umblînd să mă scoaţă din minte; dar tot încă mă mai răzgîndesc. Nu-i glumă, vecinică, să te legi pentru totdeauna! O viaţă întreagă! Bărbaţii mai toţi sînt cam ai dracului, să nu fie cu supărare... Dar să venim la vorba noastră. Aş vrea să fac fericită pe odoraşul meu de Mariţa. Ginerică mai de ispravă nici că se găseşte...

HAGI-PANĂ

O ia fără zestre?

TRANDAFIRA

Fără zestre? Nu ţi-e greu, vecinică? Unde ai mai văzut pe lumea asta, în ziulica noastră, mireasă fără părăluţe? Bărbaţii s-au scumpit, chir-hagiule. S-au scumpit de tot! Nu te mai apropii! Un sergent, şi tot încă cere două-trei mii de gălbenaşi; dar apoi un coşcogeamite profesor...

HAGI-PANĂ

Două-trei... Atunci nici că mai vorbim!

TRANDAFIRA

Lasă bănişorii mai încolo. O să ne tocmim mai la urmă. Să-ţi spui eu acuma ca ce fel de om este. Să-l auzi, şi să te iei de cap! Minunat, vecinică! minunat! Ştie zece limbi! Lătineşte, spăneşte, tălieneşte, lătineşte, franţuzeşte, lătineşte...

HAGI-PANĂ

Dar de unde-l cunoşti aşa de bine, cocoano Trandafiră?

TRANDAFIRA

Să nu-l cunosc eu? Sînt trei ani de cînd șade cu chirie la mine, zece pași de aice... Ce om, chir-hagiule! ce om! vro patruzeci de anișori...

HAGI-PANĂ

Noi?

TRANDAFIRA

(cu mirare)

Cum noi?

HAGI-PANĂ

Are patruzeci mii de lei noi?

TRANDAFIRA

Dar nu era vorba de lei, vecinică! Ziceam că are patruzeci de a-ni-șori...

HAGI-PANĂ

A! patruzeci?...

TRANDAFIRA

Numai patruzeci! tocmai bunicel!... Știi: nici prea-prea, nici foarte-foarte...

HAGI-PANĂ

Dar cum îl cheamă?

TRANDAFIRA

Numa Consule.

HAGI-PANA

Numai consul?... Ce fel de nume? Fost-a consul vreodată?

TRANDAFIRA

Ba nu, vecinică. Să-ți spui eu toată șiretenia. Înainte-i zicea Nichifor Vătafu; însă de cînd s-a făcut profesor... vezi bine... mă pricepi... Dar să lăsăm numele, că nu-l prea înțeleg nici eu... La romîni știi că omul își schimbă numele numai după o boală grea, ca să nu se mai îmbolnăvească. Se vede că și el va fi fost bolnav... Ajungă-ți atîta că e un om de aur!... O sculă!... Ș-apoi iconom! iconom!... Nu cheltuiește mai nimic...

HAGI-PANĂ

A-a! ia să auzim... Nu cheltuiește nimica?

TRANDAFIRA

Strînge, strînge, strînge. Mănîncă, drăguțul meu, cîte o bucățică de slănină și tot citește, mereu citește, și tot scrie, mereu scrie, de poți zice că trăiește numai din hîrtie! Vorbește puțin...

HAGI-PANĂ

Are zece limbi și vorbește puțin?

TRANDAFIRA

Iconomie, vecinică! iconomie la vorbă!

HAGI-PANĂ

Așa este, ai dreptate... Dar ce să faci dacă vrea zestre!

TRANDAFIRA

O să vă împăcați, chir-hagiule! o să vă împăcați! E om de înțeles... Cinci-șase mii de galbeni...

HAGI-PANĂ

(sărind în sus)

M-ai omorît! Ajutor! M-ai omorît!

TRANDAFIRA

Nu te speria, vecinică!... Nu în bani...

HAGI-PANĂ

(liniștindu-se)

Nu în bani? Apoi cum? În bonuri?

TRANDAFIRA

Nici așa! Toată zestrea o lasă la d-ta.

HAGI PANĂ

Și?

TRANDAFIRA

Cu bănișorii aceia intră cu d-ta în tovărășie la negoț.

HAGI-PANĂ

Înțeleg!... Ne facem cum se zice: Hagi-Pană et compania.

TRANDAFIRA

Asta-i, vecinică, asta-i!... Companie și iarăși companie! Nimic mai mult. Numai că el nu primește

cuvîntul de companie. Zice că nu-i destul de lătinește...

HAGI-PANĂ

Dec!

TRANDAFIRA

Nu vrea nici cuvîntul de hagiu, că-i greco-turcesc...

HAGI-PANĂ

Ce va fi și asta!...

TRANDAFIRA

El dorește să se scrie pe blană: Peregrin-Panoniu et consorțiu.

HAGI-PANĂ

Peregrin? Eu Peregrin? Neam de neamul meu nu s-a chemat așa! O dată cu capul! Auzi vorbă!

TRANDAFIRA

Nu te supăra, chir-hagiule...

HAGI-PANĂ

Eu Panoniu!

TRANDAFIRA

Lasă asta! O să-l facem să înțeleagă...

HAGI-PANĂ

Eu cu-șorțu!

TRANDAFIRA

Nu te necăji! Vei rămînea companie...

HAGI-PANĂ

Şi Pană!

TRANDAFIRA

Şi Pană!

HAGI-PANĂ

Şi Hagi!

TRANDAFIRA

Şi Hagi! *(Aparte.)* Mi se pare că n-o să iasă la căpătîi.

HAGI-PANĂ
(aşezîndu-se)

Vrea să zică, nu voi da bani peşin?

TRANDAFIRA

Nici un bănuţ!

HAGI-PANĂ

Dar dacă va cere să ne socotim la sfîrşitul anului?

TRANDAFIRA

Vă veţi socoti, şi părăluţele cu folos cu tot vor rămînea la d-ta...

HAGI-PANĂ

Adică partea tovarăşului să crească din an în an...

TRANDAFIRA

Ca și partea d-tale...

HAGI-PANĂ

Dar la desfacerea tovărășiei?

TRANDAFIRA

Pînă peste cinci ani, nici un cuvințel despre asta...

HAGI-PANĂ

Cinci ani... trei mii de galbeni...

TRANDAFIRA

Ba șase, vecinică; șase...

HAGI-PANĂ

Ei, fie patru...

TRANDAFIRA

Mai adaogă una, chir-hagiule! Pentr-un cui să nu pierzi potcoava... Nu că dascălul meu ar fi o potcoavă, dar așa vorba vine...

Scena 15

ACEIAȘI și JORJ

HAGI-PANĂ

(sculîndu-se și mergînd înaintea lui Jorj, care intră prin ușa din fund)

Ce poftești, domnule?

JORJ
(uimit)

Eu, *parbleu*!... Mi-ai spus să viu...

HAGI-PANĂ

Afară! Afară, și să nu te mai văz pe aicea!

JORJ

Dar... *je ne comprends rien*[1]... Mi-ai promis...

HAGI-PANĂ
(răcnind)

Afară!

Scena 16

ACEIAȘI și MARIȚA și PETRICĂ

MARIȚA
(intrînd prin uşa din dreapta, speriată)

Ce-i asta, tată?

HAGI-PANĂ

Asta înseamnează că nu te dau în veci după libertonul ăsta! *(Petrică își freacă mînele de bucurie.)*

TRANDAFIRA
(cu bucurie)

Așa!

MARIȚA

Ah! *(Se reazimă de scaun ca să nu cază.)*

---

[1] Nu pricep nimic (fr.).

HAGI-PANĂ

Ţi-am găsit un bărbat matur, cărturar şi iconom...

TRANDAFIRA

(cu bucurie)

Aşa!

PETRICĂ

Oh! *(Se reazimă de părete ca să nu cază.)*

JORJ

Ei bine, dacă este aşa, *ma parole de gentilhomme*[1], eu mă-mpuşc...

HAGI-PANĂ

Vorbă să fie, dragul meu! Aşa zicea şi fata: mă duc, mamă, să mă-nec, unde e lacul mai sec... *(Luînd din cui pistolul şi dîndu-l lui Jorj.)* Poftim! împuşcă-te chiar acuma...

JORJ

(examinînd pistolul)

Pistol turcesc, rugină orientală... *jamais*[2]! Dacă e vorba să mă-mpuşc, *eh bien*, voi căuta ceva mai modern, mai *de chic*.

PETRICĂ

Să-i dăm, jupîne, o tabletă de revalisieră, că aceea-i curat modernă...

---

[1] Pe cuvîntul meu de nobil (fr.).

[2] Niciodată (fr.).

JORJ

(cu o figură radioasă)

Aa! *Quelle idée*! Acuma să vă vedem! *(Îndreptînd pistolul asupra lui Hagi-Pană, pe cînd Marița scoate un țipăt.)* Îmi dai pe Marița?

TRANDAFICA

(alergînd spre ușă)

Ajutor! Sergent! Ajutor!

PETRICĂ

(repezindu-se la părete și apucînd o sabie turcească)

Îl tai! Zău că-l tai!

HAGI-PANĂ

Liniștiți-vă odată! Ce atîta tărăboi! *(Către Jorj:)* Așa? Vrea să zică, musù, d-ta ești și ucigaș pe lîngă celelalte? Bun de tot! *(Cu aer triumfal.)* Împușcă-mă dară! Împușcă-mă!... Pistolul n-a fost încărcat de cînd m-am întors eu de la Ierusalim...

(Toți rîd. Jorj, umilit, lasă mîna în jos.)

Finea actului I

ACTUL II

Scena 1

HAGI-PANĂ

(singur, şezînd lîngă masă, cu două ziare în mînă)

În negoţ trebuie să cauţi totdeauna bilanţul: ce-i de dat şi ce-i de luat. Tot aşa este şi-n politică. Să vedem mai întîi ce zice această gazetă a cîrmuirii. *(Tuşeşte şi începe a citi:)* „Nu ascultaţi perfidele insinuaţiuni ale opoziţiunii"... Ce-i asta in... insi... sinuaţiuni? Pesemne de la sîn. Adecă opoziţia bagă mîna în sîn. Cu alte cuvinte... În sfîrşit, e ceva rău. *(Citeşte:)* „Scopul ei este de a mănţine ţara în anarhie"... *(Aruncă ziarul jos, apoi îl ridică şi-l aşază pe masă.)* Nu! e bun de învălit masline, căci altfel lasă-l încolo! tot aşa a vorbit şi ieri! Să fi schimbat măcar o vorbă! Anarhie şi iar anarhie, iar cînd o cauţi, n-o găseşti nici cu lumînarea... Să vedem mai bine ce mai cîntă şi opoziţia. *(Freacă ziarul între degete.)* Hîrtie bună pentru caşcaval. *(Tuşeşte şi începe a citi celalt ziar:)* „Cetăţeni! Vegheaţi, căci ora se apropie. Reacţiunea vă tinde mrejele despotismului. Mîine este ziua alecţiunilor municipale"... *(Lasă ziarul din mînă şi sare în sus.)* A! Astăzi sînt alegerile! Chiar astăzi! Ce să mă fac, săracul de

mine! Parcă văz intrînd prin ușa aceea epistatul[1] mahalalei cu lista candidaților guvernului, iar pe ușa cealaltă vrun masalagiu[2] cu o listă liberală. De nu votezi cu cîrmuirea, îți zice: anarhie! și mai știi dacă nu-ți pecetluiește și prăvălia! De nu votezi cu opoziția, te face vîndut străinului! Austro-maghiar! Spion muscălesc! Prusac! Bismark!... Mai bine, zău, nici cu unii, nici cu alții! Vorba romînului: doi pepeni într-o mînă nu poți ținea. S-ar putea, ce-i dreptul, să ții pe cel alb într-o mînă și pe cel roșu[3] în alta; dar atunci vine un al treilea, vro *fracțiune liberă și independentă*, și-ți trage o palmă! Ar trebui, la adică, să aibi trei sau patru mîini ca să-i mulțumești pe toți. Ducă-se la naiba cu toptanul! M-ascund. *(Strigă.)* Petrică! măi Petrică!...

Scena 2

HAGI-PANĂ și PETRICĂ

PETRICĂ

M-ai chemat, jupîne?

HAGI-PANĂ

Eu mă duc în vecini... Veghează toate... Nu uita să desfaci revalisiera...

PETRICĂ

Dar dacă va veni cineva să te caute, jupîne?

HAGI-PANĂ

(luînd șapca și bastonul)

Fă cum știi... Eu nu sînt acasă...

---

[1] *Epistat* — subcomisar.
[2] *Masalagiu* — purtător de masalale, torțe.
[3] În epocă, partidul liberal era denumit „roșu“, iar cel conservator „alb“.

PETRICĂ

Să te chem de prin vecini?

HAGI-PANĂ

Te ferească dumnezeu!... Hagi-Pană a plecat afară... S-a dus la vie... Mă-nțelegi?... *(Aparte.)* Decît să te preumbli cu polițai sau cu masala, una din două, ba poate să fii și bătut, căci de! așa-i constituția! așa zic d-lor că se petrece și-n America... mai bine fă-te nevăzut. *(Iese.)*

Scena 3

PETRICĂ
(singur)

Minuni mari! Pe d-o parte știe c-o să-i vină în casă blestematul acela de profesor ca să facă cunoștință, pe de altă parte, fuge și-mi zice: mă-nțelegi?... Ba nu-nțeleg cîtu-i negru sub unghie!... Înțeleg numai atîta că mi se rupe inima după Marița... *(Cîntă.)*

Vine dorul despre seară,
Despre zori el vine iară,
Şi-mi grăieşte şi mă-ntreabă:
De ce sînt cu fața slabă?
Eu zic dorului cu jale
Că iubesc fără de cale;
Eu zic dorului plîngînd
Că iubesc fără de rînd!
Dorul rîde şi se duce,
Bată-mi-l-ar sfînta cruce!

Ieri Jorj, astăzi nu mai știu cine, numai Petrică niciodată!...

Scena 4

PETRICĂ și JORJ

(intrînd prin ușa din fund)

JORJ

(lovind pe Petrică peste umăr):

Te-am auzit, *mon cher!* Vrea să zică, *comme on dit*, îți place și ție?... *À la bonne heure!*[1] *(Aparte.)* Bine zicea Marița că sînt trei mușchetari: eu, ăsta și acela. *Nous allons voir!*[2] *(Către Petrică.)* Să contractăm o coalițiune...

PETRICĂ

Ce-i aia coa... coa... coa... Cum ai spus d-ta?

JORJ

(cu emfaz)

Un inimic comun ne amenință pe amîndoi. *Il faut nous entendre*, cum zice francezul. Discordia ne va ucide. Trebuie să ne unim forțele...

PETRICĂ

Mai bine dă-mi rubla, domnule Jorj.

JORJ

Drôle qu'il est![3] Nu pricepi oare că a venit timpul de a da în laturi...

PETRICĂ

Datoriile?

---

[1] Minunat! (fr.).
[2] Să vedem! (fr.)
[3] Caraghiosul! (fr.)

JORJ

Toate recriminațiunile trecute, *toutes les misères du passé!* Să tragem cu buretele peste greșelile fiecăruia. Annibal e la ușă...

PETRICĂ

Cum? Ginerele se cheamă Animal?

JORJ

À peu près![1] Să conspirăm, *mon brave*; să conspirăm în cea mai perfectă armonie pentru a învinge prin unire teribilul pericol, atîrnat dasupra capetelor noastre. *Allons, enfants de la patrie!*[2] Dușmanul nu e tare, decît numai prin zizania noastră. *Autrement il est coulé!*[3] Am aflat cine este. Un pedant! Un om fără educațiune! *Un rustre!*[4] Marița nu poate să-l iubească...

PETRICĂ

Dar te iubește pe d-ta...

JORJ

Qu'importe! Să nu ne gîndim la viitor. Să nu punem mai dinainte candidatura nimănui. *Vogue la galère!*[5] Destinul va alege...

PETRICĂ

De ce destin mai vorbești și d-ta, domnule Jorj! Spune-mi verde că vrei să-ți tragi spuza pe turtă

---

[1] Cam așa! (fr.)
[2] Înainte, copii ai patriei! (fr.)
[3] Altminteri l-am dat gata! (fr.)
[4] Un bădăran! (fr.)
[5] Fie ce-o fi! (fr.)

cu mînele mele. Ori d-ta, ori celalt, pentru mine e totuna. Rău și rău!... Să ne-ntoarcem dară la...

JORJ

(cu indignațiune)

Rubla! Iarăși dezbinare? *O Dieu des dieux!*[1] Nu simți tu că pierim?

PETRICĂ

Ba cît despre mine, tot voi pieri, fie cu d-ta, fie cu celalt!...

JORJ

Le nigaud![2] Nu vrea să înțeleagă finețа coalițiunii!...

PETRICĂ

E bătrîn acela?

JORJ

Enfin, te văz plecat a negoția...

PETRICĂ

Te întreb: e bătrîn?

JORJ

Décidément[3], ar putea să-mi fie tată...

PETRICĂ

E urît?

---

[1] Doamne, doamne! (fr.

[2] Zevzec:l! (fr.)

[3] Hotărît (fr.).

JORJ

O figură din cele mai nepermise. *Un monstre!*

PETRICĂ

Bătrîn şi urît, apoi mai bine dînsul decît d-ta...

JORJ

(confuz)

Comment? Ce vrea să zică?

PETRICĂ

Dacă e bătrîn şi urît, domnişoara n-o să-l iubească, şi prin urmare tot este ceva, o nădejde, un cîştig oarecare; pe cînd d-ta, tînăr şi frumos, o s-o duci de nas în voie bună, pînă-i vei toca toate părăluţele ş-o vei lăsa pe gheaţă. Nici pentru mine, nici chiar pentru dînsa, nu eşti tocmai d-ta cel mai bun... Să ne răfuim mai bine cu rubla.

JORJ

L'insipide! Dar unde-i liberalismul tău?

PETRICĂ

Ce? Liberalism ca s-o iei d-ta şi s-o despoi, orbind-o prin şoşele, prin momele? Slugă plecată! Nu primesc o dată cu capul o asemenea coa... coa... cum ai zis d-ta. Nu-mi pui în cîrd cu nimeni. Nici în clin, nici în mînecă!...

JORJ

Par conséquent, tu eşti pentru dînsul, reacţionarule?

PETRICĂ

Ba voi sta la o parte, privindu-vă pe amîndoi...

JORJ

Soit![1] Cel puțin îmi promiți neutralitate?

PETRICĂ

Nu știu ce fel de mîncare este asta. Mă tem să nu mă-ncurci. Mai bine să-mi plătești ce ai de plătit...

JORJ

C'est une autre question![2] Tot ce te rog eu, dacă nu vrei coaliţiune, este de a-mi lăsa *les coudées franches*[3], cum zice francezul, adecă să nu te amesteci...

PETRICĂ

O, cît despre asta, poți fi sigur! *(Aparte.)* Să dea dumnezeu ca amîndoi să-și spargă capetele și să scape sărmana Mariță! *(Intră Marița prin ușa din dreapta.)* Dar iată... Mă duc la prăvălie... *(Aparte.)* După obiceiul cel bun, o să-i pîndesc de după ușă. *(Iese.)*

Scena 5

MARIȚA și JORJ

MARIȚA

(tristă, cu capul în jos)

Ai văzut?...

---

[1] Fie! (fr.)

[2] Asta-i altă problemă (fr.).

[3] Mîinile libere (fr.).

JORJ

(în aceeaşi poză)

Hélas![1]

MARIŢA

Ai auzit?

JORJ

Mille tonnerres![2]

MARIŢA

Ce să facem?

JORJ

(aparte)

Este momentul de a-i arăta toată mărimea pasiunii mele. *(Către Mariţa.) Mon ange*, trebuie să fugim!

MARIŢA

Să fugim?

JORJ

Adevărata iubire nu cugetă. *C'est fini!*[4]

MARIŢA

(speriată)

O, doamne!

---

[1] Vai! (fr.)
[2] Mii de tunete! (fr.)
[3] S-a sfîrşit! (fr.)

JORJ

(pasionat)

Cerul și pămîntul, *le ciel et la terre*, soarele și luna, *le soleil et la lune*, raiul și iadul, *le paradis et l'enfer*, nu pot opri avîntul iubirii noastre! Prin persecuțiune ea devine și mai impetuoasă! Să rupem lanțurile, să sfîșiem fiarele, să... să...

MARIȚA

Dar tata n-are alți copii... El va muri de durere... O, nu, nu!... Rămas singur la bătrînețe, fără consolațiune, fără sprijin!... Te iubesc, te voi iubi totdeauna, dar... nu pot fugi!

JORJ

(aparte)

Nu voi nici eu să fugă! *(Către Marița.) Comment donc?*[1] Vrea să zică amoarea ta nu merge pînă la sacrificiu? Eu uitasem că și tu ești femeie! Nenorocitule *Georges! L'amour d'une femme!*[2] Ce deriziune! Femeia nu simte! Bărbatul, numai bărbatul...

ARIȚA

(mișcată)

Te îndoiești tu de iubirea mea?

JORJ

(aparte)

Diable![3] Mă tem să nu-i vie pofta de a fugi! Am luat-o prea repede! *(Către Marița.)* Iartă-mă! *J'étais*

[1] Cum deci? (fr.)

[2] Dragostea unei femei! (fr.)

[3] Drace! (fr.)

ravi![1] Cuprins de flacără pasiunii, cutezai a bănui... dar nu-i nimic!...

MARIȚA

(decisă)

Ei bine, eu m-am hotărît...

JORJ

(confuz)

Ce?

MARIȚA

Să fugim!

JORJ

Dar... *mais*... cugetă un moment...

MARIȚA

Adevărata iubire nu cugetă!

JORJ

Ba da, da, da... Natura mea este *tant soit peu*[2] sentimentală. Mă gîndesc la suferințele părintelui tău. *C'est affreux!*[3] Rămas singur la bătrînețe, fără consolațiune, fără sprijin...

MARIȚA

Dar el ne va ierta... Eu sînt sigură...

---

[1] Eram răpit! (fr.)
[2] Cît de puțin (fr.)
[3] E îngrozitor! (fr.)

JORJ

(aparte)

Iertare fără zestre! *(Către Marița:)* Tu nu-l cunoști, *ma perle*[1]. Este vindicativ la culme... Ar fi mai bine să se găsească vrun *arrangement* și fără fugă... *Voyons!*[2] *(Se gîndește un moment.)* Dacă ar vrea Petrică...

MARIȚA

(cu mirare)

Petrică?

JORJ

El ne-ar putea fi util; dar *malheureusement*[3] îmi refuză o mînă de ajutor. Și știi de ce, *par exemple?* Ha! ha! ha! Te iubește...

MARIȚA

Mă iubește Petrică?

JORJ

Iubire de tejghetar, *amour de commis*, cum zice francezul.

MARIȚA

Nu mi-a spus... Nu mi-a arătat niciodată...

JORJ

Sfială de om *mal élevé*[4]. Cu toate astea, fără a ne ajuta, mi-a promis de a rămînea neutru. *Par consequent*, trebuie să facem tot ca să scăpăm de pedantul acela...

---

[1] Perla mea (fr.).
[2] Aide! (fr.)
[3] Din nenorocire (fr.).
[4] Prost crescut (fr.).

MARIȚA

(aparte)

Ciudat! Petrică mă iubește...

Scena 6

ACEIAȘI și PETRICĂ

PETRICĂ

(ținînd în mînă o tablă de carton)

Ce să fie și asta, coconiță! A adus-o și a lăsat[-o] aici cocoana Trandafira din partea acelui profesor, nu știu cum îl cheamă. Anunț nu este, măcar că seamănă... Blană de prăvălie nu este... Cont nu este... Poliță nu este... Afiș de teatru nu cred să fie... M-am încercat a citi și nu înțeleg boabă. O limbă păsărească!... Doară va putea s-o dezlege domnul Jorj, că tot a învățat carte pînă la brîu...

JORJ

(luînd tabla și citind)

„Lui Peregrinu Pannoniu et consorțiu, mercatore. Numa Consule, profesore hilariopolitanu, vulgo bucurestinu, salute"... *Ventrebleu!*[1] Pricep numai atîta că omul ăsta iscălește în cap, în loc de a iscăli în coadă. *C'est curieux!*[2]

MARIȚA

Dar ce scrie și către cine?

---

[1] Pe dracu! (fr.)
[2] Curios! (fr.)

JORJ

Ma foi[1], nu știu nimic! *Allons*, să vedem mai departe. *(Citește:)* „Pretunsu de summa gratitudine pre intru egregia acceptatione a munerelui candidatoriu de in partea mea la pulcra filia a dominationei vestre"...

PETRICĂ

Nu vedeți că cere o vestă? El crede că noi sîntem croitori.

JORJ

Patience![2] Să citim pînă-n capăt. *C'est original!*[3] *(Citește:)* ... „a dominationei vestre, leau precursoria audacia"...

MARIȚA

Vorbește de banca Dacia, nu de mine...

JORJ

(citește)

...„leau precursoria audacia de a vo annuntiare imminentea mea adparitione in felicele atriu a dominationei vestre"...

PETRICĂ

Iarăși vestă! Tot vine la vorba mea. Zice că a citit un anunț despre o vestă...

---

[1] Pe legea mea (fr.)
[2] Răbdare! (fr.)
[3] Original! (fr.)

JORJ

Ascultă *jusqu'au bout*[1]! *(Citește:)* „a dominationei vestre pre in aquesta tabula quasi cerata a similitudine institutului morilor avitici. Valete"... *Vraiment*[2], eu cred c-am înțeles.

MARIȚA și PETRICĂ
(cu nerăbdare)

Ce-i?

PETRICĂ

Nu-i despre vestă?

MARIȚA

Nu-i banca Dacia?

JORJ

Ascultați încă o dată ultima frază, concluziunea, *le fin mot de la chose*[3], cum zice francezul. *(Citește:)* ... „a similitudine institutului morilor avitici. Valete". Mie mi se pare, *à peu près*, că el se prepară a înființa un institut de moară cu vite într-o vale și...

MARIȚA

Vrea să vînză taicăi făină?

PETRICĂ

Despre făină nu vorbește... Ba zice: „cerata". Poate să fie cernută...

---

[1] Pînă la capăt! (fr.).
[2] Într-adevăr (fr.).
[3] Cuvîntul hotărîtor (fr.).

JORJ

(furios)

Enfin, oricum ar fi!. *(Aruncă jos cartonul şi-l calcă sub picioare, pe cînd în uşa din fund apare Numa Consule.)*

Scena 7

ACEIAŞI şi NUMA CONSULE

NUMA CONSULE

(oprindu-se pe loc, desconcertat)

Tabula cerata suptu calcanie! *(Amenințînd pe Jorj.)* Juvene insolente!

PETRICA

(aparte)

Să se certe, să se bată, să se turtească amîndoi, cu atît mai bine; eu mă fac nevăzut. *(Iese.)*

Scena 8

JORJ, MARIŢA şi NUMA CONSULE

JORJ

(cu afectaţiune)

Pardon, monsieur! Dacă aş fi ştiut că d-voastră sînteţi... *chose*... nu găsesc cuvîntul... autorul acestei scrisori, negreşit...

CONSULE

(întrerupînd)

„Negreşit", unu vocabulu slavo-sarmaticu.

JORJ

(urmînd)

M-aş fi stăpînit...

CONSULE

(întrerupînd)

„Stăpînit", una locuţione traco-albanese.

JORJ

D-voastră căutaţi pe d. Pană, şi *probablement* l-aţi putea găsi în băcănie...

CONSULE

(întrerupînd)

„Băcănie", una espresione turco-scitica.

MARIŢA

(aparte, reţinîndu-şi rîsul)

Sînt curioasă de a vedea cum se vor înţelege... Ciudat! Omul ăsta aude numai cuvintele, dar nu-i pasă de loc de sensul frazei...

JORJ

Peut-être[1] nu cunoaşteţi intrarea prăvăliei?

CONSULE

„Prăvălie", una dicţione hibrida de una obscura provenienţia!

---

[1] Poate (fr.).

JORJ

(pierzînd răbdarea)

Sacré[1]...

CONSULE

Domine! Io nu sum emptore, io sum procu. *(Observînd mirarea lui Jorj, care face un pas îndărăt.)* Procu, nu porcu. Procus, secunda declinaţione. Abunda in Cicerone. Nu concepi?... In lingua vulgare: nu sînt muştereu, ci mire.

MARIŢA

(cu naivitate)

Vrea să zică, d-ta ştii romîneşte?

CONSULE

Sum cive romanu! *(Jorj şi Mariţa pufnesc de rîs.)* Hilaritate? Homeni simplici! eli nu au consultatu dicţionarulu Societatei Academice... *(Suspinînd:)* Monumentosu tesauru!

JORJ

Academie, tezaur, să-ţi spui numai o vorbă, domnul meu, *un seul mot décisif*[2]. D-ta poţi fi colonie romană, dar ginere în această casă nu vei fi, *ma parole d'honneur*. Cară-te de pe aici!

CONSULE

(cu demnitate)

Io, Numa Consule? Io, teologu absolutu şi filosofu idem?

---

[1] Fir-ar al dracului (fr.).
[2] Un singur cuvînt hotărîtor (fr.).

JORJ

Mademoiselle Marie nu te iubește.

CONSULE

Este una questione indifferente.

MARIȚA

(mișcată)

Cum? d-ta vrei să te-nsori fără a fi iubit? fără să iubești? fără legătura simpatiei? Ce monstruozitate!

CONSULE

Te voliu facere una matrona.

JORJ

(luîndu-l de piept)

Allons, vite![1] Renunță la această căsătorie!

CONSULE

(speriat)

Violenția! Bellu!

JORJ

Renunță, sau te omor! și atunci, *parbleu*, vei nemeri chiar la cimitir la Bellu...

MARIȚA

Iartă-l! Doară nu mă va lua cu forța. *(Jorj lasă pe Consule.)* Nu trebuie decît să-l vază tata, pentru

---

[1] Aide, iute! (fr.)

ca să se încredințeze pe loc că-i peste putință să mă dea după un om cu care nici el, nici eu nu ne putem înțelege. Mai bine m-aș duce la călugărie!...

CONSULE

„Călugărie", unu verbu greco-bizantinu.

MARIȚA

Ș-apoi nici carte nu știe! Zice că substantivul călugărie este un verb! Mai multă gramatică se învață în pensionatul doamnei Firundțvanțig...

CONSULE

„Firundțvanțig", horribile gotico-teutonismu!...

JORJ

Ei bine, *mon ami*, mai persiști oare a o lua de nevastă?

CONSULE

(grav)

Uă voliu leuare! *(Jorj vrea să-l apuce din nou, Consule fuge, înconjură odaia, se răpede asupra dulapului, îl deschide din zăpăceală și intră înăuntru.)*

JORJ

L-am prins! *Vive la chance!*[1] *(Ține ușa dulapului.)*

MARIȚA

Dar ce faci, Jorj? Acolo sînt hainele lui tata; niște giubele[2] din timpul Regulamentului, pe cari el le numește tot bune, și-i pare rău că nu poate să le mai poarte. O să se supere foc...

[1] Trăiască norocul! (fr.)
[2] *Giubea* — haină largă purtată odinioară de boieri.

JORJ

(ținînd mîna pe dulap)

Poltron! Renunță, dacă vrei să-ți deschid...

CONSULE

(din dulap)

Nece una data.

Scena 9

ACEIAȘI și HAGI-PANĂ

HAGI-PANĂ

(intrînd iute)

Doară nu m-a mințit Petrică!... *(Văzînd pe Jorj.)* A, ștrengarule! vagabondule! Iarăși la mine! O să-ți rup eu oasele!

JORJ

(lasă dulapul, se apropie cu gravitate de Hagi Pană și scoate din buzunar o scrisoare.)

Citește, tată hagiule. Sînt aci cu o misiune oficială. *Des affaires d'état,* cum zice francezul...

HAGI-PANĂ

(uitîndu-se la scrisoare)

De la comisarul Ciocan! Vai de mine! *(Citește:)* „Nene Pană! Acest domn este însărcinat a te duce la alegeri. Lista candidaților o vei primi tot de la dumnealui. La caz de nesupunere la ordinele cîrmuirii, o pățești. Aseară la întrunirea de la Șapte-nuci nu te-am văzut, și-mi pare rău. Pe viitor să fii mai înțelept. Ai început, pesemne, a te face și d-ta

revoluționar"... *(Cu o voce tremurîndă.)* Revol... brrr! Iată-mă între ciocan *(arată scrisoarea)* și nicovală *(arată la Jorj)*. N-am încotro! Haidem, musù Iorgule... *(Către Marița.)* Iar tu, coconiță, în odaia dumitale, iute, iute! *(Marița iese prin ușa din fund.)* O să te-nvăț eu minte! *(Iese cu Jorj prin ușa din dreapta.)*

CONSULE

(sărind din dulap, cu o giubea pe dînsul, se răpede spre ușa din dreapta, unde se ciocnește cu Petrică, care intră atunci)

Quousque tandem, Catilina?...

Scena 10

CONSULE și PETRICĂ

PETRICĂ

Ce fel de Caterină! Mai încet, domnule!... Erai să mă turtești!...

CONSULE

In nomele naționei...

PETRICĂ

Degeaba îmi zici „Ioane", ba încă „na-ți, Ioane". Nu sînt Ioan și nu-mi dai nimica... Dar ce văz? În loc de a da, tocmai d-ta ai luat! *(Trăgînd giubeaua după umerii lui Consule.)* De ce ai furat giubeaua jupînului?

CONSULE

(făcînd un pas îndărăt, cu mirare)

Giubea... o stupefacțione!

PETRICĂ

Iarăși „Ioane"? Pesemne vei fi muscal, că numai ei botează Ivan pe toată lumea...

CONSULE

(cu gravitate)

Voliu exire cu indignaţione fora responsione... *(Iese.)*

Scena 11

PETRICĂ

(singur, după ce a aşezat giubeaua în dulap)

„Na-ţi, Ioane"! Tot „na-ţi, Ioane"! Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o!... Du-te dracului, nebunule! Şi să zică cineva că numai astă pocitură îmi mai stă acuma piedică în cale! Ce mare poznă că nu ştie omul din ce tufă sare iepurele! Dacă nu era acest dascăl cu *ioane*, Mariţa ar putea să fie a mea, căci pentru franţuzul acela de Jorj am găsit eu leac, din nenorocire prea tîrziu. *(Scoate din buzunar o hîrtie.)* Marşanda[1] de alături, aceea care-mi tot face cu ochiul, măcar că mie nu-mi place nici de frică, a pierdut din săculeţ această ţidulă la ieşirea din prăvălie. Cînd mă uit, ce să văz? slova lui musù Jorj! Da, slova lui... chiar aşa! *(Se învîrteşte cîteva momente prin odaie şi apoi caută prin hîrtiile de pe masă, dintre cari scoate una.)* Iată stihurile lui musù Jorj cele cu pasere fără tunet şi fulger fără idei. *(Se uită la ambele scrisori.)* Aceeaşi mînă! Nici o deosebire!... Bravo, coconaşule! Vrea să zică, pe de o parte aci, pe de altă parte acolo, şi nu-i departe una de alta, casă lîngă casă, căci almin-

[1] *Marşandă* — patroana unui magazin de mode (de la fr. *marchande*).

terea ar obosi boierul. Și oare ce-i scrie? *(Citește.)* „*Ma kere Eùp... up... hrosine...*“ Franțozește! Dar mie mi se pare că o cheamă Frosa, iar nu *up* și nu mai știu cum. Ce necaz că nu poci înțelege!... S-o arăt domnișoarei Marița... Va fi, cum s-ar zice, o răzbunare pentru acea rublă... Ba să mă mai gîndesc... Mai bine voi ruga pe vrun mușterei să mi-o tîlmăcească, cînd nu va fi jupînul în prăvălie... Dar să mă mai încerc. *(Citește.)* „Nu te supăra, *ma*“... Iar franțozește! *(Citește.)* „Pe fata băcanului, *mon*... treabă bănească, *ma*... amoarea numai pentru tine, *mon*“... Ma-mon, mon-ma, dar totuși am priceput ceva. Aci treabă bănească și acolo amor, aci fata băcanului și acolo marchiză, cum le zice la teatru! *(Cîntă.)*

Către mine te jurai,
Dorule, odorule,
Că pe nimeni nu mai ai,
Dorule, odorule,
M-ai făcut de te crezui,
Dorule, odorule,
Și cu alta te văzui,
Dorule, odorule,
Pune-ți dară pofta-n cui,
Dorule, odorule!...

De! aș face bună treabă, dacă n-ar fi scos dracul la meidan pe dascălul acela! *(Ascunde ambele scrisori.)*

Scena 12

PETRICĂ, TRANDAFIRA, apoi MARIȚA

TRANDAFIRA

(intrînd furioasă pe ușa din dreapta)

O asemenea rușine, chir-hagiule!

PETRICĂ

(cu naivitate)

Ce este, coconiță?

TRANDAFIRA

Eu n-am venit la tine. Auzitu-m-ai? Unde-i chir-Pană?... Nu cumva și pe mine o să mă-nchideți în dulap? Ia încercați-vă! Haide!...

MARIȚA

(intrînd prin ușa din stînga)

Dar ce este? De ce atîta zgomot?

PETRICĂ

(rîzînd)

Întrebați pe coconița asta, de ce s-o fi supărat? *(Trandafira își pune mînele în șolduri.)* Nu vezi că tot crește în lături ca varza?

TRANDAFIRA

(făcînd un pas înainte)

Aolică, aolică! Ascultă-mă, obraznicule! Se vede că nu știi încă ci-i-i-ne-i cucoana Trandafira? Nu-ți bate joc de mine, că apoi... *(Face un gest.)* Dar ce mai stau eu aice! Parcă aș fi căpchiat! Îmi trebuie hagiul. Pe el o să-l învăț eu minte! *(Vrea să iasă și se oprește pe prag, rezimată cu spatele de ușă și adresîndu-se către Marița.)* Frumos, duducă! N-am ce zice! Fo-o-oarte frumos! Asta-i edocație! Asta-i pasionat! *(Deschizîndu-se iute ușa, Trandafira cade în brațele lui Jorj.)* Valeu! M-a omorît!

Scena 13

ACEIAȘI și JORJ

JORJ

(pe jumătate speriat)

Ce dihanie!

MARIȚA

Apă! Iute apă, Petrică!

TRANDAFIRA

(sculîndu-se cu majestate și aruncînd împrejur o cătătură de dispreț)

Una este cocoana Trandafira! O să mă cunoașteți voi, cine sînt eu! *(Iese și apoi se întoarce drept la Jorj.)* O să mă duc la ministru, la șeful de secție, la vodă, ș-o să le spui tuturora, tuturora, tuturora, ca ce fel de poamă ești! Birbantule! Eu sînt dihanie, a? eu dihanie? *(Iese.)*

Scena 14

MARIȚA, JORJ, PETRICĂ

JORJ

(aparte, uitîndu-se cruciș la Petrică)

Acest mojic, *ce manant*[1], mă jenează totdeauna.

PETRICĂ

(aparte, uitîndu-se cruciș la Jorj)

S-o iau, nu poci; s-o las, nu-mi vine la socoteală.

[1] Acest țopîrlan (fr.).

JORJ

(către Petrică, cu gravitate)

Eram să-ți spun ceva, *mon bon.*

PETRICĂ

Și eu nu mai puțin, domnule Jorj.

JORJ

(lui Petrică la ureche)

Mi-ai promis neutralitate, *c'est-à-dire*[1] să ne lași singuri.

PETRICĂ

(încet)

Și d-ta mi-ai făgăduit să-mi dai înapoi rubla, să nu fie cu supărare.

JORJ

(tare, adresîndu-se către Marița)

Enfin, nu este vrun secret. Venind aci, am întîlnit pe Consule, l-am provocat la duel și... *pas moyen!*[2]

PETRICĂ

(cu curiozitate)

Ce-i aceea pamoien?

JORJ

Poltronul mi-a răspuns *sans façon*[3] că mă va denunța poliției. *Quelle indignité!*[4]

---

[1] Va să zică (fr.).
[2] Peste putință! (fr.)
[3] Fără maniere (fr.).
[4] Ce ticăloșie! (fr.)

MARIȚA

Sînt sigură că el n-a spus „poliție".

JORJ

Vous avez raison[1]. Nu poliție, dar m-a amenințat cu „una acțione de in ante a pretorelui causarum publicarum", și eu am înțeles *naturellement*, că trebuie să fie comisar sau agă.

PETRICĂ

(cu ironie)

Ei, atunci ce-i de făcut? De duel nu se teme, adecă se prea teme; de bătaie iarăși nu-i pasă, adecă o papă fără să se turbure, sub cuvînt că așa va fi fost odată pe timpul lui Papură-vodă și al lui Ciubăr-împăratul, pe cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă ocale de fier. De frică nu-l poți depărta, iar jupînul îl vrea de ginere cu nepusă masă; cum dară va merge treaba?

MARIȚA

Orice să fie, numai a lui nu voi fi!

JORJ

(trist)

Pozițiunea este critică: *nous sommes mis dans un impasse*[2].

PETRICĂ

Ba vă pasă foarte mult!... Dacă aș ști că nu se supără domnișoara, aș da eu un sfat.

---

[1] Ai dreptate (fr.).
[2] Ne aflăm într-un impas (fr.).

MARIȚA

Spune, Petrică.

JORJ

(aparte)

Acest *vaurien*[1] începe a fi prea familiar cu dînsa. *(Tare.)* Mai bine lasă-ne, *mon cher*, numai *un petit moment*, ca să ne mai gîndim noi singuri.

MARIȚA

Dar de ce să nu spuie și dînsul?

PETRICĂ

Eu plec bucuros, dacă așa îmi poruncește domnișoara.

MARIȚA

Ba să spui ce ai de spus.

JORJ

(cu dispreț)

O să fie *une sottise*[2] *(Își aprinde o țigaretă și se pune la o parte.)*

PETRICĂ

Ia, domnișoară, o bucățică de hîrtie, și pune-te de scrie ce-ți voi spune eu.

MARIȚA

Ciudat! *(Se așează la masă și ia condeiul.)* Dictează.

---

[1] Derbedeu (fr.).
[2] O neghiobie (fr.).

PETRICĂ

(după ce a tuşit)

Scrie: Arhon[1] dascăle...

MARIŢA

Am scris.

PETRICĂ

Arhon dascăle, nu cumvașilea să hrănești vreo nădejde de dragostea mea... Ai scris: dragostea mea?

MARIŢA

Dragostea ta?

PETRICĂ

(confuz)

Adecă... adecă... în scrisoare.

MARIŢA

Am scris.

PETRICĂ

Degeaba te ostenești, păpucindu-te fără ispravă...

MARIŢA

Mai departe.

PETRICĂ

În vecii vecilor nu-ți voi fi nevastă, și nu voi grăi letinește. Slugă și mă iscălesc... Acum iscălește și dă-mi scrisoarea să i-o duc.

---

[1] *Arhon* – titlu de politețe.

MARIȚA

Ce copilărie! Dar la ce va servi aceasta?

PETRICĂ

O să vezi... *(Ia scrisoarea și o strînge.)*

JORJ

C'est ridicule![1] *(Afară se aude vocea lui Hagi-Pană.) Diable!* sîntem prinși... Unde m-aș putea ascunde! *(Caută un loc prin odaie.)*

MARIȚA

Tata o să ne omoare!

Scena 15

ACEIAȘI, HAGI-PANĂ și TRANDAFIRA

HAGI-PANĂ

(înarmat în loc de măciucă cu o șuncă, se repede asupra lui Jorj, care se ferește, manevrînd după un scaun, iar Marița se ascunde după dînsul)

În sfîrșit, acuma nu mai scapi, derbedeule! La alegeri ca la alegeri, acolo stăpînește comisarul Ciocan, dar aice sînt eu la mine acasă!

JORJ

Asta-i o cursă, *c'est un piège!...* Fii cavaler, tată hagiule, *pour l'amour de Dieu!*

MARIȚA

Taică, mă jur că n-o să mai vină!

---

[1] E ridicol (fr.).

TRANDAFIRA

(cu impacienţă)

Începe odată, hagiule; ce mai stai pe gînduri!... Ce te mai codeşti, bădică!... Dă-mi şunca mie să-l pocnesc eu, bată-l pîrdalnicul!... Să-i arate cucoana Trandafira că dumneaei nu este dihanie!

PETRICĂ

(aparte)

Eu mă reped la dascăl. Mi se pare că rău o să le încurc iţele... *(Se furişează şi iese.)*

Scena 16

ACEIAŞI, afară de PETRICĂ

HAGI-PANĂ

Lasă, cocoană Trandafiro, că mi-am luat de seamă. Lesne aş putea să-l stîlcesc, dar aş strica o bunătate de şuncă. Cine mi-o plăteşte? Mai bine dară să-l pedepsesc altfel. *(Aşază şunca pe masă, o scutură de praf ş-apoi se întoarce.)* Du-te la dascălul d-tale; cheamă-l aice; o să facem pe dată logodna, iar farmazonul ăsta să stea acolo în colţ şi să privească, lingîndu-şi buzele.

JORJ

Aceasta-i ceva teribil, *c'est par trop fort*, tată hagiule!

MARIŢA

Vrei să mă omori, taică!

TRANDAFIRA

Te-ai gîndit de minune, chir-Pană! Profesorul m-a trimis aice ca să-ți dau de știre un lucru, la care el ține foarte mult. Este iconom, drăguțul! Iconom peste măsură! Vrea ca la nuntă să nu fie alte bucate decît numai caș și slănină. Mi-a tălmăcit-o și lătinește: laridum et caseum. Zice că împăratul Traian în toată viața lui nu mînca altceva decît caș și slănină...

HAGI-PANĂ

Ce om blagoslovit! Cu o cheltuială de zece parale se isprăvește nunta întreagă! Vezi așa ar trebui să fie toți romînii! Nu degeaba a rămas nemuritor în țară numele lui Troian! S-a sfîrșit! Adu-l aci și să-l logodim fără vorbă multă. Pe lîngă caș și slănină, îi mai pot da vro cîteva tablete de revalisieră, că tot se strică în prăvălie...

TRANDAFIRA

Ai putea să-i mai dai și săpun, chir-Pană, că învățații ăștia cu lătineasca nu se prea spală; pesemne că vor să aibă un aer ceva mai vechi...

JORJ

(aparte)

Asta-i o tortură! *Je suffoque...*

MARIȚA

(aparte)

Cum să scap, o, doamne!... mai bine aș lua de bărbat chiar pe... pe... Petrică!

TRANDAFIRA

Așadar lucrul e pus la cale. Eu mă duc. *(Pleacă și revine.)* Dar aveți inele de logodnă?

HAGI-PANĂ

Mi-a rămas de la răposata, dumnezeu s-o pomenească. De argint aurit. S-a cam ros aurul de douăzeci și atîția de ani, dar tot încă se mai cunoaște. Pleacă, cucoană Trandafiro! Pleacă! *(Cînd Trandafira vrea să iasă, intră furios Numa Consule.)*

Scena 17

ACEIAȘI, NUMA CONSULE, apoi PETRICĂ

CONSULE

(oprindu-se în ușă și ținînd în mînă o scrisoare, pe care o agită în aer)

Nece una data! nece una data! *(Adresîndu-se cu oroare către Marița:)* Arhon dascăle! Nădejde! Vecii vecilor! Slugă! Grăiește! Iscălește! Dece barbarisme în dece cuvente! Ce superlativa abominațione. *(Jorj și Marița rîd cu hohot.)*

HAGI-PANĂ

(către Trandafira)

Cine-i nebunul ăsta?

PETRICĂ

(arătîndu-se de după spatele lui Consule)

E mirele, jupîne! Chiar mirele! Profesorul acela pe care ți-l găsiși de ginere. S-a supărat foc că domnișoara nu i-a scris cu „na-ți Ioane“, și nu mai vrea s-o ia de nevastă!

HAGI-PANĂ

Bine, cucoană Trandafiro, dar apoi cu smintiți ai vrut d-ta să mă-ncuscrești?

PETRICĂ

Ai pățit-o și d-ta, jupîne! Cine nu caută găsește pe dracul; dar cine-l caută!

CONSULE

(înaintînd în mijlocul scenei, pe cînd Petrică se apropie de Marița)

Io exmentitu? Dracone io?... Filia tua, infelice Pannonie, mi-a scriptu arhon dascăle, mi-a scriptu nădejde, dragoste, vecii vecilor, slugă, grăiește, iscălește! Ecce epistola! O, Cicerone! O, Scipione! O, Nasone! O, Marone! O, Pisone! Io exmentitu? Dracone io?...

JORJ

(aparte)

Pristi! Stratagema lui Petrică a reușit! *Quelle stupidité!* Pentru o cestiune de stil, pierde o partidă *magnifique!*

PETRICĂ

(încet Mariței)

Vezi, domnișoară, că de dascăl te-am curățat; de nimic nu se temea, dar de vorbe neletinești fuge ca dracul de tămîie; ca să te mai curăț acum și de celalt, poftim de citește asta. *(Îi dă pe furiș o hîrtie, ea citește și se lasă jos pe scaun.)*

HAGI-PANĂ

S-a isprăvit socoteala! Du-te cu dumnezeu, domnule Nasone-Marone! O dată cu capul nu-mi trebuie așa ginere!... *(Întorcîndu-se către Jorj.)* Tot mai bun e ștrengarul, dacă ia pe fată fără zestre...

JORJ

(iute)

Nici o para, *pas un sou*, tată hagiule! Sînt mai presus de meschine considerațiuni, de interes egoistic, de egoism interesat, de... de... *fi donc!*

HAGI-PANĂ

Ești mai presus de ce? Ia mai spune o dată, că n-am înțeles nimic.

MARIȚA

(sculîndu-se cu indignațiune, către Jorj)

Acum nu te mai vreau eu, domnule. Pentru d-ta este marșanda de alături. *(Apăsînd asupra cuvintelor și arătînd scrisoarea.)* Aci treabă bănească, acolo amor!

JORJ

(confuz)

Ce n'est pas vrai![1]... Sînt victima unei intrige!...

PETRICĂ

(aparte)

Merge găitan! *(Către Jorj.)* Drept mîngîiere, domnule Jorj, îți dăruiesc eu rubla aceea [...]...

---

[1] Nu-i adevărat! (fr.)

TRANDAFIRA

Mi se pare că au căpchiat cu toții. Unul pentru un petec de hîrtie se leapădă de mireasă, cealaltă iarăși pentru un petec de hîrtie respinge pe amorez! Ce va fi scriind în acele hîrtii, să-i înțeleagă bălanul! Eu nu pricep nimic!...

HAGI-PANĂ

Ba eu pricep atîta că vă dau pe toți afară! Fata îmi voi mărita-o după un negustor ca mine, nici ștrengar, dar nici letin, ci curat romîn, după cum ne-a făcut dumnezeu și după cum nu ne va desface nici dracul, iartă-mă doamne! *(Către Petrică.)* Uite, băiete, poartă-te bine, strînge-ți un capital, mai vinde cîte ceva din revalisiera aceea, ș-o să-ți dau ție pe Marița. *(Petrică sare în sus de bucurie.)*

MARIȚA

(către Consule)

Cît pentru d-ta, mă mir de ce nu faci din cocoana Trandafira „doamnă Rosalie", și s-o iei apoi de soție?

CONSULE

(cu gravitate)

Nu e capace nece ella a aprofundare romana ortografia!

HAGI-PANĂ

A scîlcia avuta, frumoasa și bărbata limbă romînească, după cum o pocești d-ta într-un fel și franțuzitul ăsta într-alt fel *(arată pe Jorj)*, amîndoi sînteți buni de dus la balamuc!

JORJ

Eu și el, *quelle différence!* Eu, tată hagiule, reprezint civilizațiunea modernă, progresul societății contimpurane, al cărei centru e Parisul! *le divin Paris!*

CONSULE

Io, Peregrine Pannonie, sum antica classicitate, Roma avitica!

HAGI-PANĂ

Puteți fi amîndoi orice, dar romîni nu sînteți! Cu alde voi nu se alege cîștigul din pagubă, după vorba romînului. Dă-i afară, măi Petrică! Văz că numai cu tine mă pot înțelege...

PETRICĂ

(aparte)

Cît despre mine, știu una și bună: fără franțuzească, fără letinească, am pus mîna pe Marița. Cine vrea să aibă noroc ca mine, zică cu mine: *(tare)* să trăiască limba curat romînească! Așadară, jupîne, să-i dau afară? Afară de tot?

JORJ

(cu indignațiune)

O, o!

CONSULE

(cu indignațiune)

Heu! heu!

MARIȚA

(aparte)

Ce poznă! Letinul meu s-a apucat să latre...

PETRICA

Ba zău, mai bine, jupîne, să-i poftim să șază, și să le cînt eu un cîntec. *(Consule se așază cu spatele către public; Jorj și Marița cu spatele unul către altul; Hagi-Pană cu fața spre Consule, pe care-l studiază cu mirare; Trandafira umblă prin odaie, ca și cînd ar medita un plan. Petrică cîntă.)*

Cugetarea romînească
Are portul romînesc;
Nu lăsați dar s-o ciontească
Cei ce limba ne pocesc!
Cînd romînul se-ndîrjește,
Din țîțînă cînd mi-l scoți,
El îți toarnă romînește
Un blestem de șapte coți!
Cînd de dragoste s-aprinde,
El vorbește lin și blînd,
Încît dorul te cuprinde
Dulcea-i vorbă ascultînd!
Niciodată altă limbă
De pe buze romînești
Nu se-ndoaie, nu se schimbă
După gîndul ce gîndești!
La mînie, la iubire,
La suspin și chiuit,
După chiar a noastră fire
Graiul nostru e croit!
La iubire, la mînie,
La chiot și la suspin,
Romînia-i Romînie
Cu fagur și cu pelin!

Sucind limba romînească,
Stricînd graiul strămoşesc
După moda franţuzească
Sau cu modul letinesc,
Ne-am strîns minţile cu fracul
Şi simţul ne-am îmbrăcat
Cu haina, de unde dracul
Copiii şi-a înţărcat!
Romînimea cît trăieşte,
Graiul nu şi-l va lăsa;
Să vorbim dar romîneşte:
Orice neam cu limba sa!

JORJ

(cu un aer nepăsător)

Bravo! Ai dreptate, Petrică! De acum înainte, să știi că eu unul mă leapăd de franțuzească, și drept dovadă *(uitîndu-se ironic la Marița)* nu voi mai zice „trei mușchetari", ci „trei crai de la răsărit"... Așa este, domnule Consule? Te lași și d-ta de lătinească?

CONSULE

(după ce se gîndeşte, cu rezoluţiune)

Nece una data!

F i n e

Columna lui Traian, II, 1871, n-rele 105—110; III, 1872, n-rele 2,3,6,9,12

IOAN-VODĂ CEL CUMPLIT

(1572—1574)

[Fragmente]

PREFAȚĂ LA A 2-a EDIȚIUNE

Sînt acum aproape 30 de ani, la 1864, în casele lui Mircousch din Piața Teatrului, am scris pe *Ioan-vodă cel Cumplit.*

Eram tînăr și scriam așa cum nu mai sînt în stare de a scrie astăzi; dar tocmai de aceea, reproducînd lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrînesc tinerețea, căci orice adaos ar fi un benghi, orice scurtare o zbîrcitură.

Fără a adăoga, fără a scurta, fără a schimba textul, mi-am permis totuși a șterge pe tăcute cîteva mici scăpări din vedere, cari nu ating întru nimic nici caracterul organic peste tot, nici diapazonul de expresiune în parte. Orice operă literară este pînă la un punct o icoană a autorului; dar într-un portret, fie originalul bătrîn, fie tînăr, nu e nevoie de a păstra o jubruliță* trecătoare.

HASDEU

27 septembre 1893

---

* *Jubruliță* — de la *jubră* — zgaibă.

PREFAȚA PRIMEI EDIȚIUNI

Istoricul este un uvrier* şi un artist totdodată.

Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuile lui Canova sau curțile Alhambrei nu sînt din piatră, că Madonna lui Rafael nu este o pînză sau o scîndură îmbuibată de neşte sucuri vegetale.

Sculptorul, pictorul, arhitectul sînt numai artişti; ei lasă vulgului sarcina proviziunii.

Istoricul, din contră, el singur strînge, singur scoate piatră, țese pînză, taie scîndură, fierbe culori; şi apoi tot el singur sculpă, edifică, pinge ** !

De aceea sînt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sînt prea puțini istorici.

Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea; cei mai mulți creează, fără să fi avut răbdarea de a grămădi.

Unii fac temelie fără edificiu, alții fac edificiu fără temelie.

La romîni, am văzut pe neobositul Şincai colindînd cu desagii pe spate, pentru a culege un haos de petice, bune şi rele, prețioase şi netrebnice.

Am văzut pe atîția „Bolintineni" clădind mereu pompoase palaturi în aer.

---

* *Uvrier* — lucrător (de la fr. *ouvrier*).

** *A pinge* — a picta (de la ital. *pingere*).

Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier şi artist al nostru; dar vai! moartea îl seceră tocmai atunci cînd crisalida devenea flutur.

Pe cînd toţi imberbii din juru-ne se laudă a fi *ascultat* pe ilustraţiunile profesorale de la Berlin şi de la Paris, fie-ne permis nouă a avea o mîndrie mult mai modestă: noi am *auzit* pe Bălcescu.

Mai întăi de toate, în curs de mai mulţi ani îngropîndu-mă în biblioteci şi arhive străine şi naţionale, strînsei în sudoarea feţei grămezi de material în legătură directă şi indirectă cu obiectul acestei cărticele.

Apoi supusei indigesta proviziune la trei scalpeluri de artă: critică, perspectivă şi colorit.

Scopul criticii este de a dezmormînta adevărul.

Astfel, mă decisei o dată pentru totdauna a nu mă baza decît numai pe izvoare, adecă pe mărturii contimpurane, adesea oculare, limpezite prin confruntaţiuni şi prin analize.

Nu vă voi oferi nici o aserţiune pe care să n-o justifice o notă în josul paginii *; iar dacă citaţiunea ar fi prea lungă pentru a putea încăpea acolo, căutaţi-o mai la vale: în *Dezvoltări analitice* sau în textul *Pieselor documentale*.

Perspectiva se cuprinde întru a dispune toate părţile întregului aşa, încît să nu vă întîmpine lacune esenţiale alăturea cu detalii superflue; nimic să nu fie de prisos, nimic să nu fie descusut; cele importante să reiasă în relief pe primul plan, cele secundare să se umbrească pe planul al doilea, cele accesoare abia să mijească mai încolo.

Tabloul cată să aibă un *fond* sau *cer:* la începutul operei schiţarăm în cîteva cuvinte generale starea Europei de atunci.

Apoi apare figura cea curat romînească a eroului; şovăieşte din depărtare, creşte şi se caracterizează din ce în ce mai bine apropiindu-se de ţintă, aci ia proporţiuni gigantice şi... pierde cumpătul!

---

* Aceste note au fost reproduse în ediţia noastră la sfîrşitul monografiei.

Dar priviţi-o chiar în pulberea căderii: ea tot încă este mult mai mare decît tremurînzii pigmei, cari calcă sub picioare cadavrul!

În fine, cînd eroul nu mai este, spectatorul urmăreşte cu fiori cum se prăvale una după alta majestoasele creaţiuni ale stinsului geniu, pîn'ce un funest întuneric înfăşură tot orizontul.

Mai rămîne o speranţă: învierea morţilor!

Atari fură principiile criticii şi ale perspectivei noastre: judecaţi înşivă dacă am fost în stare, sau, mai bine, dacă avui noroc de a le ţinea credinţă.

Încît priveşte coloritul, ştiu atîta, că inima simţea în adîncul său ceea ce scria condeiul; iar cînd inima simte, condeiul devine scurt, laconic, iute ca bătăile pulsului...

28 februar 1865

II

DOMNUL

*

> *„Era grato alli amici, alli nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li externi...“*
>
> „Era iubit de amici, teribil pentru inamici, just cu supușii, perfid cu străinii...“
>
> MACCHIAVELLI, *Vita di Castruccio*

[...]

9. — Privind asupra stării sociale a țării sale, eroul nostru vedea o națiune mare zbuciumîndu-se sub apăsarea unei clase mici, asemenea atletului mușcat de un șarpe: era statua lui Laocoon, dar o statuă vie și de proporțiuni imense!

De o parte sta ceea ce cronicele noastre numesc *țară*; de altă parte sta ceea ce nu era „țară“: boierii și călugării.

Țară erau mulți, erau aproape toți, dar vai! curat numai „suflete“.

Boierii și călugării erau puțini, erau vro cîțiva, dar „materie“: toate pămînturile, toate veniturile, toate folosurile erau ale lor; și oricine nu era din ei nu avea nici atîta loc propriu cît trebuie pentru o înmormîntare.

Rezultatul acestei stări de lucruri îl descrie cronica țării: „În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără județ, fără vină, fără seamă“ ![1]

Ți se pare că auzi răsunetul cîntecelor țărănești din întunericul feodal al evului mediu: „Stăpînii ne fac numai răutăți; ei nu ne dau nici cuvînt, nici dreptate; ei au toate, iau toate, mănîncă toate, lăsîndu-ne a trăi în sărăcie și în durere...“[2]

Între cronica lui Ureche și cîntecul lui Robert Wace este la mijloc o distanță de trei secoli; dar între clăcașii romîni și servii feodali noi nu vedem nici o distanță.

10. — Într-un stat astfel constituit, principele putea să-și aleagă numai una din trei căi: sau să țină cu boierii și călugării contra poporului, ori să țină cu poporul contra boierilor și călugărilor, sau, în fine, să-i împace unii cu alții.

Cîteșitrele metodele fură încercate.

Cu poporul contra boierilor și călugărilor ținuse Petru Rareș[3]: el muri pe tron, după o domnie glorioasă aproape de douăzeci de ani.

Cu boierii și călugării contra poporului ținuse Alexandru Lăpușneanul în prima sa domnie[4]: fu trădat, răsturnat și alungat.

A împăca poporul cu boierii și călugării se silise Iacob Despota[5]: atrăgîndu-și o neîncredere din ambe părțile, el pieri sub loviturile unei coaliţiuni universale.

Aceste trei exemple erau toate proaspete; avîndu-le plăpînde dinaintea ochilor, Ioan-vodă, chiar din egoism, își alese calea prin care scăpa națiunea din ghearele clasei, pe cei mulți din mînile celor puțini, pe turma din gura lupului.

11. — Am văzut cum un mare vornic pieri sub cuțitul calăului chiar în ziua de Paști.

Alți boieri îi urmară unul după altul, deși nu toți avuseră plăcerea de a muri înfruptați de ouă roșii.

„De pre boierii de cinste și cei mai de jos sabia lui Ioan-vodă nu lipsea, ci cu multe feluri de morți îi omora", zice cronica țării.

12. — Monastirile consumau în trîndăvie și în desfrînări sudoarea Moldovei[6].

Ioan-vodă dede o pildă neauzită pînă atunci în istoria romînilor.

Un vlădică fu convins* de crima celei mai negre nemoralități; divanul domnesc execută întocmai o legiuire din Codicele Teodosian: „Sodomitul să piară prin flacări în prezența poporului"[7]; mîrșavul episcop fu ars de viu[8] : Ioan-vodă ținea prea mult, pesemne, la litera dreptului roman!

Mitropolitul, putred de bogății, adunate prin vînzarea cuvîntului lui dumnezeu, scăpă de caznă și de moarte fugind la munți.

Un boier, care dintîi trădase pe trei domni în șir, apoi se făcuse căpitan de haiduci de codru, și în fine crezu a-și ascunde urîtul trecut îmbrăcînd haina cea fățarnică a monahismului, fu îngropat de viu în pămînt.

„Temnițele erau pline de călugări", zice cronica țării.

Fariseii își răzbunară într-un mod curios: nici într-o monastire a Moldovei nu ni s-a întîmplat a găsi portretul lui Ioan-vodă sau numele său înscris în vreun pomelnic; iară peste o sută de ani mai încoace, un mitropolit îl șterse chiar din catalogul domnilor țării, pe care-l scrisese în versuri și în care, bunăoară, cîntă în următorul mod virtuțile Lăpușneanului:

„Domni ş-acesta bine, şi-n Slatina-şi fece
Monastire frumoasă, pe toate le-ntrece!"[9]

Apoi dă!

13. — Ura sa pentru boieri și călugări, desprețul său pentru aristocrația de tot felul, Ioan-vodă, în unele cazuri, știa să le manifeste și fără ajutorul gelaților**.

---

* Aici cu sensul: „fu dovedit".

** *Gelat* — călău.

În toată Moldova, cei mari își mascau faptele lor cele neevanghelice prin cea mai zeloasă păzire a posturilor, pe cînd țăranii, din contra, destul de storși numai prin apăsare, se fereau de a mai slăbi și mai mult prin lăsări de carne și de brînză, daca aveau cumva, din întîmplare, vreuna din acestea.

„La munteni, boierii și poporul sînt deopotrivă religioși — zice un călugăr oriental în interesanta sa călătorie; dar în Moldova, chiar postul cel mare îl observă numai clasele de sus; iară în cît privește pe cei de jos, ei de loc nu-l bagă în seamă, și ireligiozitatea lor, cea mai mult decît tătărească, merge pînă acolo, încît patriarhul de Antiohia cînd intra în casele lor, ei nu ieșeau înaintea lui nici măcar cu o fărmătură de pîne..."[10]

Ei bine! Ioan-vodă era întocmai ca țăranii cei nelegiuiți ai țării sale.

Un cronicar mare logofăt strigă cu un fel de spaimă bigotă: „Nu crez să fi fost creștin pravoslavnic, că de ar fi fost creștin, nu s-ar fi însurat în postul mare!"[11]

Un cronicar mitropolit îl numește: „Ioan cel Rău".[12]

Și marele logofăt și mitropolitul aveau dreptate... din puntul lor de vedere.

14. — Ucizînd pe boieri și pe călugări, pînă atunci atît de puternici, Ioan-vodă, pentru o deplină siguranță, luă măsuri ca să-i împiedece de a-și uni forțele contra tronului; măcar că orice ligă e prea slabă cînd nu o susține poporul de jos.[13]

Precum ziserăm, toți aristocrații, atît clerici cum și laici, aveau un singur dumnezeu: egoism, interes personal, ban.

Ioan-vodă își dede un frumos spectacol făcîndu-i să se bată unii cu alții, pe cînd el îi bătea pe toți deopotrivă.

Luînd, bunăoară, o moșie monastirească, el o dedea unui boier[14]: iată călugării țipînd contra boierimii! Sau, luînd proprietatea vreunei monastiri, o dedea unei alte: iată cele două monastiri intrînd în luptă! Sau, în fine, luînd de la boierul cutare, dedea unui alt boier: iată boierii înșfăcîndu-se de păr! Țara rîdea, privind întresfîșierea foștilor săi apăsători.

Domnul rîdea, văzînd cît de proastă e lumea!

15. — Ioan-vodă nu împroprietări pe țărani; nu! căci se ferea de o criză, ale cărei efecte pe de o parte nu erau destul de limpezi, iară pe de alta nu puteau să-și manifeste fructele lor cele bune decît numai doară după un șir îndelungat de ani, străcurați în tristă șovăitură.

[.......................................]

Ioan-vodă împroprietărea nu numai pe țărani, ci chiar pe țigani, cînd acei țigani aveau mijloace de a-și plăti peșin o proprietate[15]; cînd nu, nu; ci-i înzestra încet-încet cu niște atari mijloace, întrebuințînd un metod prin care, departe de a produce o criză, el din contra înflorea finanțele statului.

Secretul eroului nostru era de o simplitate nespusă: el nu lăsă pe boieri și pe călugări să abuze cît un fir de păr de munca țăranului.

Ioan-vodă vedea că ciocoiul ia aproape tot cîștigul țăranului, despoind astfel totdeodată vistieria țării, căreia boierii și călugării nu-i dedeau nimica, iară ceilalți nu mai aveau de unde să-i dea.

Jos abuzul! numai atîta.

16. — Aice e locul de a analiza cestiunea proprietății teritoriale la romîni, după vechile noastre legi, nescrise, dar cu atît mai raționale, bazate nu pe imaginațiunea vreunui jurist, ci pe însăși natura cea intimă a poporului.

Boierii sau monastirile nu erau proprietari, ci numai neşte posesori ereditari ai respectivelor porţiuni teritoriale, cari dintru-ntîi le-au fost acordate lor din partea domniei ca locuri deşerte şi fără valoare, pentru a le coloniza cu oameni şi a le da astfel o utilitate.

Domnul ţării rămînea pentru totdauna adevăratul proprietar al întregului teritoriu naţional, încît boierul sau monastirea, avînd facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moşiile lor, pentru fiecare din atari tranzacţiuni trebuia să capete o nouă specială încuviinţare domnească, condiţionată printr-o dare în bani sau în natură, şi în care principele întărea achiziţiunea noului posesor prin următoarele caracteristice cuvinte: „I-l *dăm* lui acel sat“ etc.[16]

Pe baza acestei constituţiuni a proprietăţii teritoriale, ţăranii romîni aveau duble îndatoriri, unele către fiscul domnesc, altele către posesorul ereditar, din cari cele principale erau:

Îndatoririle ţărăneşti către fisc:

1. Dări şi gloabe* judiciare, precum de pildă: bani de divorţ, bani de măritiş, gloabe pentru furturi, duşegubine** pentru omoruri etc.

2. O mică sumă bănească anuală şi dijmă în natură de oi, de porci, de miei.

Din toate aceste venituri ale fiscului, posesorul moşiei îşi reţinea, ca un fel de răsplată pentru munca percepţiunii, cîte o a treia parte.

Îndatoririle ţărăneşti către posesor:

1. Trei zile de lucru, anume: una arînd, alta cosind, a treia secerînd.

2. De două ori pe an, la Crăciun şi la Paşti, daruri numite „cinste“, anume: ouă, găini, caşuri.[17]

---

* *Gloabă* — amendă.

** *Duşegubină* — amendă plătită pentru răscumpărarea crimei.

Sub domni de principii aristocratice, fie prin concesiuni formale, fie prin îngăduiri tacite, boierii și călugării reușiră pe de o parte de a uzurpa toate folosurile cîte se cuveneau fiscului și din cari ei nu aveau drept decît numai asupra unei treimi, pe de altă parte, de a șterge cu desăvîrșire condiționalitatea obligațiunilor țărănești, silind pe săteni să le lucreze și să le dea mai în toate zilele!

Fiscul se fecunda, mai ales, prin confiscațiuni, prin vămi, cîte nu încăpuseră încă în mînile particularilor[18], prin dijma de ceară și de miere.[19] Dările teritoriale, adevărata avuție a unui stat bine constituit, erau ca și nule.

Restrîngînd cu totul drepturile cele abuzive ale seniorului asupra cîștigului țărănesc, Ioan-vodă ajungea la trei scopuri de o importanță supremă:

1. Îmbogățea pe țărani, adică pe cei mulți, sau, și mai bine, pe cei „toți".

2. Luînd de la țărani numai 1/5, 1/10 din cîte le răpea seniorul, umplu visteria ca niciodată.

3. Reuși a deveni idolul acelora ce erau „țară".

Și, cu toate astea, el nu împroprietărise pe țărani!

17. — Un alt fapt concurge a proba geniul administrativ al lui Ioan-vodă.

Pentru tranzacțiuni importante, privitoare mai cu seamă la clasa de sus, Moldova întrebuința bani străini de aur și de argint, cari intrau în țară, în mare cătime, în schimb pentru exportațiunea vitelor. Dar banii de aramă erau puțini, încît țăranul, în tranzacțiunile sale cele mici, se vedea forțat de a opera mai mult în natură — moneta cea mai nedreaptă și mai nesigură.

Domnii precedenți, Despota și Lăpușneanul, făcură bani naționali de argint[20]: ei nu se gîndiră la nevoile țăranilor.

Ioan-vodă pricepu pe dată toate avantajele monetei de aramă, a cărei fabricațiune, costînd puțin statului, aducea totdodată foloase imense prin îmbogățirea țăranilor, vrea să zică a fiscului.

Gologanii naționali începură, în fine, a circula prin toate unghiurile Moldovei.

Pe lîngă altele, ei familiarizau țara cu icoana frumoasei figuri a principelui, în jurul căreia se citea patrioticul titlu: „Părintele Moldovei".

E de observat că ei fură la noi nu numai cei dintîi bani de aramă, ci încă cei dintîi cu o inscripțiune romînească: nu latinească, ca pe ai lui Despota și ai Lăpușneanului, nici slavonească, ca pe cei anteriori.

Boierii și călugării vorbeau latinește și slavonește; țăranul — romînește.

18. — Puternicul patronaj acordat poporului de jos contra claselor de sus avea în ideea lui Ioan-vodă, precum lesne ne-am putut convinge, mai cu deosebire o țintă financiară.

El făcu acum în privința țăranilor întocmai ceea ce regii occidentali făcuseră mai-nainte în privința comunelor municipale, eliberîndu-le din jugul seniorilor feudali[21]; imensele abuzuri neregulate ale aristocraților izolați se prefăcură într-un venit periodic al fiscului, mai moderat individualmente și colosal în totalitate; cursul apei fu schimbat și canalizat în profitul tronului, astfel încît păraiele cele împrăștiate, numeroase și umflate, se reduseră deodată la proporțiunile unui singur fluviu de aur.

Așadar, e vederat că, îmbunătățind soarta țăranilor, Ioan-vodă avea dreptul de a cere din parte-le nu numai o recunoștință morală, ci încă pe aceea materială, manifestată prin exactitate și sinceritate în plata dărilor fiscale, cari formau acum o mică parte din cîte le storceau obicinuit boierii și călugării.

Lipsa sau abundența financiară a unui stat, în cele mai multe cazuri, nu depind de sărăcia sau avuția țării, ci numai și numai de modul percepțiunii impozitelor; încît un popor sărac poate să aibe un fisc abundent, din cauza unei percepțiuni energice și bine organizate, pe cînd, din contra, un popor avut poate să aibe un fisc lipsit, din cauza unei percepțiuni moleșite și rău organizate.

Ioan-vodă reuși de a face ca banii să curgă, așa zicînd, de la sine, în visteria domnească, fără concursul unei miriade de agenți salariați, fără directorate statistice, fără contabilitate franceză, fără inspectori financiari; el se mulțumi a aplica în toată rigoarea teribila lege penală contra neplatei dărilor. Mai bine legi puține, dar bine executate!

Iată tabloul ce-l dă un biograf contimpuran al lui Ioan-vodă:

„Dacă cineva vindea fără știrea domnească un strugur din vie[22], sau orișicare lucru supus censului, pe unul ca acela Ioan-vodă, înfigîndu-i o verigă prin nările nasului, cu mînile legate la spate, îl da calăilor, ca să-l biciuiască pe piețe publice, și apoi cadavrul [îl] lăsa zăcînd fără înmormîntare, hrană cînilor!“[23]

Astăzi, legile noastre pedepsesc cu temnița pe debitorul unui particular [...]... debitorul statului rămîne nepedepsit.

Prefer sistemul lui Ioan-vodă.

19. — Istoricii încriminează cruzimea eroului nostru.

Sînt nedrepți.

Iată ce zise peste doi secoli și jumătate Napoleon cel Mare, cînd istoricii îl încriminau și pe el de cruzime:

„Am ținut totdauna cu majoritatea poporului; la ce oare mi-ar fi putut servi crima?“[24]

O logică sublimă!

Ioan-vodă ținuse și el totdauna cu majoritatea poporului.

Majoritatea poporului îl iubea ca nici pe unul din cîți i-au preces și i-au succes pe tronul Moldovei.

Înșiși istoricii cei incriminatori recunosc, toți într-o voce, suprema popolaritate a lui Ioan-vodă.[25]

Deci, unde e crima?

Nu e crud acel principe, care, cu prețul cîtorva capete aristocratice și cu neîmblînzita păzire a legii, își cumpără idolatra iubire a unei țări întregi.

20. — Miraculosul rezultat al administrațiunii lui Ioan-vodă se poate exprima prin puține cuvinte.

În 1572, la intrarea-i în domnie, toate calamitățile erau grămădite asupra Moldovei.

O teribilă ciumă zeciuia prin sate și prin orașe[26];

Un comet speria imaginațiunea poporului[27];

O furioasă inundațiune devasta cîmpiile[28];

Visteria era secată prin nebuniile lui Bogdan-vodă, care se plimba cu trăsuri acoperite cu argint și aur[29];

Turcii și tătarii, veniți în ajutorul lui Ioan-vodă, nu se putură reținea, firește, de a nu comite jafuri, violențe, omoruri[30];

În fine, era un potop de rele!

În curs de doi ani, principele nostru realiză visul domnilor celor mai mari: finanțele erau în floare și contribuabilii mulțumiți.

21. — Cronicarul Ureche servise în tinerețele sale, ca uricar sau scribă*, la curtea lui Ioan-vodă; dar era aristocrat din una din familiile cele mai ilustre ale Moldovei[31], înrudit cu ceilalți boieri, devotat călugărismului și, prin urmare, dușman sistematic al stăpînului său.

---

* *Uricar, scribă* — scriitor de urice (acte).

Ei bine! cu toată ura-i personală ce respiră mai în toate rîndurile povestirii sale, încît nu se teme de a rîde pînă și de moartea viteazului[32], ei bine! cu toate astea, însuși cronicarul Ureche se simte forțat a caracteriza pe Ioan-vodă în următorul mod: „Era la minte ascuțit, la cuvînt gata, și se vedea a fi nu numai de domnia acestei țări, ci și altor țări să fie cap și mai mare“.

Atari cuvinte din gura unui inamic!

22. — Nu mai puțin dibace fu politica exterioară a lui Ioan-vodă, deși, din nenorocire, noi nu cunoaștem din ea, pînă acum, decît numai o singură cestiune, în care diplomația cea machiavelică a unui mic principe romîn era cît p-aci să arunce într-un grozav labirint de complicațiuni trei din statele cele mai ponderoase ale Europei: Turcia, Franța și Polonia.

23. — Curînd după intrarea lui Ioan-vodă în Moldova, murise bătrînul rege polon Sigismund-August.

El fu ultimul din dinastia iagelonă și, tronul rămînînd vacant, mai mulți principi străini se grăbiră a se prezenta ca pretendenți la coroană, între cari și Enric de Valois, fratele regelui francez Carol IX.

Poarta otomană sprijinea această candidatură.

În Polonia o susținea, mai cu deosebire, famosul Laski, care ajutase odată lui Despota, dar acum se dumeri de a se face mai bine domn el singur, decît să facă pe alții, și cerea coroana Moldovei de la influența franceză în Constantinopole, ca răsplată a serviciilor sale în cestiunea lui Enric de Valois.[33]

Franța începu a neguța în taină destituirea lui Ioan-vodă.

Astfel, politica moldoveană se afla pusă în luptă cu acea franceză.

Să urmărim peripețiile intrigii.

24. — Îndată după moartea lui Sigismund-August, Ioan-vodă expedi în același moment doi ambasadori: unul la Constantinopole, către vizirul Mehmed-Socolli, altul la Cracovia, către Camera polonă. Ambasadorul trimis în Turcia solicită un ajutor de tătari, în fruntea cărora Ioan-vodă promitea, cu mîndrie, că lesne va cuceri toată Polonia, slăbită prin anarhie.[34]

Domnul știa prea bine că sultanul, legat prin amicie cu Franța, nu-i va încuviința cererea.

În adevăr, vizirul se grăbi a-i răspunde de a se opri de la orice încălcare contra Poloniei; însă, totodată, îi lăudă zelul și îndrăzneala.

De altă parte, ambasadorul trimis în Polonia încredința cum că o armată de 100.000 de turci, tătari și munteni, profitînd de moartea lui Sigismund-August, erau gata a năvăli în Galiția; însă, din mila lui dumnezeu, îi împiedecă Ioan-vodă prin rugămințile sale pe lîngă vizirul Mehmed-Socolli.[35]

Polonii, pătrunși de spaimă[36], nu știau cum să mulțumească mai bine generosului principe al Moldovei.

Drept răsplată pentru prețiosul serviciu ce zicea că le făcuse, Ioan-vodă cerea de la Camera cracoviană două lucruri:

1. Înapoierea Pocuției.

Ștefan cel Mare o cucerise de la poloni și o reținu pînă la moarte; Bogdan cel Chior o pierdu; Petru Rareș o redobîndi și iarăși o scăpă în vro cîteva rînduri; urmașii săi o lăsară, fără protestațiune, în curs de patruzeci de ani, sub sceptrul Poloniei; pînă ce, în fine, demn strănepot al marelui Ștefan, Ioan-vodă își rădică glasul.

„Pocuția e un patrimoniu al meu", scria el către Camera polonă.[37]

2. Înapoierea tezaurelor moldovene, confiscate în Polonia.

În 1564, fugind dinaintea Lăpușneanului, care intra în țară cu o oaste turcească, Ștefan-vodă Tomșa, ucigașul lui Despota, fu prins de către poloni și decapitat în Lemberg, din ordinul regelui Sigismund-August, sau, mai bine zicînd, după porunca unui expres ambasador turc.

Tomșa ducea cu sine toată visteria țării; polonii — calăi în serviciul sultanului — confiscară sacii cu aur ai victimei, mîngîindu-se cu metalul pentru rușinea de a se fi supus orbește voinței păgînilor, contra frăției creștine și contra legilor ospitalității.

Ioan-vodă pretindea acum restituțiunea acelei proprietăți naționale.[38]

Ambasada moldovenească își împlini misiunea cu o așa mîndrie și demnitate, încît Camera craco-viană, cuprinsă de mirare, îi arătă mai mult respect decît chiar ambasadei imperiale de la Viena.

Polonii nu cutezară a ne tăgădui dreptul asupra Pocuției, nici asupra averilor lui Tomșa, ci, recurgînd la calea amînării, ei promiseră a răspunde îndată după ce-și vor fi ales un rege.

Ioan-vodă știa de mai-nainte că polonii nu-i vor înapoia Pocuția, pentru care ei vărsară atîta sînge în curs de un secol; și că de ar vrea, tot încă n-ar putea să-i întoarcă tezaurele lui Tomșa, de demult împărțite, cheltuite și uitate; dar nu Pocuția, nici Tomșa formau adevărata țintă a ambasadei moldovene.

Atît în Constantinopole, unde stăruise contra Poloniei, precum și în Cracovia, unde intrigase contra Turciei, Ioan-vodă reuși deplin în planurile sale:

În Constantinopole, el se întărea în buna opiniune a otomanilor, pentru ca nu cumva să fie destituit după uneltirile Franciei;

În Cracovia, atribuind turcilor, cu o finețã diabolică, cele zise de el însuși[39], îi compromitea în ochii polonilor, ceea ce-i și trebuia pentru a surpa candidatura protejatului otoman Enric de Valois.

25. — Peste puțin timp, Ioan-vodă răpezi alte două ambasade, iarăși una la Constantinopole și alta la Cracovia.

Ambasadorul trimis la Constantinopole înștiință Poarta otomană cum că detronatul Bogdan-vodă adună în Polónia, cu ajutorul magnaților, o numeroasă oaste pentru a năvăli din nou asupra Moldovei; și că se și apropie de fortăreața Hotinului...[40] Ambasadorul trimis la Cracovia rugă Camera de a nu suferi nici o încercare din partea lui Bogdan.[41]

Pretextul ambelor ambasade era de tot imaginar. Bogdan de mult nu se mai afla pe teritoriul polon. Cu toate astea, turcii se înfuriară contra Camerei cracoviane, iară camera cracoviană, crezînd că în adevăr Bogdan s-ar fi ținînd ascuns undeva în Polonia, răspîndi în toate direcțiunile curieri și emisari, pentru a prinde pe nenorocitul fugar[42]: atît de groaznic știuse a deveni Ioan-vodă față cu unul din cele mai puternice regate ale Europei.

Care să fi fost scopul cel secret al domnului moldovenesc în aceste două ambasade?

1. De a provoca în Constantinopole din partea otomanilor vreo demonstrațiune dușmană contra polonilor, făcînd astfel o lovire indirectă, dar dureroasă, în candidatura lui Enric de Valois;

2. Sub aparența de a urmări pe Bogdan, să cîștige timpul și ocaziunea de a lucra prin ambasadorul său în Cracovia, împrăștiind bani și intrige contra politicii franceze.

26. — Văzînd că Turcia, după solicitațiunile Curții de la Paris, tot mai cruță hotarele Poloniei, Ioan-vodă expedi un al treilea ambasador la Constantinopole.

Reproducem chiar cuvintele agentului francez pe lîngă Poarta otomană în scrisoarea sa cătră Enric de Valois:

„M-am înștiințat că domnul Moldovei trimise aice un ceauș*, carele asigură că țarul moscovit fu primit în Vilna și în toată Litvania, cu voia și îngăduirea țării întregi, și că este de temut că și Camera polonă i se va supune, știindu-l armat și așa de aproape; care veste a fost turburat foarte mult pe turci, făcîndu-i să hotărască în divanul de ieri un război contra Poloniei."[43]

Iată dară că diplomația lui Ioan-vodă era cît p-aci să răstoarne candidatura lui Enric de Valois, dacă polonii nu s-ar fi grăbit a risipi bănuielile Turciei.

27. — În fine, puțin mai-nainte de momentul decisiv al elecțiunii de rege, sosi și la Cracovia un al treilea trimis moldovenesc.

Ioan-vodă reușise a pune mîna pe două scrisori turcești din partea vizirului Mehmed-Socolli, una cătră Camera cracoviană, cealaltă cătră episcopul Montluc, ambasadorul francez în Polonia.

În epistola-i cătră Cameră, vizirul poruncea polonilor de a alege pe Enric de Valois, încheind-o așa: „Să nu întîrziați cu împlinirea ordinilor sultanului"[44]; în epistola cătră Montluc, mărturisea înalta solicitudine a Turciei pentru interesele Franciei.

Scandalul fu universal.

Păgînul dedea porunci „inclitului" regat polon!

Enric de Valois apărea ca un cirac al sultanului!

O indignațiune generală cuprinse pe mîndrii magnați, cu atît mai vîrtos că trimisul moldovenesc le mai citi în ședință plenară următoarea ironică scrisoare din partea lui însuși Ioan-vodă:

---

* *Ceauș* — aici: curier.

„Din cele alăturate aflați porunca măriei-sale sultanului de a pune în capul vostru pe fratele craiului franțuzesc; veți fi avînd, credem, destulă pricepere ca să puteți înțelege că măria-sa sultanul nu lucrează pentru binele creștinătății."[45]

Speriat prin efectul vicleniei lui Ioan-vodă, Montluc striga, jura, șoptea, zbuciumîndu-se a dovedi cum că cele două epistole sînt născocite din capul moldovenilor.

Totuși, secretarul ambasadei franceze, Jean Choisnin, recunoaște în memoriile sale că infernala diplomație a principelui romîn pusese candidatura lui Enric de Valois într-un pericol extrem, din care abia-abia o putu scăpa renumita abilitate politică a lui Montluc.

28. — Oare pe cine să fi dorit Ioan-vodă de a vedea pe tronul Poloniei?

Pe Ernest, fiul împăratului Maximilian?

Nu; căci el aprețuise deja o dată, prin propria experiență, caracterul nedecis și egoistic al austriacilor.

Pe Sigismund, fiul regelui Sveziei?

Nu; căci venea prea de departe...

Simpatiile lui Ioan-vodă erau cîștigate anume pentru acela de care mai cu deosebire se temeau otomanii ca nu cumva să apuce coroana Poloniei: țarul moscovit, famosul Ivan cel Groaznic.[46]

Cu acest scop, episcopul Isaia Radouțeanul — inteligentul diplomat, pe care vi-l aduceți aminte, la începutul istoriei noastre, neguțînd tractatul de pace cu Polonia — fu trimis în taină la Moscva.[47]

Ce va fi isprăvit acolo? nu știm.

29. — Astfel, principele Moldovei, în cei doi ani ai domniei sale, desfășură o activitate diplomatică de o finețǎ rară, de o întindere extraordinară, și ale

cării toate mișcările manifestau din ce în ce mai clar mărețul vis al eroului:

Scuturarea jugului musulman!...

30. — Moldova plătea Turciei un tribut anual de 40.000 de galbeni[48], dar măiastra administrațiune a lui Ioan-vodă o aduse într-o stare atît de înflorită, încît Poarta otomană se crezu acum în drept de a pretinde o dare mult mai mare.

Sultanul Selim II și vizirul său Mehmed-Socolli erau atunci doi oameni cei mai lacomi de pe fața pămîntului.[49]

Un ceauș prezentă lui Ioan-vodă înalta poruncă de a plăti 80.000 de galbeni.

„Patruzeci mii să plătești ca bei al Moldovei, iar celelalte patruzeci mii ca ghiaur, de vreme ce ai cutezat a te lepăda de credința lui Mahomed", scria epistola vizirială, ascunzînd mărșava aviditate sub o sofismă bigotă.[50]

Trimisul turcesc sosi la Iași tocmai în ziua în care Enric de Valois primea în Cracovia coroana regală a Poloniei: fatalitatea vru să triumfe în același moment, la nord și la sud, dușmanii lui Ioan-vodă.

31. — Pentru alegerea domnului, pentru facerea legilor, pentru cestiuni de o mare importanță, romînii procedau prin convocarea unei Adunări Obștești, așezate în principiu pe neşte baze mult mai largi decît chiar „votul nostru universal".

În termeni generali, luau parte la deciziuni, ca și după legea actuală, „boierii, popii și țara"[51]; dar analizînd cu amănuntul această definițiune, descoperim în ea elemente dezmoștenite astăzi de anticul lor vot.

Nobilimea electorală se compunea atunci din toți boierii fără distincțiune: boierii cei mari, cei de clasa a doua, cei de clasa a treia, cei în demisiune, boierinașii de prin județe și toți capii militari.

Clerul electoral se compunea din mitropolit, toţi episcopii şi toţi egumenii.

În fine, „toată ţara".[52]

Cu toate astea, nu numai iniţiativa, ci încă discuţiunea proiectelor era o sacră prerogativă ministerială, Adunarea Obştească fiind strict mărginită în dreptul de a pronunţa o afirmaţiune sau o negaţiune.

Divanul domnesc, adecă cei opt sau nouă miniştri, hotărau de mai-nainte în ascunsul cabinetului; apoi mitropolitul, ori marele logofăt, sau chiar însuşi domnul ieşea pe esplanada curţii princiare şi, adresîndu-se cătră gloatele grămădite pe piaţă, îi întreba: „Vreţi lucrul cutare?"

Poporul răspundea din inspiraţiune: „da" sau „ba", fără dezbateri, fără şicane, fără amendamente.[53]

Era just.

[...]

32. — Istoria ne-a conservat propriile cuvinte ale lui Ioan-vodă cătră Obştească Adunare a ţării[54]:

„Dragii mei boieri şi voi, iubitele mele slugi!

Greul de astăzi întrece toate grelele de mai-nainte.

Lăcomia turcilor cere un haraciu îndoit.

De-l vom da, ea nu va zăbăvi a ne stoarce şi mai mult, pînă ce ne va stinge cu totul, căci aceasta o vrea păgînul.

De nu vom da, ne aşteaptă războí, stricarea ţării, foc şi sabie.

Cugetaţi şi alegeţi.

Supunîndu-ne orbeşte vrăjmaşului nostru, vom pieri desigur, şi vom pieri ca mişei; sculîndu-ne asupră-i, chiar de nu vom izbuti pentru păcatele noastre, tot încă vom avea mîngîierea de a pieri bărbăteşte, noi, femeile noastre, copiii... cu toţii!

Voi ştiţi că haraciul nu-l plătesc eu, ci voi şi ai voştri.

Puțin dară mi-ar păsa, de nu m-ar durea inima pentru țară!

Mi-e milă de voi, și pentru voi îmi voi pune capul meu, dragilor mei tovarăși!

Să chemăm pe dumnezeu într-ajutor, ca să plece pe vrăjmașii noștri sub picioarele noastre.

Să trăim slobozi, ori să ne piară pîn' și urma noastră!

Fiți cu mine, și cu noi va fi izbînda!..."

33. — Pentru a putea înțelege impresiunea produsă prin electrica voce a principelui asupra numeroșilor săi ascultători, trebuie mai întîi să cunoaștem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmai atunci un călător polon cutrieră Moldova în toate direcțiunile, vizită orașele, avu curiozitatea de a vedea unele monastiri, petrecu prin case boierești și prin bordeie de țărani, și învăță un cîntec, pe care-l auzise în atîtea rînduri, încît chiar fără voie i se întipărise în memorie.

Vreți a aprofunda caracterul unui popor? studiați poezia sa națională.

Cîntecul moldovenesc, memorat de acel călător și reprodus de el polonește, fu:

„Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Seamăn pe lume nu are;
Seamăn pe lume nu are,
Decît numai mîndrul soare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
La Suceava cuibu-şi are;
La Suceava cuibu-şi are,
Şi din el ades el sare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Pune pieptul la hotare;
Pune pieptul la hotare,
Ca un zid de apărare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Bate oardele tătare;
Bate oardele tătare,
Şi turcii pe zmei călare!
[.............................]

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Are-o ţară mică tare;
Ţara-i mică, ţara-i tare,
De stă lumea la mirare!"[55]

Ioan-vodă, marele strănepot al acelui mare Ştefan, se adresa acum către neşte oameni deprinşi a celebra în toate zilele, cu sonul alăutei, suvenirul strălucitelor victorii de la Lipineţ, de la Racova, de la Cosmin, de la Baia!

Trecuse abia şeptezeci de ani după moartea viteazului; ici-colea mai întîlneai încă centenari cari au servit odată sub steagurile sale şi ale căror povestiri vulcanizau inimile noii generaţiuni.

Ioan-vodă ştia către cine vorbeşte!

34. — Născuţi cu tradiţiuni eroice în piept şi pe buze, entuziasmaţi prin tonul, prin cuvintele principelui, îmbătaţi prin iluziunea unui viitor glorios, moldovenii strigară cu glasuri mari — scrie cronica ţării: „Vom pieri toţi lîngă măria-ta! toţi vom pieri!"

Fu adus sfîntul evangheliu.

„Nu cer să-mi juraţi mie — sună Ioan-vodă — nu mie, ci juraţi unul altuia."[56]

A jura unul altuia se zicea a se face „fraţi de cruce", una din cele mai nobile instituţiuni cavalereşti d-ale străbunilor noştri, care se însoţea de simbolica formalitate a gustării dintr-o pîne făcută în forma crucifixului[57]: cei legaţi prin un asemenea jurămînt deveneau nedespărţiţi la viaţă şi la moarte.

Toţi jurară.

Jurară că, dacă vreunul din ei îşi va vicleni credinţa, atunci să-l bată pămîntul, focul, apa, văzduhul, pînea, vinul, sabia, dumnezeu şi maica domnului!

Aşa era jurămîntul ostaşului romîn.[58]

Sînt momente sublime în trecutul nostru!

35. — Ioan-vodă promisese a nu-şi cruţa viaţa pentru libertatea patriei.

Trebuia dară a se asigura, mai întîi de toate, situaţiunea Moldovei, la caz dacă o lovitură duşmană va precurma zilele generosului principe.

Adunarea Obştească încuviinţă două măsuri:

1. Tezaurul ţării şi familia domnească fură trimise la fortăreaţa Hotinului, unde se grăbiră a refugi şi casnicii boierilor, sub paza socrului princiar, părcălabul Lupea Huru.

2. Pruncul Petru, fragedul fiu al lui Ioan-vodă, fu declarat erede* al tronului moldovenesc, şi numele său începu a figura în documente alăturea cu al părintelui.

Patriotismul, trezit din amorţire în faţa pericolului, înţelese necesitatea eredităţii tronului: fie-ne drept învăţătură!

36. — Ioan-vodă chemă atunci pe ceauşul turcesc.

„Pleacă! îi zise cu mîndrie principele romîn. Pleacă şi spune împăratului tău că de azi înainte, necum să-i plătim optzeci mii de galbeni, dar nu va vedea nici cît primea pîn-acuma; cu banii haraciului îmi voi face oşti şi apoi... apoi vom vorbi.

Pleacă!“[59]

---

* *Erede* — moştenitor.

III

CĂPITANUL

„... Aber der Krieg laesst die Kraft erscheinen;
Alles erhebt er zum Ungemeinen!“

„... Dar războiul face să apară forța,
Înalță toate pînă la sublim!“

SCHILLER: *Die Braut von Messina*

1. — Înfricoșată era pozițiunea Moldovei.

În Țara Romînească și în Transilvania stăpîneau doi vasali orbi și muți ai Turciei.

În Polonia se încoronase Enric de Valois.

Germania era departe; muscalii — și mai departe...

Niciodată istoria nu ne arată un popor mai mic și mai izolat, chemînd fără sfială la o luptă de moarte pe un dușman mai puternic!

2. — Știți cine erau turcii în 1574?

Iată ce zice famosul Robertson[60]:

„O lungă succesiune de principi ageri dede o așa vigoare și tărie guvernului otoman, încît el ajunse în secolul XVI la putincioasa culme a dezvoltării sale, pe cînd statele cele mari ale creștinătății erau încă departe de a se urca în sfera lor la o treaptă analoagă.

Tot atunci oastea turcă se bucura de toate avantajele cîte se nasc din superioritatea disciplinei militare.

La întronarea lui Suleiman, corpul ienicerilor era deja vechi de un secol și jumătate; și pășea, fără contenire, tot înainte pe calea disciplinării.

Ceilalți soldați, recrutați de prin provinciile imperiului, fură ținuți neîncetat sub arme în diferitele războaie ale sultanilor, aproape fără nici un interval de pace.

Contra unor armate astfel organizate și exercitate, forțele statelor creștine ieșeau la luptă cu un mare dezavantaj.

Autorii cei mai inteligenți și cei mai nepărtenitori din secolul XVI recunosc și deplîng inferioritatea militară a creștinilor față cu turcii..."

Ambasadorul francez în Constantinopole scria în 1572 către curtea pariziană:

„Niciodată n-aș fi crezut că turcii sînt atît de groaznici, să nu-i fi văzut cu ochii..."[61]

După calculul unui matematic de atunci, venitul anual al sultanului se compunea din șasezeci butoaie mari cu aur...[62]

Iată pe ce fel de dușman cuteză a-l înfrunta domnul Moldovei, deși-l cunoscuse de aproape!

3. — Primind insolentul răspuns ce i-l adusese bietul ceauș, revenit cu rușine, sultanul Selim destitui pe Ioan-vodă și numi domn în locu-i pe Petru poreclit cel Șchiop, fratele domnului muntenesc, și care, după mumă, descindea din sîngele vechilor domni moldoveni.

Acesta era un june crescut între greci[63], amic al boierismului[64]: prin urmare urît poporului.

El promisese Turciei un tribut îndoit.

Pe dată Poarta otomană expedi ordine la sangiacul* de Nicopole, la munteni și la transilvani, de a intra cu oștile lor în Moldova.

Sultanul trimisese și la Enric de Valois, dar moldovenii surprinseră pe ceauș, căci altfel cine știe dacă și turcofilul rege al Poloniei nu s-ar fi grăbit a lua parte la vînatul leului romîn.[65]

Fost-a cineva să ajute lui Ioan-vodă contra acestei formidabile coalițiuni?

---

* *Sangiac* — guvernatorul unui sangiac, diviziune teritorială în vechiul imperiu otoman.

Ţăranii moldoveni şi... o mînă de cazaci!

4. — Peste Nistru, la marginea Poloniei cu Ţara Tătărească, se formase cu vro cincizeci de ani mainainte o mică republică de oameni desperaţi, a cărora deviză era nimicirea duşmanilor creştinătăţii.

Acea cavalerească republică se contopise din trei popoare învecinate: romîni, poloni şi moscoviţi[66] [...]

Ei vorbeau în o limbă amestecată, pe care lesne o învăţau cîteşitrele naţiunile.[67]

În toţi anii, sau, mai bine, pentru fiecare expediţiune militară, ei îşi alegeau prin sufragiu universal cîte un cap numit „hatman".[68]

Reşedinţa lor era la gurile Niprului, unde ei îşi închipuiră o mică flotilă de luntri sau „şeice", cu cari devastau, fără frică, ţărmii Crîmului şi ai Turciei.

Erau călăreţi, pedeştri, marinari, de toate pe rînd, după cum le venea mai la socoteală: călăreţi pe cîmpie, pedeştri în munţi, marinari pe apă.

Cetele lor se compuneau din cîte o sută de oameni comandaţi de centurioni sau „sotnici".

Strategia lor era mai mult tătărească, tactica mai mult polonă.

Viaţa lor se petrecea într-un neîncetat vagabondaj la pînda vrăjmaşului; armele erau: arc, sabie, suliţă, dar mai ales puşca, din care nu ştiau a da greş.

Toţi erau băieţi fără femei şi fără copii, rennoindu-se mereu prin voinici, prin criminali, prin aventurieri, cari se adăposteau aci din toate părţile.

Astfel ei deveniră groaznici sub numele de cazaci, adecă oameni uşori ca o căprioară.

5. — Pe aceşti nelegiuiţi — *outlaws* — îi chemă Ioan-vodă, cu leafă mare, la luptă contra sultanului Selim.

Douăsprezece centurii de bravi veniră la chemare.

Era pe la mijlocul lui martiu; primăvara romînă începea a-și dezboboci frumsețile; Ioan-vodă se afla în corturi la marginea Iașului, pe întinsa cîmpie de la Copou.

El făcu cazacilor o primire strălucită: le ieși întru întîmpinare, încunjurat de floarea boierimii, cu împușcăturile tunurilor și zgomotoasa armonie de trîmbițe, tobe, fluiere, tîmpene*...

Urmă un prînz, după care toți cazacii căpătară generoase daruri de aur și de argint.

Șase buți cu vin fură desfundate pentru scumpii oaspeți, cari le deșertară cu veselie în sănătatea lui Ioan-vodă.

„Nu sînteți decît o mie două sute, le zise principele; dar fiecare sută face cît o mie!"[69]

6. — Cu toată puținătatea mijloacelor sale, deciziunea lui Ioan-vodă de a sfărma robia otomană era bazată nu pe temeritate, ci pe cea mai profundă convicțiune** că va putea reuși.

El știa ce poate el însuși.

El știa ce pot romînii!

7. — Ioan-vodă studiase arta militară la poloni, la tătari, la germani, la turci; și imensa-i inteligență apropriindu-și în sinteză toate rezultatele progresului epocii, merse și mai departe.

Astfel, noi vedem cu admirațiune că principiile sale ostășești, elaborate prin propriul său geniu, diferesc, în mare parte, de ale tuturor domnilor romîni de mai-nainte; diferesc, în mai multe privințe, chiar de starea lucrurilor de atunci la popoarele cele mai civilizate; și se înrudesc de minune cu preceptele științei de astăzi.

Ne va fi permis a da aci din capul locului două exemple mai generale.

---

* *Tîmpină* — dairea.

** *Convicțiune* — convingere (de la fr. *conviction*).

Pe cînd în Franța artileria era încă atît de puțin aprețuită, încît abia peste treizeci de ani mai în urmă Enric IV izbuti a avea în arsenalul de la Paris 100 guri de foc[70], ei bine! Ioan-vodă, în scurta-i domnie de doi ani, își înzestră armata cu un număr îndoit mai mare.

Pe cînd în toată Europa nu era încă destul de simțită predomnitoarea importanță a infanteriei în comparațiune cu cavaleria — deși celebrul Macchiavelli se silise de demult a dezamăgi această rătăcire[71] — ei bine! Ioan-vodă ajunge deja la concluziunea cum că oastea călăreață trebuie să formeze numai o mică parte din cifra totală a armatei.

Artileria și infanteria ca temelie, cavaleria ca accesoriu — așa credea eroul nostru; cavaleria ca temelie, artileria și infanteria ca accesoriu — așa crezuseră Ștefan cel Mare, Țepeș, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanul; ba așa credeau pe la 1574 mai toți generalii italieni, francezi și germani.

Puteți judeca cine era Ioan-vodă.

8. — Armata moldovenească se împărțea din timpii cei mai vechi în *arcași*, sau infanterie, și *călărași*, sau cavalerie.[72]

Unii și alții deveniră celebri.

Arcul moldovenesc era de dimensiuni mari[73], dar ostașul îl mînuia cu atîta artă, încît „întrecea vîntul prin răpeziciunea zborului și covîrșea zăpada prin mulțimea descărcăturilor“, după expresiunea unei balade germane din evul mediu.[74]

Numai doară renumiții arcași englezi ar fi putut intra în rivalitate cu arcașul moldovean.

Astăzi, cînd pușca înlocui cu totul întrebuințarea arcelor, s-a calculat că, în fiecare bătălie, se pierde în deșert aproape 1.500 de gloanțe sau 80 oca de plumb pînă a ucide sau a răni un singur dușman[75];

oare un bun arcaş de mai-nainte nu întrecea prin rezultate pe un puşcaş modern?

Turcii şi tătarii păstrară uzul arcelor mai pînă mai dăunăzi; săgeţile lor făceau şirurilor creştine neşte pierderi cel puţin egale cu efectul puştilor. Arcul costa mai nimica, încît nu era, poate, nici un moldovean care să nu fi avut această armă şi să nu se fi exercitat din ea aşa-zicînd din leagăn. Puşca posedă oare un asemenea avantaj?

Toate aceste supreme raţiuni erau cauza că arcul prea cu anevoie s-a putut dezrădăcina din oastea moldovenească, şi nici pînă la 1700 nu-l alungase încă muschetul sau archebuza*.

Ş-apoi curios lucru: epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcăşiei!

Pe lîngă arce, infanteria moldovenească mai avea ciomege, cari, ca armă curat naţională, merită un cuvînt aparte.

Ele se numeau „ghioage" şi „fuşturi".

Erau subţiri în mănuchi, groase şi ghintuite cu cuie la capătul opus.

Ciomagul era în privinţa arcului ceea ce baioneta este în privinţa puştii: teribilul său aspect, într-un atac de pedestrime, arunca spaimă, demoralizînd curajul duşmanilor.

Cu această armă ţăranul era deprins de mic şi o fabrica el singur: două mari avantaje.

În fine, unele părţi din infanterie erau înarmate cu coase, cu cari secerau cînd picioarele cailor inamici, cînd pe prizonieri: de acolo se născu expresiunea „a snopi pre vrăjmaşi".

Erau neşte snopi glorioşi pentru ţara noastră!

Cavaleria moldovenească se compunea din toţi proprietarii teritoriali, mari şi mici, numindu-se *oaste nemeşească*.

---

* *Muschet*, *archebuză* – vechi arme de foc.

Caii, străpunşi la nări pentru înlesnirea răsuflării, se deosebeau nu prin mărime sau frumseţe, ci prin răpeziciune şi neoboseală.

Unde este astăzi acea mîndră rasă, care aţîţa odată admiraţiunea străinilor şi era oprită cu totul de a se exporta afară din hotarele Moldovei?[76]

Unde este? unde, ah! unde sînt multe lucruri!

Cavaleria nu costa statului nici un ban: era un serviciu feudal.

9. — Din legea marţială a vechilor moldoveni, cunoaştem un singur articol:

„Fugarul carele va lăsa cîmpul bătăliei să fie pedepsit cu o moarte mai cumplită decît aceea ce i s-ar fi putut întîmpla în luptă din partea vrăjmaşului".[77]

10. — Vom aduce o serie de mărturii despre proverbiala bravură a moldovenilor în secolul XVI. Cităm numai o mică parte din cîte lesne s-ar putea cita.

1. Graziani:

„Ei se bat cu o aşa îndrăzneală, cu un aşa despreţ pentru duşmani, cu o aşa încredere în sine, încît adesea cu o mînă de oameni înfrînseră mari armate ale vecinilor..."[78]

2. Vigenère:

„E un popor totdauna foarte ciudat, capriţios, ţîfnos; dar atît de dur şi războinic, încît nu o dată a dat învăţături acelora ce nu-l lăsau în pace..."[79]

3. Reichersdorf:

„Neamul moldovenesc e feroce, cam barbar, dar foarte ager, după propria sa manieră, în arta militară..."[80]

4. Ruggieri:

„Sînt oameni foarte viteji, dar nu prea au arme, întrebuinţînd în ofensivă mai ales arce..."[81]

5. Veranzio:

„Moldovenii întrec pe munteni în bravură; dar muntenii întrec pe moldoveni în ospitalitate..."[82]

6. Bielski:

„Ostaşii moldoveni sînt viteji şi meşteri de a mînui suliţa şi a se apăra cu scutul, deşi sînt neşte ţărani proşti luaţi de la plug..."[83]

7. Miedzieleski:

„Domnul Moldovei are 30.000 de soldaţi, din cari 15.000 sînt ostaşi de cei mai buni şi luptători de cei mai viteji..."[84]

8. Gorecki:

„Fiecare moldovean, pînă şi cel mai sărac, cată să aibe un cal, pe care-l încalecă pentru pradă şi pentru război..."[85]

9. Orzechowski:

„Sînt oameni groaznici şi foarte viteji; şi nici că este pe faţa pămîntului un alt popor, care pentru gloria războinică şi eroism să apere o ţărişoară mai mică contra mai multor duşmani, atacîndu-i sau respingîndu-i fără încetare..."[86]

11. — Dar ceea ce făcea pe un ostaş moldovean formidabil în ochii vrăjmaşilor era nu atît furioasa-i vitejie, precît o virtute a anticului legionar roman. Scipionii, Metelii, chiar străbunul nostru Traian, îşi mulţumeau stomacul, în timpi de război, cu o bucăţică de slănină şi cu o fărmitură de caş.[87] Un burduf de brînză şi o pîne de grîu ajungeau soldatului moldovean pentru o expediţiune.[88] Chemîndu-i sub steaguri, principele îi înştiinţa de mai-nainte de numărul zilelor pentru care trebuie să se aprovizioneze cu hrană[89]: niciodată ei nu luau mai mult decît ceea ce puteau acăţa de şea sau a purta de-a umeri.

Astfel, istoria nu ne arată nici un singur caz, unde armata moldoveană să se fi plîns sau ar fi suferit din lipsa proviziunii.

Fără această frugalitate cu greu ne-am putea explica ilustrele campanii ale lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș.

12. — Artileria romînă, deși prea puțină în număr pînă la domnia lui Ioan-vodă, totuși ar merita prin caracterul său o mențiune de tot aparte în istoria artei militare moderne.

Se știe că fusese romîn acela carele dirijase tunurile sultanului Mahomed la luarea Constantinopolei[90]: constatăm aptitudinea națională, jelind însă din inimă împrejurarea prin care își dobîndise primul său lustru.

Meșteri în artileria de asediu, romînii se distinseră și mai mult în privința artileriei de cîmp.

Răposatul Bălcescu făcu cel dintîi următoarea profundă observațiune, pe care o reproducem întreagă: ea este de Bălcescu!

„Artileria la romîni a fost mult mai în bună stare decît la cele mai multe neamuri.

La aceste, tunurile fiind prea mari, capii nu puteau, nici nu știau a le schimba poziția dintîi, și astfel de multe ori ajungeau a fi nefolositoare în bătălie.

Pentru aceea, în Europa scăzu mult artileria și începu a se întrebuința mai cu seamă în izbirea și apărarea cetăților; astfel a urmat pînă în veacul al XVII[-lea].

Tunurile romînești erau mici: de aceea erau mai mobile și se putea trage tot folosul dintr-însele.

În planurile din cartea lui Georgio Tomasi se văd tunurile romînești și moldovenești tîrîte numai de doi cai, în vreme ce cele împărătești sînt tîrîte de patru cai.“[91]

Vom completa această prețioasă notiță prin cuvintele unui autor polon din epoca lui Ioan-vodă, și care vorbește nu de pre auzite, ci ca martur ocular: „Tunurile moldovenești de cîmp sînt de fier.

Ele se formează din cîte șase sau cîte opt tuburi, așezate numai pe două roate mici, în așa mod încît, dîndu-se foc unuia din tuburi, pe dată izbucnesc pe rînd și celelalte, urmînd șase sau opt detunete.

Cartușele sînt învălite în hîrtie.

Încărcarea se face cu multă ușurință.

Lungimea tuburilor e ceva peste un cot.

Gloanțele sînt de fier sau de plumb, cum se întîmplă.

Nimic nu poate fi mai bun și mai trebuincios pentru infanterie decît aceste tunuri, cari lesne se strămută din loc în loc, încît o oaste pedestră, încunjurîndu-se în marș de un atare zid, înfruntă orice atac de cavalerie..."[92]

Iată dară că moldovenii cunoscură, sînt acum trei secoli, nu revolvere[le] cele în miniatură din zilele noastre, ci tunuri-revolvere!

Aci admirațiunea devine prea vie pentru ca s-o putem exprima prin cuvinte...

13. — Am arătat cine era Ioan-vodă.

Am văzut ce fel era oastea moldovenească.

Închipuiți-vă acum o oaste moldovenească sub un Ioan-vodă!

14. — Sultanul Selim uită că, cu un secol mainainte, Ștefan cel Mare cu 40.000 de moldoveni bătuse 120.000 de turci conduși de însuși sultanul Mahomet; și că mult mai încoace ilustrul sultan Suleiman crezu de trebuință 300.000 de otomani pentru a putea alunga din Moldova pe Petru Rareș.

Dormitînd pe sofalele haremului sub vaporile vinului de Chipru, el credea că o armată de șasezeci mii de bașibuzuci lesne va călca în picioare mor-

mîntul lui Ştefan cel Mare şi al lui Petru Rareş, prinzînd şi legînd cot la cot pe dezmeticul Ioan-vodă. 20.000 de turci de la Nicopole, 40.000 de munteni cu domnul lor în frunte, şi vro 2.000 de secui trimişi din partea beiului transilvan păşeau cu sunetele tabulhanalei*, ducînd cu triumf pe Petru cel Şchiop pentru a-l aşeza pe tronul Moldovei...

15. — Ioan-vodă prînzea.

Erau întinse două mari mese: la una şedea principele, avînd la dreapta-i pe marele logofăt, la stînga pe hatmanul şi în jur pe căpeteniile cazacilor; la cealaltă masă şedea boierimea ţării.

Deodată un călăraş aduce ştire despre mişcarea duşmanilor.

Ioan-vodă se scoală din mijlocul prînzului.

El are adunaţi lîngă sine, deocamdată, numai 9.000 de cavalerie şi cele douăsprezece cete de cazaci.

Dar nu se sperie Ioan-vodă: planul său e gata.

El cheamă pe credinciosul vornic Dumbravă, cunoscut deja prin artistica respingere a invaziunii polone.

„Ia pe cazaci; zboară cu răpeziciunea vîntului, şi apucă pe neaşteptate străjile vrăjmaşului..."

Zis, făcut.

Însuşi eroul, cu rămăşiţa cea mai grea a micii sale oştiri, urmează mai încet după Dumbravă...

16. — În judeţul Slam-Rîmnicului, pe malul rîuleţului Rîmna, în o depărtare aproape egală de la hotarele turce, transilvane şi moldovene, se află satul Jilişte.

Acolo fu punctul natural unde se concentrară muntenii, secuii şi otomanii, pentru a năvăli asupra lui Ioan-vodă.

---

* *Tabulhana* — fanfară militară turcească.

Dosul armatei lor era spre vadul Rîmnei, .fața privea spre Focșani, avanposturile se întindeau pînă la țărmii Siretului.

Plini de încredere în puterea forței numerice, siguri că moldovenii sînt prea slabi pentru a se putea opune, bazați pe ura aristocrației către Ioan-vodă, inamicii sperau că vor ajunge la scopul lor chiar fără vărsare de sînge.

Astfel, oprindu-se la Jiliște, Petru cel Șchiop trimise porunci la toți boierii Moldovei să vină a i se închina la marginea țării, primindu-l ca pe un stăpîn nou, venit cu steag de domnie de la înalta împărăție.

Pînă atunci, în așteptare, domnul muntenesc bea vin de Drăgășani în sănătatea frăține-său; turcii beau hașiș în onoarea proorocului; secuii beau ce găseau pentru a nu rămînea nici ei în urmă...

Tabăra era fără șanțuri.

Străjile stăteau la o mare distanță...

Ce le păsa lor, fie oricum va fi, cînd victoria era atît de sigură?

17. — Vornicul Dumbravă, înaintînd în cea mai mare tăcere, surprinse într-amurgul serii, înconjură și dezarmă 400 munteni, cari păzeau de departe intrarea taberei.

Mai-nainte de zori sosește Ioan-vodă cu grosul oștii.

Află numărul, spiritul și dispozițiunea vrăjmașilor; și concertează la moment, cu scînteia giganticului său geniu, schița acțiunii.

Dimineața era brumoasă, ca mai totdauna în învecinările apelor.

Inamicii dormeau în liniște, iar caii lor pășteau în voie pe cîmp.

Ioan-vodă trimite înainte pe bravul Dumbravă cu cazacii pentru a încunjura tabăra și a lovi din dos despre vadul Rîmnei.

El însuși își desfășură armata într-o singură linie puțin profundă, reține centrul, înaintează aripele, și se răpede asupra inamicilor din celelalte trei părți, izbind cu centrul său fața taberei, cu aripa stîngă pe acea dreaptă și cu aripa dreaptă pe acea stîngă a vrăjmașilor.[93]

18. — Tabăra dușmană, după maniera turcă, introdusă atunci și la munteni[94], era așezată în următorul mod:

Parcul, compus din căruțe și cămile, forma dosul. Mai încoace, spre mijlocul taberei, se aflau corturile căpiteniilor, în jurul cărora stătea în cvadrat infanteria.

Baterii de tunuri o acopereau: unele dinainte, celelalte la spate.

Cávaleria se lungea în două linii perpendiculare parcului, în interiorul cărora era închisă toată tabăra ca între două ziduri paralele.[95]

19. — Inamicii visau.

Visuri dulci de victorie, de triumf, de pradă! Turcii visau paradisul lui Mohamed pe undoiosul sîn al frumoaselor roabe moldovence.[96]

Muntenii și secuii, smeriți tovarăși ai otomanilor, dobîndeau în vis tot ce nu trebuia păgînului: turme de porci![97]

Deodată, cînd abia se lumina de zi, îi trezește o muzică infernală: strigăte de furie, țipete de durere, tropotul cailor, zîngănitul armelor...

Vornicul Dumbravă sfarmă parcul și pătrunde pînă la corturile capilor; iar unde nu e vornicul Dumbravă, acolo este Ioan-vodă: Ioan-vodă din față, Ioan-vodă din dreapta, Ioan-vodă din stînga!

20. — Las pe oamenii de atunce a face tabloul măcelului:

„Era un spectacol hidos; spațiul cîmpului sta așternut de cadavre, presărat de arme, îmbuibat de

sînge; numai pe alocurea vedeai cîte un rănit mai zbuciumîndu-se încă între viață și moarte, vrînd să fugă, vrînd să se țină pe picioare, încercînd a se rădica din țărînă, și iarăși căzînd..."[98]

Orgolioasa armată a lui satana, zdrobită de mînia cerului, în poemul lui Milton!

21. — Cincizeci mii de inamici își dederă sufletele, invocînd, în agonie, unii pe Crist, alții pe Mohamed.

Petru cel Șchiop scăpă, nu se știe cum, la învecinata Brăilă.

Frate-său, domnul muntenesc, fugi la Floci, datorind mîntuirea vieții eroismului unei ilustre familii, în care virtuțile se par a fi fost ereditare.

Cu treizeci de ani mai înainte visternicul Radu Golescu fuse celebru prin vitejiile sale.[99]

El lăsă doi fii demni de tată: clucerul Alb și vornicul Ivașcu Golești.

Aceștia sînt cari scăpară în bătălia de la Jiliște zilele domnului muntenesc, precum o mărturisea mai în urmă el însuși într-un act oficial: „Mai mare dragoste am văzut de la jupînul Ivașco vel-vornic și de la frate-său jupînul Alb vel-clucer decît de la toți ceilalți; fiind foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul domniei-mele; căci să nu se fi întors ei asupra oștii moldovenești cu sulițele, apoi capul domniei-mele ar fi căzut; și atunci jupînul Ivașco vel-vornic a scăpat din război rănit, iar jupînul Alb vel-clucer și-a lăsat capul său acolo, la vadul ce se zice Rîmna, lîngă satul Jiliște, pentru capul domniei-mele..."[100]

Goleștii, nu Petru cel Șchiop, meritau de a se bate cu un Ioan-vodă... O, nu! fericită ar fi fost Romînia, dacă tocmai cei aleși ai săi n-ar fi ridicat niciodată o fratricidă armă unul asupra altuia!

22. — Pe cînd boierii munteni scăpau viața domnului lor, domnul moldovenesc scăpa viețile boierilor săi.

Părcălabul Ieremia Golia, de care avurăm deja ocaziunea de a vorbi în vro cîteva rînduri și vom mai vorbi și mai la vale, combătea cu o deosebită bravură alăturea cu Ioan-vodă, adecă acolo unde lupta era mai crîncenă, rezistența mai înverșunată, pericolul mai mare.

O armă inamică se rădică asupra viteazului boier. În focul bătăliei nu e chip a te feri de toate loviturile.

Încă o clipă, și părcălabul era mort.

Ioan-vodă preveni acea clipă: buzduganul principelui[101] turti pe îndrăznețul dușman.[102]

Ieremia Golia rămase viu...

23. — Pentru a micșora gloria eroului nostru în strălucita victorie de la Jiliște, un critic malițios ar putea, la prima vedere, s-o reprezinte ca un rezultat al neștiinței și al neglijenței capilor armatei celei biruite.

1. De ce oare să se fi oprit ei la Jiliște, pe cînd trebuia să pășească drept înainte asupra Iașului?

2. De ce, oprindu-se, cum au făcut, ei nu-și întăriră pozițiunea?

Aceste două imputări, ce se par a fi capitale, devin puțin serioase în fața unei aprofundate expozițiuni de motive.

Era forța majoră ca dușmanii să se oprească la Jiliște, și dacă nu era o asemenea forță majoră, cel puțin era o puternică rațiune militară ca ei să nu se retranșeze în pozițiunea lor.

Să analizăm.

24. — 1. Armata lui Petru cel Șchiop se compunea din trei elemente eterogene, turci, munteni și secui, cari, venind din diferite părți, nu puteau năvăli

în Moldova mai-nainte de a se fi întîlnit și concentrat undeva afară din hotare: Jiliștea fu, prin natura sa, punctul cel mai nemerit pentru atare operațiune.

Sosirea cîteșitrelor detașamente nu putea ocurge în aceeași zi, fiind plecate din distanțe și în împrejurări variate; astfel încît detașamentul sosit la Jiliște cel dintîi trebuia să aștepte acolo sosirea celui de al doilea, și apoi ambele să adaste pînă la sosirea celui de al treilea: iată deja un interval de mai multe zile.

Turcii veneau de departe, secuii de peste Carpați, chiar muntenii nu erau toți de pe aproape, cetele cele mai brave fiind tocmai de la Olt; încît, după un marș foarte îndelungat pînă la Jiliște, le trebuia tuturora deopotrivă un timp de odihnă.

În acest mod se respinge acuzațiunea strategică cea mai gravă ce se putea face armatei lui Petru cel Șchiop: de ce nu merse înainte?

2. De la Focșani pînă la Iași este o distanță de 18 zile de marș ordinar, 8 zile de marș forțat pe drum mare, 6 zile de marș forțat pe drumuri lăturașe; iar cu toate înlesnirile cîte se mai pot procura prin un sezon frumos — cel puțin 5 zile.

Astfel, o depărtare minimum de 5 zile se intrepunea între armata de la Jiliște și între reședința lui Ioan-vodă.

Către această considerațiune se mai adaogă o altă și mai ponderoasă: Petru cel Șchiop știa că domnul moldovenesc nu avuse încă timpul de a-și aduna o armată, de care se afla în o prea mare lipsă, deoarece se văzuse silit a alerga la sprijinul cîtorva sute de cazaci.

Neavînd de cine a se teme, și mai fiind și de tot depărtată de la dezarmatul său adversar, contra cui oare să-și fi retranșat tabăra armata de la Jiliște?

În fine, pînă și într-o necesitate vegheată, tot încă fortificarea taberei ar fi fost prea vătămătoare, dînd celor retranșați o idee exagerată de puterea adversarului și de propria lor slăbiciune, ceea ce i-ar fi demoralizat de mai-nainte.

25. — Care dară să fi fost greșeala celui bătut? Geniul, numai geniul aceluia ce-l bătuse!

26. — Prin minunata execuțiune a ordinelor lui Ioan-vodă, vornicul Dumbravă fu principalul instrument al victoriei de la Jiliște.

Ambele sale misiuni, aceea de a surprinde avanposturile inamicilor și aceea de a-i lovi în dos, fură deopotrivă de o greutate extraordinară.

Să fi scăpat un singur om din avanposturi, vrăjmașii s-ar fi pregătit, și atunci totul era pierdut! Să fi întîrziat o singură clipă lovirea din dos, dușmanii ar fi avut spațiul deschis ca să fugă peste Rîmna, unde ar fi putut a se reorganiza.

Pentru a izbuti în aceste două artistice operațiuni, prin răpeziciunea mersului, tăcerea mișcării, calculul timpului, apropositul* atacului, se cerea din partea capului detașamentului inteligența cea mai vie unită cu sîngele cel mai rece.

27. — Dar sublimul victoriei consistă în modul în care însuși Ioan-vodă atacă pe vrăjmași.

În arta militară acea specie de atac se numește „ordine concavă".

Din cauza acestei ordine Annibal fu biruitor la Canna, Narses la Casilino, Eduard III la Crécy.

Tot din cauza acestei ordine, Petru Rareș fu biruit la Obertin.

Ea prezintă, prin urmare, și avantaje și dezavantaje, pe cari le pot aprețui, în minutul decisiv, numai crierii unui adevărat general.

---

* *Aproposit* – promtitudine.

Iată ce zice renumitul Montecuculli:

„Ordinea concavă reușește mai cu samă pe un timp nouros, cînd e praf, cînd e fum, sau în alte asemeni ocaziuni, cînd adversarul nu poate observa mișcările tale".[103]

Ce e dreptul, întinzîndu-ți prea mult fruntea armatei, ca să încingi pe vrăjmași, rărești peste măsură șirurile și le expui a fi rupte.

Aceasta se putea aplica mai cu deosebire către oastea lui Ioan-vodă, care era mai mult decît mică în comparațiune cu acea a rivalului.

De aceea nici eroul nostru nu recurse la ordinea concavă decît numai o singură dată: cînd avea a face cu niște dușmani orbiți prin somn și prin bruma dimineței. El ghicise pe Montecuculli!

28. — Victoria de la Jiliște dezleagă una din problemele politice cele mai vitale: un principe poate el oare a pune temei pe o armată mică și compusă din recruți?

Astăzi Romînia are sub arme întreit atîția cu cîți Ioan-vodă înfrînsese pe Petru cel Șchiop.

Petru cel Șchiop avea o oaste de zece ori mai numeroasă decît acea a lui Ioan-vodă.

Dacă atunci 10.000 de moldoveni bătuseră 60.000 de inamici, de ce oare acuma 30.000 de romîni n-ar fi în stare de a bate 180.000 de dușmani?

Atunci, ca și acuma, învingătorii erau adunați în pripă, rău disciplinați, nedeprinși cu focul, fără experiență.

Atunci ei aveau în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuiește acuma...

29. — Imense fură consecințele acestei prime bătălii:

1. Ea supuse lui Ioan-vodă toată Țara Romînească;

2. Ea topi una din cele mai frumoase armate dușmane;

3. Ea fu cîştigată mai fără nici o pierdere din partea moldovenilor...

O asemenea victorie merită cu tot dreptul de a fi recunoscută ca una din cele mai remarcabile în istoria modernă.

30. — Ioan-vodă rămase patru zile pe cîmpul de bătălie:

Îngropă pe cei căzuţi, între cari avu desplăcerea de a nu găsi şi pe Petru cel Şchiop;

Împărţi între ostaşi bogata pradă surprinsă în tabăra inamicului;

Dete obositei sale armate un timp de repaos;

Se mai întări cevaşi prin noi soldaţi de prin judeţele mai de aproape ale Moldovei.

Apoi se mişcă spre centrul Ţării Romîneşti, arzînd, tăind, jefuind toate în cale-i, după obiceiul timpului; căci Hugo Grotius nu venise încă pentru a restrînge setea sîngelui la proporţiunile strictei necesităţi.

Astfel Ioan-vodă ajunse la Bucureşti.

31. — Eroul nostru era al doilea domn moldovenesc căruia i s-au închinat ţărmii Dîmboviţei.

Cu o sută de ani mai-nainte, bucureştenii văzură aci pe strămoşul său, marele Ştefan, care, după ce bătuse pe domnul muntenesc de atunci într-o bătălie generală de pe la marginea ţării, merse cu iuţeala săgeţii, întocmai ca Ioan-vodă, drept asupra capitalei: o regulă de strategie.

Dar în acele timpuri Bucureştiul fusese mai tare: pe înălţimile malului nordic al Dîmboviţei, unde rămase pînă în zilele noastre memoria „Curţii-vechi", se afla[104] o citadelă, numită „Cetatea Dîmboviţei", care în curs de o zi întreagă respinsese armata lui Ştefan cel Mare.[105]

Vechile fortificaţiuni răsipindu-se de atunci încoace, Ioan-vodă putu intra acum în Bucureşti fără

a fi întîmpinat cea mai mică opozițiune, nu de o zi, ci astă dată nici măcar de o oră.

32. — Studiind istoria romînă, adesea ne cuprinde mirarea, cum de n-a luminat niciodată în mintea străbunilor noștri, deși ocaziuni au fost prea destule, mîntuitoarea idee de unire administrativă a unor țări mai mult decît surori.

Văzurăm steaguri moldave în București, văzurăm steaguri muntene în Suceava și în Iași; dar Unire tot nu era.

Mircea cel Mare a fost cuprins Moldova și, în loc s-o încorporeze pentru totdauna cu Țara Romînească, el se mulțumise a-i da un domn din mîna și sub protecțiunea sa.

Ștefan cel Mare imită acest exemplu în privința muntenilor.

Mult mai tîrziu, Mihai Viteazul reuși a întruni sub sabia sa Transilvania, Țara Romînească și Moldova; ei bine! el își lăsă șie numai Transilvania, dînd Țara Romînească unui fiu și Moldova unui nepot de frate.

De unde oare să fi provenit acea curioasă tendință tradițională, pe care abia-abia o putu stîrpi ierialaltăieri murmurul Europei întregi?

33. — Răuvoitorii romînilor reprezintă acest fenomen ca o consecință a unei antipatii, care ar fi despărțind din timpii cei mai vechi pe munteni de moldoveni.

Dar să fi fost așa, Mircea și Mihai n-ar fi dat moldovenilor un domn separat, nici Ștefan muntenilor, ci fiecare din ei și-ar fi întărit propriul jug, fără care nu putea să-și exercite ura.

Purtarea lui Ștefan, Mihai, Mircea fu simpatică, nu antipatică.

Muntenii se băteau cu moldovenii precum în anticitate atenienii se bătuseră cu beoțianii, spartanii

cu arcadianii, toate orășelele Eladei unul cu altul, fără a rupe prin atari „petreceri" legămîntul frăției grece.

Cînd venea vorba de un Omer, toți elinii se grăbeau a striga cu mîndrie: al nostru.

La munteni și moldoveni sentimentul gloriei naționale pan-romîne fu, poate, și mai dezvoltat.

Vom da un singur exemplu.

Ștefan cel Mare strivise în mai multe rînduri pe munteni; dar el ilustrase prin eroismul său numele tuturor romînilor; și muntenii, uitînd toate cîte au fost suferit din parte-i, nu numai cîntau cîntece în onoarea-i, ci încă portretul său îl găsi însuși Ioan-vodă în palatul domnesc din București, făcut *fresco* chiar pe păretele ietacului princiar, în toată statura, cu coroana pe cap și cu un toiag în mînă.[106]

Cronicele muntene merseră și mai departe: ele pretind că viteazul Moldovei ar fi domnit șasesprezece ani asupra Țării Romînești.[107]

Unde dară fost-a vreodată antipatie? numai doară în imaginațiunea cabinetului vienez sau în halucinațiunile Turciei!

34. — Mircea, Ștefan, Mihai fură oameni de geniu; ei nu puteau a nu fi înțeles supremele avantaje ale unei Uniri, prin care se duplicau forțele lor și se micșurau în același grad acele ale dușmanilor; prin urmare, cată să fi fost o cauză foarte serioasă, pentru ca să-i fi împiedecat pe ei de a pune culme măririi naționale.

Noi unii întrevedem în misteriul trecutului aceeași tristă cauză, care era cît p-aci să zădărnicească realizarea Unirii în zilele de acum: aristocrația.

Boierii preferau să fie mai multe tronuri, mai multe logofeții, mai multe vornicii, mai multe visterii, mai multe postelnicii, mai multe „locuri boierești".

Boierii munteni se temeau de rivalitatea boierilor moldoveni și viceversa.

Boierii din ambele țări doreau a se ținea mai în familie, pentru a fi cu atît mai tari.

În fine, boierii, de la început și pînă mai deunăzi, formau un zid nestrăbătut contra a orice încercare de unire administrativă.

La 1859 opozițiunea boierească fu învinsă, pentru că boierii nu mai erau decît o fantomă a trecutului lor; dar în secolii XV și XVI îi apărau încă două arme formidabile:

1. Fiecare boier nutrea sute de slugi ce-i lingeau tipsiile și jurau în numele său;

2. Fiecare avea facultatea de a revărsa în tot momentul asupra țării sale o invaziune turcă, maghiară, polonă.

Și la 1859 boierii ar fi vrut să lucreze tot prin slugi și prin invaziuni; dar slugile se împuținară, se moleșiră, se săturară de atîta slugărit; iar politica Europei închise calea invaziunii, pentru a nu se călca „echilibrul" — idee necunoscută în zilele lui Ștefan, Mihai, Mircea.

35. — Ioan-vodă făcu și el în cestiunea Unirii tot ce-i permitea starea împrejurărilor.

El vroia să vază Țara Romînească dintîi mulțumită și al doilea unită cu Moldova prin cea mai strînsă legătură.

Pentru a satisface pe munteni, el le dede un principe dintre ei și din neam domnesc; însă, firește, dintr-o familie dușmană de moarte cu acea a lui Petru cel Șchiop.

Cu vro douăzeci de ani mai-nainte, domnise acolo un bastard — bastarzii erau prea mulți nu numai în Moldova — un bastard renumit prin caracterul său blînd și pacinic, și care, otrăvit de către boierii

săi, deşi ei înşişi îi recunoscuseră titlul de „cel Bun", lăsă orfani trei fii:

1) Petru Cercel;
2) Mihai cel Viteaz;
3) Vintilă.

Cîteşitrei rămaseră despoiaţi de tron, pe care-l apucase o altă dinastie de asemenea bastardă, anume tatăl lui Petru cel Şchiop.

În interval, cei trei fraţi dezmoşteniţi cercau valurile lumii sub orizonturi străine: Petru Cercel călătorea prin Italia şi Franţa, învăţă aproape toate graiurile Europei, scria versuri în limba lui Tasso şi atrăgea asupră-şi, prin maniere şi învăţătură, admiraţiunea curtezanilor celor mai rafinaţi şi a oamenilor celor mai instruiţi ai epocii; Mihai cel Viteaz era încă mic, dar deveni gigant peste treizeci de ani; Vintilă îşi găsise un refugiu în Moldova, şi Ioan-vodă îl puse acum domn al Ţării Romîneşti. Devotamentul acestui nou principe muntenesc era asigurat nu prin recunoştinţa ce o datorea binefăcătorului său — căci recunoştinţa, de cele mai multe ori, e muma vrăjmăşiei — ci-l asigura simţul ereditar de răzbunare contra familiei lui Petru cel Şchiop: amicii cei mai buni sînt tocmai aceia ce urăsc împreună acelaşi lucru.

Cu toate astea, într-o cestiune atît de gingaşă, eroul nostru nu se mulţumi cu o singură garanţie; spre deplină linişte, el lăsă în Bucureşti, pe lîngă Vintilă, pe gloriosul vornic Dumbravă cu vro cîţiva moldoveni, ca să-l apere, să-i slujească... să-l privegheze.

Era oarecum o semiunire.

36. — După patru zile de odihnă în capitala Ţării Romîneşti, Ioan-vodă sună acum trîmbiţa plecării şi conduse triumfătoarea-i armată la Brăila, unde se afla refugit rivalul său, Petru cel Şchiop.

37. — Ne întrerupem aci un pic pentru a face o observațiune asupra muvementului* numeric al oștirii moldovene; altfel cu greu ne-am putea orienta în urmarea acestei campanii.

Am văzut că, în ziua de la Jiliște, Ioan-vodă avuse 9.000 de ai săi, cavalerie grea, și peste 1.000 de cazaci, cavalerie ușoară; infanteria îi lipsea cu desăvîrșire, și nici că i-ar fi fost de vreun folos, atît din cauza miraculoasei răpeziciuni a mersului, precum și din acea a caracterului curat ecvestru al luptei.

Dar el se gîndise la importanța pedestrimii chiar din ziua declarațiunii de război: „crainicii", adecă heralzii domnești, umblau din județ în județ, din oraș în oraș, din sat în sat, chemînd oameni buni cari să meargă cu leafă mare să servească principelui lor contra urgiei păgîne.

Era timpul lucrului de cîmp; dar oricum să fi fost, tot încă voinici s-au găsit destui și se înmulțeau mereu pe zi ce mergea.

Astfel, vro cîteva mii din infanterie ajunseră la Ioan-vodă în intervalul repaosului după victoria de la Jiliște; cei mai mulți, desigur, din învecinații munți ai Vrancei, popor totdauna vestit ca cel mai dîrz între moldoveni.

Apoi în cursul trecerii prin Țara Romînească și în timpul șederii în București, infanteria moldovenească crescu prin un mare număr de munteni, veniți unii de bunăvoie, pentru a se distinge sub stindardele viteazului; alții din antipatie contra foastei dinastii; o seamă puși sub arme din obligațiune de alianță din partea lui Vintilă-vodă.

În acest chip, sosind sub murii Brăilei, Ioan-vodă avea deja aproape 14.000 de infanterie.

---

* De la fr. *mouvement* — mișcare.

38. — Cu o sută ani mai-nainte, un istoric bizantin numea Brăila „cea mai celebră piață în toate țările romîne“.[108]

Negoțul său era atît de întins, încît în cursul evului mediu o vizitau pînă și vasuri spaniole, venite din depărtatele țărmuri ale Barcelonei.[109]

Turcii, cuprinzînd-o, după ce alungaseră pe famosul Țepeș, nu numai nu desființară comerțul Brăilei, ci încă îl înălțară pînă la culme.

Pentru a-și asigura această importantă pozițiune, ei încunjurară orașul cu un parcan* și zidiră pe o stîncă a Dunării o formidabilă citadelă cu cinci bastioane.[110]

Un bei comanda garnizoana.

39. — Ca și la București, Ioan-vodă fu al doilea domn moldovenesc venit sub murii Brăilei.

Cu un secol mai-nainte ea fusese arsă de către Ștefan cel Mare, pe ale cărui urme pășea acum viteazul său strănepot.[111]

40. — Ioan-vodă ceru extradarea lui Petru cel Șchiop.

Capul cetății trimise patru turci cu zece ghiulele, zece gloanțe și două săgeți, pentru ca să spună domnului moldovenesc că-l va ospăta cu acest fel de mîncări, dacă nu se va grăbi a se retrage cu pace dinaintea Brăilei.

Ioan-vodă dede pe cei trimiși pe mînile călăilor, le tăie nările, buzele și urechile, îi răstigni cu cuie de fier pe o prăjină, cu capetele în jos, și-i expuse astfel în fața înspăimaților orășeni, strigînd că aceeași soartă așteaptă pe toți păgînii.

Apoi, fără a lăsa pe uimiții spectatori ai teribilului supliciu să revină din înlemnirea lor, el porunci pedestrimii a escalada murii.

---

* *Parcan* — fortificație din bîrne și scînduri.

Scările de asediu erau gata; imitate după acele întrebuințate atunci în Germania, ele conservară în limba noastră militară pînă și numele lor cel nemțesc: „loitre", de la „leiter".[112]

Infanteria moldovenească nu avusese încă ocaziuni de a se distinge sub ochii eroicului principe.

Pe de altă parte, ea știa din famă* cît de avută era negușătoreasca Brăilă.

Amorul propriu și lăcomia unite făcură minuni: pedestrașii se aruncară asupra zidului cu atîta furie, răsipiră pietrele și făcură o lată breșă cu atîta iuțeală, încît garnizoana turcă nu avuse nici timpul, nici curajul de a respinge turbatul asalt; cîți putură fugiră în citadelă.

Virtutea infanteriei noastre la escaladarea Brăilei egală pe acea a cavaleriei la surprinderea taberei de la Jiliște.

Arcașul era demn de călăraș, călărașul era demn de arcaș.

41. — Ioan-vodă dede acum armatei sale o deplină libertate de a se scălda cu toții în sîngele vrăjmașului, de a se răsfăța în pradă, de a se îmbuiba în păcate.

Jaful Brăilei fu din același secol și avu același caracter cu famosul jaf al Romei, despre care un istoric italian ne lăsă următorul tablou:

„După luarea orașului, soldații se împrăștiară în toate direcțiunile.

Trecînd pe poduri, ei văzură pe părinți, tați și mume, șezînd pe pragurile locuințelor, plîngînd moartea copiilor uciși în luptă și jelind calamitatea patriei.

Acești nenorociți, îmbrăcați în haine de doliu, ofereau soldatului casele, mobilele, toate avuțiile

---

* *Famă* — faimă.

lor, cerînd, cu o voce sfîșietoare și cu lacrime pe gene, numai grația vieții.

În zădar!

Împinși la măcel prin sunetul tobelor și al trîmbițelor, sălbaticii învingători se aruncară asupra bietelor victime și le bucățiră, fără distincțiune de sex sau de vîrstă, pe strade, prin case, sub altarele bisericilor.

Apoi urmară scene nu mai puțin oribile.

Vedeai copile azvîrlindu-se în brațele nefericitelor mume, cari, despletite, apucau pe soldați de barbă, de păr, silindu-se în deșert a-i opri de la crimă; iritați și mai mult prin rezistență, ei dezonorau femeie peste femeie, și apoi le măcelăreau pe toate sub ochii părinților sau a bărbaților, pe cari îi țineau legați — muți, înțepeniți, desuflețiți ca niște statui — privind cumplitul spectacol!

Unele mume își scoaseră ochii cu degetele ca să nu fie marture acestor scene!...“[113]

Iată și un alt tablou, mai scurt dar mai energic, asupra jafului Brăilei:

„Nimene nu fu cruțat; sîngele curgea părău în Dunăre; nu rămase nu numai un om, ci nici măcar un cîne viu; nu rămase piatră pe piatră: pojarul nimici tot ce scăpase de sabie...“[114]

Așa erau oamenii pe atunci.

Dacă Ioan-vodă fu barbar, snopind pe musulmani, apoi cu cît oare mai barbar fusese ducele de Bourbon, aducînd o armată de gîzi asupra grandioasei capitale a creștinătății.

Pentru a judeca de gradul civilizațiunii unui popor, nu trebuie să ne bazăm pe propriile noastre idei moderne, ci să-l confruntăm, fără prevențiune, cu toate celelalte popoare din aceeași epocă.

42. — După obiceiul său, Ioan-vodă permise armatei sale numai patru zile de odihnă:

Patru zile la Jiliște;

Patru zile la București;

Patru zile la Brăila.

Acest interval de patru zile de repaos după o izbîndă se pare a fi fost una din regulile militare d-ale lui Ioan-vodă.

Ștefan cel Mare, în asemenea cazuri, se odihnea totdauna numai trei zile.[115]

43. — Citadela Brăilei rămase în posesiunea otomanilor.

Ioan-vodă o lăsă în pace, din următoarele cauze:

1. Petru cel Șchiop nu mai era acolo, fiind fugit peste Dunăre la Constantinopole;

2. — Asediul ar fi adus multă scădere în cifra armatei moldovene;

3. Generalii cei mari, începînd de la Alexandru și pînă la Napoleon I, nu-și pierdeau niciodată timpul dinaintea cetăților, ci băteau pe adversar în cîmp deschis; și apoi fortărețele cele mai tari, rămînînd fără speranță de sprijin, se închinau de la sine.

44. — Asigurat din partea Țării Romînești prin victoria de la Jiliște, ruina Brăilei și instalarea amicului său Vintilă, Ioan-vodă nu mai avea temeri din această parte.

Dar acum îl mai amenința răsăritul: turcii și tătarii se concentrau în sangiacaturile* otomane de peste Prut, gata a revărsa „ciambulurile"** lor asupra Moldovei.

Ioan-vodă își mișcă armata, al căreia număr sporea necontenit pe drum prin înrolarea noilor amatori de glorie și de pradă.

---

* *Sangiacat* — împărțire teritorială în vechiul imperiu turcesc.

** *Ciambul* — detașament.

În avangardă mergea hatmanul domnesc Slăvilă cu cazacii și cu 8.000 din cavaleria moldovenească. După el urma însuși principele cu toată infanteria. Rămășița cavaleriei închidea mersul și voltigia, pentru pază, la flancurile oștirii.

45. — Teatrul luptei se strămută în Basarabia.

[...]

IV

CATASTROFA

„*Thus, sometimes, hath the brightest day a cloud... Sirs, what's o'clock?*"

„**Astfel uneori ziua cea mai senină are un nor... Domnilor, cîte ceasuri sînt?**"

SHAKESPEARE, *Henry IV*, II, 4

1. — Turcia din Europa prezintă o mare asemănare cu planta numită *sensitiva:* de-ndată ce atingi cu indiscreta-ți mînă una singură din foile sale, toată floarea resimte atacul și se strînge de durere.

Romînii, bulgarii, sîrbii, grecii, și arnăuții sînt cele cinci foițe ale sensitivei otomane: cea mai mică mișcare produsă în vreuna din aceste naționalități trage după sine imediata convulsiune a tuturor celorlalte.

Romînii sînt latini, bulgarii și sîrbii — slavi, grecii — o degenerațiune elenică[116], arnăuții — o viță tracică, astfel diferența sîngelui îi dezbină, dar îi unesc doi nervi puternici: frăția religioasă și frăția de sclavie.

Cînd Mircea cel Mare bătea pe turci, bulgarii și sîrbii se îndesau sub steagurile eroului romîn, a

cărui memorie rămase pînă astăzi în poeziile lor naționale.[117]

Cînd Petru Rareș se pregătea a scutura jugul otoman, grecii îi serveau în toate modurile cu cel mai curajos devotament.[118]

Armatele lui Mihai cel Viteaz erau pline de sîrbi, bulgari, greci și arnăuți...

În fine, cîteșicinci popoarele recunoșteau totdauna solidaritatea intereselor respective față cu faptul comun al apăsării turce.

2. — Dar din toată această grupă, legătura fără îndoială cea mai strînsă și cea mai trainică unește, din vechime și pînă astăzi, pe romîni și pe bulgari.

În evul mediu ei formau un singur imperiu, de la Alpii Carpatici pînă la Alpii Balcanilor, sub sceptrul unei glorioase dinastii romîne, de care tremura Constantinopole și pe care o lingușea Roma.

În secolul XIII, acea grandioasă monarhie se rupse în trei trunchiuri: Moldova și Țara Romînească începură a se naște, Bulgaria începuse a muri.

În loc de un singur suveran apar pe scenă trei principi neatîrnați; dar tradițiunea unității primitive nu fu uitată: cîteșitrei adăugau către propriile lor nume sacramentalul prenume de *Ioan*, conservînd astfel nemuritoarea memorie a împăratului Ioan Asan, fundatorul măririi romîno-bulgare unite.[119]

În secolul XIV Bulgaria căzu cu desăvîrșire sub jugul otoman; de atunci încoace nefericiții săi fii refugiau în toți anii cu miimi pe teritoriul rămas pe jumătate liber al romînilor, așteptînd cu răbdare mîntuirea lor de la aceia dintre cari avuseseră într-o vreme generozitatea de a-și primi o dinastie.

Ziarul romîno-bulgar *Viitorul*, apărut și din nenorocire apus mai an pe ospetoasele maluri ale Dîmboviței, fu cea mai proaspătă, dar nu ultima

manifestațiune a acelei eterne simpatii internaționale...

3. — Inima bulgarilor putea ea oare a nu fi tresărit în profundul său, cînd freamătul fluviului-rege le aducea răsunetul miraculoaselor fapte ale lui Ioan-vodă?

Serbii, arnăuții, grecii rămîneau ei oare de tot surzi la depărtatul ecou de libertate?

Un luminos incendiu ardea cu văpaie dincoace de Dunăre; tăciuni înflăcărați zburau pînă la Balcani; vro două-trei scîntei cădeau și mai departe: undeva pe stîncile Croiei sau pe ruinele Panteonului!

4. — Mare fu spaima Porții otomane, văzîndu-se în pericol de a pierde, prin o conflagrațiune generală, tot ce uzurpase din astă parte a Bosforului.[120]

În zăpăcirea lor, pe turci nu-i tăia capul, un prințușor vasal, un simplu bei, un sclav[121], cum să cuteze el a întreprinde și cum să reușească a conduce o revoltă atît de extravagantă, ale cărei consecințe amenințau însăși inima imperiului otoman.

Sultanul Selim recurse, în fine, la trei măsuri:

1. Se ruga Alahului și prorocului său Mohamed în giamia Sîntei Sofie;

2. Fulgeră contra guvernului polon, pentru ca să curme orice comunicațiune cu Moldova[122];

3. Trimise asupra lui Ioan-vodă o nouă armată, de care s-ar fi speriat atunci cel mai puternic monarh al Europei...

5. — Ahmed-pașa, beglerbeiul* Rumeliei[123], și Adel-Ghirai, fratele hanului Crîmului[124], primiră ordine de a intra cu toate forțele în Moldova, de a prinde viu sau mort pe „nebunul tîrîie-brîu și vîntură-țară“ — așa numeau pe Ioan-vodă turcii supă-

* *Beglerbei* — guvernator al unei provincii turcești.

rați peste măsură[125] — și de a pune domn pe Petru cel Șchiop.

O sută mii de turci pășeau spre Dunăre; o sută mii de tătari pășeau spre Nistru...

6. — Aflînd dispozițiunile dușmanilor, Ioan-vodă nu mai putea rămînea lîngă Bender; el trecu Prutul și-și puse tabăra la marginea Moldovei, în Huși. Cu un secol mai-nainte, acest orășel fu descălecat de o colonie de husiți, alungați din Boemia și din Ungaria, și pe cari Ștefan cel Mare, iertîndu-le eresul în favorul industriei, îi primise și-i căsnicise în Moldova.[126]

Fugarii își aleseseră un cuib care să le poată aminti pierduta patrie: dealurile și pădurile Hușului reproduc pînă acum imaginațiunii călătorului pitoreștile situri* de lîngă Karlsbad.

Pînă a sosi momentul oportun, această fortăreață firească era, pentru eroul nostru, cel mai nemerit și, putem zice, unicul punct de așteptare.

Pozițiunea Hușului prezenta următoarele avantaje principale:

1. Înlesnire pentru hrană și pentru recrutațiuni din interiorul Moldovei;

2. Apropiere de fruntaria** polonă, de unde Ioan-vodă tot încă nu despera de a căpăta ajutoare mai serioase;

3. Localitate retranșată prin însăși natura și în care nu putea fi forțat într-un caz de năvală neprevăzută;

4. Facultatea de a porni, într-un moment, sau [...] contra tătarilor, sau la Dunăre contra turcilor...

7. — Aci Ioan-vodă concedie toată infanteria, compusă numai din țărani.

---

* *Sit* — peisaj (de la fr. *site*).

** *Fruntarie* — frontieră.

Fiecare pedestraş fu însărcinat de a zbura la satul său, de a aduce brînză şi făină pentru mai multe zile, de a răspîndi în ţară dulcea poveste despre victoriile deja obţinute şi de a înrola pe acei ce ar voi să ia parte la gloria şi cîştigul victoriilor viitoare.

Apoi dede poruncă la cei 600 de cazaci marinari, cari arseseră Achermanul, să se tot plimbe cu luntrile lor pe Nistru, pe Marea Neagră şi pe Dunăre, în linia dintre Bender şi Brăila, pîndind mişcările şi intenţiunile turce şi tătare.

Celelalte centurii cazace, ecvestre, fură rînduite în altă parte, autorizaţi de a cutriera Bugeacul în toate direcţiunile, tăind, arzînd şi apucînd tot ce le va sta în cale.

În fine, rămînînd în tabăra de la Huşi deocamdată numai cu garda personală sau curtenii, toată cavaleria moldovenească Ioan-vodă o expedi la Dunăre, cu misiunea de a opri pe otomani.

8. — Operînd în unire cu tătarii, turcii nu se puteau transporta în Moldova decît prin un singur punct, între Prut şi Marea Neagră, pe la cetatea Isaccia, numită în vechile noastre cîntece istorice: „Vad de la Oblucită".[127]

Ceva mai sus, Dunărea, lărgită prin numeroasele-i guri, nu mai prezintă nici o putinţă de trecere; ceva mai jos, începîndu-se Prutul, turcii nu puteau trece fără a cădea în imposibilitatea de a se întîlni cu tătarii.

Astfel, stînd zid în faţa Isaccei, mai fiind susţinută şi prin cele 25 luntri ale cazacului Pokotilo, cavaleria noastră fără greutate putea să apere trecătoarea Dunării în curs de mai multe zile, respingînd cu succes toate încercările turcilor.

9. — Pe cînd Ahmed-paşa cu otomanii ar fi stătut în nemişcare pe ţărmul opus al Dunării, Adel-Ghirai

cu tătarii ar fi trecut Nistrul lîngă Bender sau lîngă Acherman, unde nimic nu-l putea împiedeca, fiind protejat de artileria cetăților.

În acel interval, Ioan-vodă, concentrîndu-și toată infanteria, garda personală și cavaleria căzăcească, s-ar fi răpezit cu furie asupra tătărimii, ar fi zdrobit-o, și apoi, cu o oaste deja înaripată prin victorie, s-ar fi întors cu iuțeală la Dunăre contra turcilor...

Această măreață combinațiune era de felul acelora cari, cu un secol mai în urmă, ilustrară pe mareșalul de Luxembourg în bătălia de la Fleurus și pe celebrul Turenne în bătălia de la Sintzheim.

A preveni unirea duor armate inamice, bătînd dintîi pe cea mai slabă și apoi pe cea mai tare, este una din operațiunile cele mai frumoase în arta militară.[128]

10. — Astfel, toată reușita campaniei depindea de la detașamentul trimis la Vad de la Oblucița.

În fruntea lui fu pus pârcalabul Ieremia Golia, care, precum văzurăm, se distinsese prin bravură în bătălia de la Jiliște.

El era cel mai intim amic al lui Ioan-vodă;

El însoțise pe Ioan-vodă în străinătate;

El intrigase pentru a procura lui Ioan-vodă coroana Moldovei; [...]

Lui, deja în timpul războiului, Ioan-vodă îi dărui două mari moșii[129];

Lui îi scăpă Ioan-vodă viața în focul unei bătălii, cu pericolul propriei vieți;

Înainte de a pleca la Dunăre, el jură lui Ioan-vodă pe sfînta cruce și pe sfîntul evangheliu de a fi credincios pînă la moarte...

Garanțiile erau oare destule?[130]

Ei bine! pentru treizeci pungi cu aur, al doilea Iuda, pârcalabul Ieremia Golia vîndu o suvenire, un amic, o patrie, o religiune![131]

11. — Turcii trecură Dunărea. Trădătorul înștiință pe Ioan-vodă cum că ajunsese prea tîrziu pentru ca să-i fi putut opri; dar că forța dușmanilor nu se ridică peste 30.000 de oaste nedisciplinată.[132]

Planul primitiv e răsturnat: domnul se vede silit a bate dintîi nu pe tătari, ci pe turci.

Fiecare minută e prețioasă.

El trece Prutul și zboară spre gura Dunării...

12. — Cu toate astea, veselia și speranța domnea în oastea eroului.

Cu cîteva zile mai-nainte, la 2 iuniu, ea serbase în fecundele podgorii ale Hușului o zi mare, națională, de bun augur: ziua sfîntului Ioan de la Suceava, patronul Moldovei și totdodată patron al viteazului principe.

Acum ea pășea la luptă cu voioase cîntece; zgomotoasa muzică de tobe, trîmbițe, surle, fluiere[133] o ducea la cununie... cu moartea!

13. — Apropiindu-se de tabăra turcă, Ioan-vodă trimise pe hatmanul Slăvilă, cu cazacii și cîteva mii de cavalerie moldovenească, să afle numărul precis și dispozițiunile inamicului.

Ei dederă peste 4.000, ce formau avanposturile armatei dușmane; dar fugărindu-i, nu putură prinde decît un singur turc, greu rănit și care expiră mai înainte de a fi putut răspunde la întrebările hatmanului.

Atunci însuși Ioan-vodă, luînd cu sine 500 călăreți, cari erau garda-i personală, se sui pe o înălțime, sperînd a putea judeca de cifra inamicilor după spațiul ce va fi ocupat armata lor.

Dar nu văzu nimic, afară de vro patru cete, cari păzeau în diferite direcțiuni intrarea taberei păgîne.

Astfel, pentru prima oară, îi lipsea acum neapărata prefață a unei bătălii: să afle puterea, situațiunea și planul adversarului.

Norocul începu a-și schimba pasul.

Dar însăși fatalitatea dede astă dată peste un Prometeu gata a provoca la luptă toate fulgerele Olimpului!

14. — Cînd ostașii, turburați prin fel de fel de șoapte, citind nedomerire pe frunțile căpitanilor și silabisînd în propriile lor inimi presimțimîntul catastrofei, veniră să întrebe pe Ioan-vodă de numărul păgînilor — „Îi vom socoti în luptă!“ le răspunse eroul.[134]

15. — Mai rămîne la mijloc o noapte!

A doua zi se va dezbate cestiunea emancipării creștinilor de sub jugul Turciei.

Pînă acum stăpîn al Moldovei, cuceritor al Țării Romînești [...], Ioan-vodă mîine... pieri-va?

Mai rămîne la mijloc o noapte!

Să aromim în așteptarea zilei.

Ioan-vodă mîine va trece Dunărea, al cărei gemet răsună deja pînă la tabăra moldovenească; va înarma brațele vînoșilor bulgari și, înălțînd pe culmea Balcanilor steagul libertății, va striga: „După mine la Constantinopole!“

Mai rămîne la mijloc o noapte.

16. — Cînd se lumină de zi, trei boieri mari lipseau din tabăra moldovenească.

Le punem aci numele pentru a rămînea în vecii vecilor stigmatizate în memoria strănepoților.

Fu vornicul Murgu, stolnicul Bilăe și hatmanul Slăvilă.

În cursul nopții, ei fugiră la turci.

Cronicarul Ureche se încearcă a-i scuza, zicînd: „Se temeau să nu cază în primejdie“.

Curios!

Cronicarul trebuia să fi fost boier pentru a scuza pe alți boieri cu atîta naivitate.

17. — Cu toate dezavantajele sale, ba să mai fi fost altele și mai mari, Ioan-vodă fu nevoit de a grăbi cu orice preț bătălia, din următoarele cauze:

1. Pentru a preveni sosirea lui Adel-Ghirai cu tătarii;

2. Pentru a profita de prima ardoare a ostașilor;

3. Pentru a curma calea dezerțiunii...

18. — În fața cetății Isaccia, din astă parte a Dunării, se lungește, perpendicular fluviului, lacul numit Cahul, ale cărui maluri despre răsărit, unde se petrece scena, prezintă un creștet rădicat cu mai multe ramuri lăturale, formînd văi și vîlcele, sau, mai bine, amfiteatruri închise fiecare prin cîte trei pereți de pămînt.

Mai înainte de a deveni celebră în analele romînilor, această localitate își cîștigase deja un nume istoric din timpii cei mai depărtați: ea se deprinsese a vedea catastrofe!

Aci undeva în apropiere se afla într-o vreme un oraș dacic, dărîmat de macedonii lui Alexandru cel Mare în expedițiunea lor dincoace de Dunăre;

Aci perșii lui Dariu Istasp trecură și retrecură Istrul în nefericitul lor război cu nomazii sciți;

Aci, mai tîrziu, împăratul roman Valinte o pățise hazardîndu-se contra goților;

Aci, pînă astăzi, în prejmele satului Cartal, se dezgroapă în toți anii din misterul țărînei prețioase antichități grece și latine, testamente ale unei lumi pierdute.

19. — La dreapta moldovenilor se întindea în lungime lacul, lat de peste 2.000 de stînjeni și fără vaduri; în centru terenul era foarte accidentat; la stînga se desfășura un șes; la spate — o terasă naturală.

Din partea turcilor lacul era la stînga, iară la dreapta și în centru, terenul, formînd o rădicătură

cam paralelă cu frontul moldovenilor, se pogora înapoi pînă la țărmul Dunării.

Armata noastră avea peste vro cîteva mii de gloată sau recruți, peste 20.000 de infanterie, peste 10.000 de cavalerie, peste 1.000 de cazaci, 80 obuziere și 60 tunuri de cîmp de cele mici moldovenești, pe cari le-am descris cu o altă ocaziune; adecă peste tot pînă la 35.000 de oameni și 140 piese de artilerie.

Turcii erau peste 130.000 de oameni, cei mai mulți, după obiceiul lor, cavalerie; și 120 guri de foc.[135]

Fiecare moldovean căta a se lupta, el singur, cîte cu patru păgîni; dar Ioan-vodă, ca un general adevărat modern, își asigurase un mare avantaj prin infanterie și artilerie, mai ales avînd a face pe un cîmp undoios, precum sînt totdauna țărmii lacurilor.

Pe lîngă astea, fiecare călăraș moldovenesc avea cîte un cal de rezervă, pentru a înlocui pe cel trudit sau ucis.

Parcul abunda în arme: săgeți pentru infanterie, pentru cavalerie sulițe...

Acestea erau mijloacele respective ale ambelor armate.

20. — Despre ordinea turcilor avem prea puține indicii după cari să ne putem orienta.

Istoricii o laudă: cu atît mai rău trebuia să fi fost pentru Ioan-vodă.

Tot ce se știe este că:

1. Linia lor de bătaie avea la aripa stîngă 20.000 de luptători;

2. Artileria nu se afla dinaintea frontului, ci la dosul lui, după coline;

3. Armata avea multe linii, lungite, una după alta, pînă la țărmul Dunării;

4. Batalioanele și escadroanele erau profunde...

21. — Ordinea de bătaie a lui Ioan-vodă se poate desfășura cu destulă claritate.

În Romînia, ca și în Franța[136], armata națională se împărțea în pîlcuri sau regimente de cîte 1.000 de oameni sub cîte un căpitan, subdivize în despărțiri de cîte 500 de oameni, sub hotnogi, vătavi sau locotenenți.

Ioan-vodă conservă această diviziune, afară numai de cazaci, al cărora număr nu se putea tăia decît cel mult în centurii, afară de gloată, care nu avea nici o organizațiune regulată, și afară de garda personală, o mică unitate excepțională.

Pe această bază, principele își împărți acum armata moldovenească proprie în 30 de regimente, 20 de infanterie și 10 de cavalerie; căută a da celei una mie de cazaci o așa pozițiune, încît fiecare centurie a lor să aibe efectul unui regiment romînesc; iar gloata o lăsă a fi deocamdată numai spectatrice, călindu-se încet și de departe, ca într-o școală, pentru ocaziuni viitoare, cu focul luptei.

Formațiunea tactică a acestor unități prezenta trei linii, compuse fiecare, în proporțiuni diferite, din cîte trei elemente separate: în centru stătea infanteria, la aripa stîngă — cavaleria, la aripa dreaptă — cazacii.

Toate aceste elemente speciale erau prevăzute fiecare cu un element comun: artilerie.

Prin cîteșitrele liniile treceau trei intervaluri de o lărgime egală: unul despărțind cavaleria de infanterie sau aripa stîngă de centru, un altul tăind infanteria sau centrul în două jumătăți, un al treilea despărțind infanteria de cazaci sau centrul de aripa dreaptă.

În intervalul din mijlocul infanteriei, între prima și secunda linie, stătea principele, înconjurat de garda personală, 500 voinici aleși din toată armata.[137]

Acolo, la văzul oștii întregi, se înălța steagul cel mare al țării[138], cu capul unui zimbru înstelat pe o parte, și o cruce pe revers.[139]

Compozițiunea fiecărei linii diferea de celelalte două prin putere, fiind cu atît mai tare în toate, cu cît mai mult se apropia de sfera acțiunii inamice: cei mai mulți oameni și cele mai multe tunuri se îndesau în prima linie, linia secundă era mai puțină și mai rară; proporțiunea mai scădea încă în linia a treia.

Astfel:

Prima linie număra 16.000 luptători, anume 10.000 infanterie, 5.000 cavalerie, 500 cazaci și 500 garda personală;

Secunda linie număra ca la 9.300 luptători, anume 6.000 infanterie, 3.000 cavalerie, 300 cazaci;

A treia linie număra ca la 6.200 luptători, anume 4.000 infanterie, 2.000 cavalerie, 200 cazaci;

Prima linie avea 30 tunuri de cîmp, secunda — 18, a treia — 12.[140]

Dispozițiunea precisă a celor 80 obuziere e necunoscută, fiind însă mai mult decît probabil cum că o parte ocupa înălțimea predomnitoare ce se ridică pe țărmul lacului, la dreapta armatei moldovene, adecă din partea cazacilor; iar rămășița va fi fost distribuită, ca și tunurile de cîmp, în calcul de cîte două pe regiment.

Prima linie era menită a inaugura lupta; secunda trebuia să receapă pe prima la caz de retragere, sau s-o susțină la caz de debilitate; a treia forma rezervă.[141]

Această caracteristică a fiecărei linii îndeosebi implica luarea următoarelor măsuri necesare:

1. Prima linie fu dezvălită în lungime, pentru a avea un front egal frontului inamic[142];

2. Prima linie avea între regimente și între centurii intervaluri foarte mici, pentru a prezenta o rezistență compactă[143];

3. Liniile a doua și a treia fură formate în coloane[144], pentru a putea păși mai în ordine la ajutorul liniei precedente respective;

4. Secunda linie avea între regimente și între centurii intervaluri mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima linie[145];

5. Linia a treia avea între regimente și între centurii intervaluri și mai mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima și secunda;

6. Distanța dintre prima și secunda era mică, pentru ca sprijinul să poată fi mai grabnic;

7. Distanța dintre secunda și a treia era mare, pentru a păstra rezerva intactă de lovirile proiectilelor vrăjmașe pînă la momentul trebuinței extreme.

În fine, afară de cele trei linii de mai sus, mai era o a patra linie, suplimentară, îndată la spatele rezervei, în care se afla parcul, cai, munițiuni etc., avînd la dos un lung brîu de coline, iar gloata la flancuri.

22. — Această ordine primitivă de bătaie ni se pare a fi un cap-d-operă de bun-simț militar: nu era cu putință a profita mai bine de toate condițiunile terenului și de marcata specialitate a diferitelor arme.

În privința terenului:

1. Un lac apărînd într-un mod inaccesibil aripa dreaptă a oștii moldovene, Ioan-vodă, după un principiu foarte vechi în tactică[146], putu să-și strămute toată cavaleria la aripa stîngă, unde, pe lîngă forța-i numerică aglomerată, ea devenea groaznică iarăși prin un alt avantaj natural, prețios anume pentru acțiunea călărimii: șes.

2. La aripa dreaptă, asigurată prin pozițiunea locului și prin o înălțime garnită de artilerie grea,

Ioan-vodă crezu prea de ajuns a lăsa numai o mînă de cazaci, voinici devotați și cari, fiind călări sau pedeștri, după trebuință, lesne se acomodau cu tot felul de teren.

Știind că tătarii vor putea supraveni chiar în cursul bătăliei, lovindu-l din spate, Ioan-vodă și-l acoperi prin căruțele parcului și prin o ridicătură de teren, lăsînd, din necesitate, mai descoperită numai cavaleria din aripa stîngă, care însă, precum veți vedea, era să aibă un rol mai important numai la începutul luptei.

În privința armelor:

1. Ioan-vodă știu a se feri de o greșeală comună generalilor europeni din secolul XVI, și chiar mai tîrziu lui Gustav-Adolf, cari toți obicinuiau a amesteca armele la un loc, făcînd monstruoase batalioane ecvestro-pedestre. În armata eroului nostru, din contra, cavaleria stătea la o parte, infanteria la o parte, cazacii — un fel de dragoni[147] — iarăși la o parte.

2. Deși în Europa nu se stinsese încă uzul feodal din evul mediu de a planta în centrul armatei cavaleria, în care servea mîndra nobilime și pentru care mojica pedestrime abia avea dreptul de a forma aripe, deși o asemenea ordine se perpetuase, mai cu seamă, la vecinii noștri unguri și poloni, totuși Ioan-vodă, ghicind prin geniul său toate misterele artei militare moderne[148], nu se sfii a aborda o cale de tot opusă obiceiului: el puse infanteria în centru și cavaleria la aripe.

23. — Studiind acum în chintesență întregul ordin de bătaie al armatei moldovene, lesne deducem următoarele trei puncturi principale:

1. Aripa dreaptă — cazacii — prin lac și prin tunuri era tare în privința defensivă;

2. Aripa stîngă — cavaleria — prin șes și prin număr era tare în privința ofensivă;

3. Centrul — infanteria — așezat pe terenul accidentat cel mai propriu pentru această armă, era gata a susținea, ofensiv sau defensiv, pe oricare din aripele sale.

24. — Mai-nainte de a începe bătălia, Ioan-vodă mai urcă, pentru a doua oară, piscul de pe malul lacului și văzu, astă dată, toată armata turcă ieșind în ordine din văi.

Era o mulțime spăimîntătoare!

Eroului tot însă nu-i venea a-și închipui că l-a trădat părcalabul Ieremia Golia, acela căruia — după sublima expresiune a lui Tacit — el îi dase tot ce poate primi un supus![149]

În loc de a aresta pe criminalul, el se mulțumi cu scuzele sale; în loc de a-i tăia capul, el îi lăsă cea mai importantă operațiune a bătăliei.

La Waterloo, Napoleon cel Mare crezu pe Grouchy!

25. — Buciumii începură a cînta.

Răsună fiorosul răcnet „Ucide! ucide!“[150], rămas nouă, ca moștenire, de la vechii romani, cari strigau în momentul atacului: „Feri! feri!“[151]

Planul lui Ioan-vodă, precum se putea judeca din însăși dispozițiunea armatei sale, în care una din aripe, acea stîngă, concentrase în sine toată forța ofensivă, era de a începe bătălia în așa-numita *ordine oblică*, ca Epaminonda la Mantinea, Cesar la Farsale, Gustav-Adolf la Leipzig, Bonaparte la Marengo.

[26] Admirat deja în anticitate[152], acest gen de atac căpătă nește sufragii și mai ponderoase[153] și se sancționă prin nește exemple și mai strălucite în timpii moderni.

Frederic cel Mare rezumă prețioasele avantaje ale ordinei oblice în următoarele cîteva cuvinte:

„1. Cu o oaste mică înfrîngi o oaste mare;
2. Lovești pe dușmani din partea de unde însuți te știi a fi mai tare;
3. Expui pericolului numai o porțiune din armată, restul conservîndu-se proaspăt..."[154]

Ar putea crede oricine cum că eroul prusian justifică aci anume motivele eroului romînesc!

27. — Ioan-vodă comanda centrul.

Swierczewski — dreapta.

Stînga... părcalabul Ieremia Golia.

28. — Precum văzurăm, această din urmă trebuia să înceapă atacul.

Cele cinci regimente de cavalerie se aruncară asupra aripei drepte a turcilor.

Învecinatele cinci regimente de infanterie se mișcară înainte pentru a sprijini lovirea, amenințînd centrul inamicului.

Dar vai!

Ioan-vodă vede infanteria retrogradînd, iar cavaleria plecînd steagul, ridicînd cușmele pe sulițe și trecînd la dușmani.

În capul acelei cavalerii — o mai repetăm o dată — fu mascatul pînă atunci trădător, care, după ce vînduse păgînului trecătoarea Dunării, se grăbea acum a cîștiga deplin prețul patricidului: fu părcalabul Ieremia Golia.

29. — Secolul XVI fuse fecund în cruzimi: Sînt-Bartelemi, domnia lui Ivan cel Groaznic, furorile Inchizițiunii îl împestrițează ca nește pete de tigru.

Varietățile de pedepse întrebuințate atunci mai la toate popoarele Europei îți ridică părul, îți încrețesc fruntea și-ți încheagă sîngele.[155]

Dar nu fu, nu este, nu poate fi nici o penalitate destul de crudă pentru a corespunde cu fapta unui vînzător de patrie!

A împinge milioane de frați pentru secoli în abisul sclaviei este un atentat nu contra unui om, nici chiar contra unei singure națiuni, ci contra a zece, a douăzeci de popoare, ce se nasc unul după altul și se numesc generațiuni.

Crima este atît de monstruoasă, încît imaginațiunea se refuză a-i inventa o pedeapsă analoagă; penalitatea cea mai potrivită ar fi de a da mizerabilului viața jidovului rătăcitor, pentru ca să auză și să simță în curs de o miriadă de ani necurmatele blăsteme ale posterității.

Cain fusese sînt alăturea cu părcalabul Ieremia Golia!

30. — O descurajare generală cuprinse pe moldoveni.

Numai Ioan-vodă conservă o frunte senină: el devenea cu atît mai mare, cu cît mai mare devenea furtuna.

Turcii așezară pe trădători dinaintea liniei lor de bătaie.

„Iată vînzătorii noștri!“ strigă Ioan-vodă, poruncind ca toate focurile, toate împușcăturile, toate lovirile să fie ațintate spre acea parte.

Mișeii pieriră pînă la unul; curajul renăscu în piepturile celor credincioși.

Ioan-vodă înaintă cavaleria din secunda linie la locul celei trecute la dușmani, apropie cavaleria din rezervă, regulă din nou pedestrimea, restabili orînduiala în toate...

31. — Folosindu-se de momentana teroare a infanteriei moldovene și pășind pe cadavrele trădătorilor, turcii ne atacară acum în *ordine conică*, adecă mișcîndu-se cu centrul lor asupra centrului nostru și ațintindu-și aripele.

Ei sperau a rupe armata romînă în două.

Ioan-vodă era gata.

Toate tunurile fiind deocamdată descărcate, el formă planul de a lua din coaste conul cel înaintat al păgînilor, poruncind cazacilor să-l lovească cu puștile din dreapta, pe cînd cavaleria cea rennoită din stînga îl strîngea cu sulițele, iar infanteria din centru ploua nouri de săgeți.

Turcii dederă dosul.

Retrăgîndu-se, intențiunea lor era de a atrage pe moldoveni asupra bateriilor ascunse după coline. Ei uitară că Ioan-vodă, fost amic al vizirului Mehmed-Socolli, cunoștea toate finețele tacticii otomane.

După o scurtă goană, moldovenii primiră ordinul de a reveni înapoi în șiruri strînse.

Turcii nu puteau presupune că Ioan-vodă să le fi pregătit lor întocmai aceeași embuscadă*, în care ei nu reușiseră a-l ademeni pe dînsul.

Așadară, văzînd retragerea noastră, ei se aruncară din nou. Deodată șirurile moldovenilor se desfăcură în laturi și, demascînd artileria, fulgerară, amețiră, alungară pe inamic.

Două atacuri fură respinse.

Neștiind ce să mai facă, turcii năvăliră pentru a treia oară, acum cu toată linia lor de bătaie, silindu-se a înconjura mica oaste romînească...

32. — „Zbor topoarele-aruncate,
Zbîrnîi arcele-ncordate,
Şi săgeţile uşoare
Nourează mîndrul soare.
Caii saltă şi nechează,
Lupta urlă, se-ncleştează,
Şi barbarii toţi grămadă
Morții crude se dau pradă!

---

* De la fr. *embuscade* — acțiune de luptă bazată pe pîndă și atac prin surprindere.

Zece cad, o sută mor,
Sute vin în locul lor;
Mii întregi se risipesc,
Alte mii în loc sosesc!
Dar viteazul cu-a sa pală
Face drum pintre năvală,
Şi pătrunde prin săgeţi,
Că-i romîn cu şapte vieţi!
În zădar hidra turbează,
Trupu-i groaznic încordează,
Geme, urlă şi crîşneşte,
Şi-mprejur se-ncolăceşte,
Fiul Romei se aprinde,
Hidra-n mîne-i o cuprinde,
Ş-o sugrumă, şi o sfarmă,
Ş-o învinge, şi o darmă..." [156]

33. — După un potop de sînge din ambe părțile, turcii, respinși pentru a treia oară, fură goniți cu atîta înverșunare, încît garnizoana otomană de la Isaccia, pe malul opus al Dunării, în mică depărtare de la cîmpul luptei, văzînd neregulata lor mișcare îndărăt, crezu bătălia de tot pierdută și o rupse la fugă.

34. — Pentru înlesnirea memoriei, rezumăm aci, prin cîteva cuvinte, într-un mod plastic, tot mersul acțiunii în această primă fază a bătăliei, rămasă în avantajul lui Ioan-vodă.

Liniile duble semnifică armata inamică; acele simple pe ai noștri.

1. Aripa stîngă moldovenească, susținută de jumătatea centrului, atacă aripa dreaptă a turcilor:

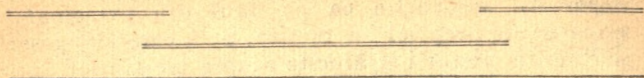
═══════════════════════════════

―――――――――

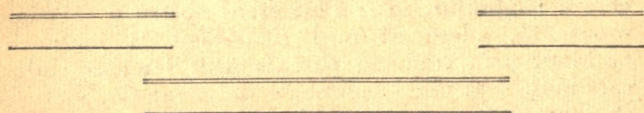
          ―――――――――

                    ―――――――――

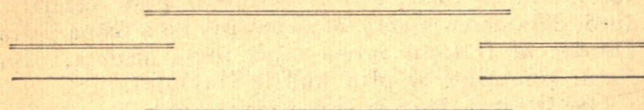
2. Centrul inamic, susţinut de ambele sale aripe, atacă centrul moldovenilor:

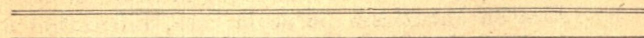
3. Ambele aripe moldovene atacă din coaste centrul turcilor:

4. Ambele aripe turce atacă pe ambele moldovene:

5. Toată linia de bătaie a turcilor atacă pe acea a moldovenilor:

35. — Apoi, analizînd în detaliu muvementul corpurilor moldovene pe cîmpul bătăliei, noi admirăm, mai ales, preciziunea şi apropositul momentului, cînd, după al doilea atac din partea turcilor, aripele noastre, precum arătarăm, îşi despicară şirurile, golind focul artileriei: o evoluţiune foarte grea în genere, iar mai cu seamă în retragerea unei cavalerii.

Pînă atunci turcii se credeau oarecum numai ei singuri capabili de a opera această artistică mişcare, pentru care se exercitau în specie din timpii cei mai depărtaţi, socotind-o ca pe unul din principalele resoarte ale propriei lor tactice, prin care cîştigaseră mai multe victorii strălucite asupra creştinilor, între altele pe acea de la Mohacs.[157]

Văzurăţi cum că moldovenii lui Ioan-vodă îi întrecură pînă şi în această privinţă!

36. — După ultimul atac şi dezordonata respingere a păgînului, să fi avut eroul nostru o călărime proaspătă, adecă să nu-l fi părăsit la începutul bătăliei, prin trădarea părcălabului Ieremia Golia, cele mai alese cinci regimente de cavalerie, victoria era completa.

O dată întorşi la fugă, turcii trebuiau goniţi fără un minut de zăbavă: linia lor de bătaie, alungată şi tot lovită cu furie, s-ar fi răsturnat peste celelalte linii, deja descurajate; iar neputinţa de a scăpa peste Dunăre ar fi topit într-o clipă toată armata, prin fierul romînilor şi prin undele fluviului.

Dar lipsit de floarea şi cea mai mare parte a cavaleriei sale, mica rămăşiţă fiind stoarsă de ob seală, ce oare putea face marele erou al Moldovei?

37. — Şi cu toate astea, oricare va fi de aci înainte rezultatul final al bătăliei, analele militare trebuie să admire cu entuziasm pe acela care, înfruntînd o armată de trei ori mai numeroasă, fiind în trei rînduri vîndut, după ce susţinuse trei atacuri teribile, tot încă părea a fi el învingător.

39. — Obosiţi de crîncena luptă, turcii se opriră; moldovenii se puseră la repaos din dosul tunurilor.

„Şi aşa stînd şi privind unii la alţii — zice cronicarul Ureche — a dat o ploaie mare de a muiat praful cel de puşcă, de unde aveau moldovenii nădejde de ajutor."[158]

Precum văzurăm, numai prin infanterie și, mai ales, prin artilerie Ioan-vodă întrecea pe turci, contrabalansînd grozava disproporțiune a forței numerice.

Infanteria era ostenită; artileria fu abimată*. Elementele se uniră cu trădătorii!

39. — Ploaia domolind praful și împrăștiind fumul ce s-a fost rădicat de sub picioarele luptătorilor, cai și oameni, și din detunetele artileriei, turcii se încredințară acum limpede de toată puținătatea armatei lui Ioan-vodă.

La aripa dreaptă, ei văzură o adevărată miniatură: numai vro cîteva sute de cazaci, pe cari îi apăraseră pînă atunci formidabile baterii, dar în urma ploaiei nu-i mai apăra nimica.

Astfel, cei 20.000 de turci, cari formau aripa stîngă a păgînilor, se grăbiră a se azvîrli cu toată furia siguranței asupra vitejilor aliați ai lui Ioan-vodă.

Contra acestei inundațiuni de brațe stăteau peste tot 300 de cazaci: 900 căzuseră morți mai-nainte în cursul bătăliei.

Erau 70 de turci pe un singur cazac.

40. — Spre culmea fatalității, sosește în același moment Adel-Ghirai cu 100.000 de tătari, realizîndu-se nenorocirea pentru a cărei înlăturare Ioan-vodă pripise a da bătălia cu o oră mai-nainte.

Pe cînd aripa dreaptă a armatei turce năvălește din față asupra restului cavaleriei noastre din stînga, tătarii trec terasa din dosul moldovenilor și lovesc dindărăt.

Nu aveam în totul nici 5.000 de călărași, cari, puși între două focuri, simțiră acum o sută de brațe rădicate asupra fiecărui cap!

---

* De la fr. *abîmé* — ruinat.

41. — Cazacii aveau puști, se sprijineau de o parte de țărmul lacului, de cealaltă de infanterie, și erau atacați numai din față; ei rezistară contra aripei stîngi a păgînilor.

Cavaleria moldovenească, lipsită de armă de foc, avînd o coastă descoperită și fiind atacată totdodată din față și din dos de tătari și de aripa dreaptă a turcilor, nu era chip a rămînea pe loc.

42. — Infanteria se conservă pînă acum din trei cauze:

1. Prin pozițiunea-i centrală, care nu permitea inamicului a o distruge mai-nainte de a fi nimicit aripele;

2. Prin parcul ce-i acoperea dosul, apărînd-o de năvala tătărimii;

3. Prin naturala-i stabilitate în comparațiune cu esențiala mobilitate a unei cavalerii.

43. — Gloata scăpă furișîndu-se printre căruțe...

44. — Rămas numai cu infanteria, cazacii și gloata, pierzînd o aripă întreagă, părăsindu-l orice speranță, orice posibilitate de victorie, ce oare mai putea întreprinde Ioan-vodă?

În acest moment i se arătă la lumină toată mărimea de suflet.

El ar fi putut să-și scape propria sa viață.

Stravestit într-o haină țărănească, încălecînd pe un mîndru cursier domnesc, nimic nu era mai lesne decît a ieși pe din dosul armatei, a ocoli lacul Cahulului în direcțiunea Prutului, pe unde nu pătrunseră încă inamicii, a trece în Moldova și a fugi d-aci în Polonia, recurgînd acolo la ospitalitatea lui Laski, sau a principelui Ostrogski.

Cine știe dacă, în cursul timpului, el nu se va fi reconciliat cu Poarta otomană?

Cine știe dacă nu va fi adus din Polonia, ca Lăpușneanul sau ca Despota, o nouă armată, cu care să-și recucerească țara...

Ei bine! aceste impulsuri egoistice, deși au putut străbate în pieptul unui Pompei sau Carol XII, totuși nu-și găsiră loc în sublimul cuget al lui Ioan-vodă.

A scăpa rămășițele armatei moldovene, fără a se gîndi un minut la sine însuși, sau, dacă nu, apoi cel puțin a pieri cu glorie dimpreună cu iubita patrie... numai una din aceste două putea alege restrănepotul mumei lui Ștefan cel Mare, care învăța pe fiii săi că: *paserea în cuibul său piere!*[159]

45. — Tătarii, împinși de neînfrînata lor lăcomie, purceseră în goană după împrăștiata cavalerie, compusă din boieri și boierinași, adică, mai bine zicînd, din blăni de samur, din săbii cu pietre scumpe, din lanțuri de aur.

Această capitală imprudență eliberînd deocamdată spatele armatei moldovene, Ioan-vodă — minte limpede în imprejurări turburi[160] — se grăbi a profita de greșeala vrăjmașului.

El descalecă de pe cal, pedestrește pe cazaci, grupează gloata cu infanteria și, strigînd către eroicele resturi ale oștirii sale: „Fraților! cază capul meu unde vor cădea capetele voastre!“ — face un atac atît de furibund, încît apucă de la turci artileria lor, o strică, pentru ca să nu le mai poată servi, și-i lasă înlemniți de amețeală și uimiți de admirațiune!

Cu propriile sale mîni, în furia acelui moment suprem, el trase din mijlocul păgînilor un tun de cele mari: atît de colosală era puterea fizică a acestui Ercule romîn.[161]

Apoi formînd o compactă nestrăbătută coloană, moldovenii se retraseră pînă la apropiatul munte, pe vîrful căruia fumegau ruinele satului Roșcanii, ars cu cîteva minute mai-nainte de către urdiile tatare.

46. — Ultimul atac, mai-nainte de a se retrage, ca și toate celelalte manevre ale acestei memorabile bătălii, este un strălucit testimoniu* de știință militară.

Mult mai în urmă, ilustrul Montecuculli zise: „Cată să ataci pe dușmani cu o violență extraordinară mai cu seamă atunci cînd voiești a te retrage“.[162]

Plecați dară fruntea dinaintea lui Ioan-vodă, care înțelesese aceasta la 1574, în momentul cel mai desperat al unei bătălii deja pierdute; nu dinaintea lui Montecuculli, care rumega cu un secol mai tîrziu în liniștea cabinetului!

47. — Din aproape 35.000 de oaste, eroul rămase abia cu 7.000.[163]

Cel puțin 20.000 de romîni au căzut într-o jumătate de zi, apărîndu-și cele trei idoluri, pe cari le recomandase odată marele Ștefan în instrucțiunile sale militare: Crucea, Țara și Steagul![164]

48. — Scriind aceste rînduri în singurătatea nopții, cînd misteriul naturii și tăcerea oamenilor duc imaginațiunea departe, departe la ceea ce nu mai este, sau ceea ce nu este încă, uitînd prezentul și confundînd într-o rază trecutul și viitorul, mă cutremură bătaia inimii, mă arde focul capului, mă furnică prin sînge fluvii de forță, mă electrizează o șoaptă ce vine nu știu de unde, din mine sau dinafară: „Mare e romînul!“

Dar deodată se aude troscotul unei birje zdrobind pavelele stradei; mă arunc la fereastă; luna întinde o melancolică lumină; un june cu mănuși albe, cu geam la ochi, cu havana în gură, se întoarce palid de oboseală după o petrecere nocturnă...

---

* *Testimoniu* — mărturie, dovadă.

49. — Așezîndu-se printre dărămături, Ioan-vodă ocoli cu șanțuri platoul muntelui[165]; puse în fața inamicului, în jurul așa-numitei *creste militare (crête militaire)*, adecă pe linia cea mai înălțată a pogorîșului, pe cei mai buni arcași și pușcași; îi întări prin o secundă linie; și, în fine, formă o rezervă, pentru a susținea la caz de trebuință puncturile cele mai amenințate.

Cu apropierea nopții, turcii și tătarii, unii revenind din zăpăceală, ceilalți din goană după fugărita cavalerie, blocară noua tabără a lui Ioan-vodă. Războaiele franceze în Algeria probează pînă astăzi cît de greu este a ataca o înălțime chiar lipsită de fortificațiuni și apărată de un mic număr de beduini; cu cît dară mai tare era pozițiunea moldovenilor, plantați pe un munte șanțuit, grupați în număr de mai multe mii de cei mai bravi, și unind avantajele înălțimii cu niște avantaje nu mai puțin prețioase ale ruinelor: „atacul unui sat costă prea mulți oameni", zicea Frederic cel Mare.

Mai adăugați că Ioan-vodă, în ultimul său atac, stricase o mare parte din artileria turcă; iar cîte tunurile mai rămîneau bune, toate își pierdeau în zadar gloanțele printre zigzagurile ruinelor, fără a nemeri pe moldoveni, pe cînd aceștia, din contra, țintind dintr-ascuns și în liniște, trimiteau păgînilor cu fiecare descărcătură un sigur mesaj de moarte.

50. — Istoricii acuză pe Ioan-vodă de a-și fi ales o pozițiune fără apă și de a nu fi luat nici o măsură pentru a și-o procura prin mijloace artificiale.[166] Acuzațiunea e bazată pe necunoștința localității:

1. În tot cuprinsul Bugeacului apa e aproape tot atît de rară ca și în centrul Africei;

2. Căutînd izvoare pe vîrful unui munte, trebuia săpat pămîntul pînă la o adîncime foarte mare;

3. Chiar răuşind în asemenea hazardoasă şi grea operaţiune, o fîntînă n-ar fi ajuns pentru îndestularea a 7.000 de oameni...

51. — În curs de trei zile şi trei nopţi Ioan-vodă respinse toate atacurile a 200.000 de păgîni.

Lipsiţi de o picătură de apă, moldovenii aşteptau venirea nopţii pentru a întinde petice de pînză dasupra ierburilor: ei îşi ungeau buzele cu rouă![167]

Adesea, cu Ioan-vodă în frunte, o seamă ieşeau din şanţuri, se repezeau cu turbare asupra celor mai expuse posturi inamice, tăiau, măcelăreau, doborau toate dinaintea lor, şi apoi, crunţi* de sînge, se întorceau cu mulţumirea lui Ugolino din Infernul lui Dante, cînd roade capul vrăjmaşului său Ruggieri!

52. — În cursul acelor trei zile şi trei nopţi, demne de timpul lui Oraţiu Cocles, Ioan-vodă, să se fi gîndit el cît de puţin la propria-i siguranţă, scăpa.

Vorbind turceşte ca un turc, el putea trece în crepuscula serii chiar prin mijlocul păgînilor, precum deja făcuse odată Ţepeş.

Dar toate demonstră că eroul nostru, groază numai pentru păgîni, pentru ciocoi, pentru călugări, îşi iubea ţara mai mult decît pe sine însuşi.

53. — În a patra zi turcii încep a parlamenta.

Ioan-vodă arată celor trimişi tăria poziţiunii sale şi numărul vitejilor ce-i mai rămîn.

„Precum vedeţi — le zice el — sînt în stare de a mai susţinea lupta."

Apoi le propune următoarele trei condiţiuni:

1. Mîna duşmanilor să nu se atingă de ostaşii moldoveni, cari să fie liberi a merge pe la casele lor, fără a fi prigoniţi vreodată pentru trecut de către viitorul domn al Moldovei[168];

---

* *Crunt* — însîngerat.

2. Cazacii să fie lăsaţi a se întoarce la ţara lor;
3. Însuşi principele să fie trimis, viu şi nevătămat, d-a dreptul la sultanul Selim...

54. — Păgînii primiră tractatul.

Condiţiunile fură jurate de şapte ori de către beglerbeiul Ahmed-paşa şi de şapte ori de către Petru cel Şchiop, devenit în fine în realitate domn al Moldovei.

Ahmed-paşa le jură de şapte ori pe cartea lui Mahomed.

Petru cel Şchiop le jură de şapte ori pe cartea lui Crist...[169]

55. — Cu lacrimi în ochi, fără a putea vorbi de emoţiune, Ioan-vodă se despărţi de credincioşii săi tovarăşi.

Cazacilor, oameni străini, veniţi a servi pentru plată, el le lăsă toate sculele ce avea lîngă sine.

Moldovenilor, fraţi ai săi, cari se luptau pentru libertatea patriei, le lăsă suvenirul de a le fi fost un mare domn, şi vaga speranţă de întoarcerea sa la domnie...

Eroul era convins că va reuşi prin profunda-i diplomaţie a recîştiga graţiile sultanului Selim, precum altădată, tot într-o asemenea situaţiune, Petru Rareş, numai prin bărbăteasca-i elocvenţă, reuşise a îmblînzi mînia sultanului Suleiman.[170]

Oamenii mari nu desperă nici chiar pe insula Elba!

Pînă atunci — adio!

Cazacii plîngeau; moldovenii nu puteau plînge: excesul durerii seca izvorul plînsului.

56. — Capitulaţiunea de la Roşcani aminteşte o altă, încheiată tot cu turcii, nu mai departe decît cu vro trei ani mai-nainte, pe cînd însuşi Ioan-vodă petrecea încă în Constantinopole.

După o eroică apărare a cetăţii Famagusta în Chipru, comandantul Bragadino, redus nu prin arme,

ci prin foamete, impusese păgînilor condiţiunea de a permite garnizoanei o liberă retragere.

Seraschirul turc iscălise fără greutate, şi tot fără greutate se grăbi a-şi călca iscălitura: după deşertarea cetăţii, viteazul Bragadino şi floarea juneţei veneţiane pieriră în torture.

Cunoscînd dară perfidia otomană, Ioan-vodă nu se mulţumi cu o simplă iscălitură a paşalelor; el ceru şi dobîndi, ca garanţie, un septuplu jurămînt, mahometan şi creştin, din partea lui Ahmed-paşa şi din acea a lui Petru cel Şchiop, de la inamic şi de la rival...

Ei bine! prin aceasta tractatul deveni el oare mai sacru?

57. — Povestirăm trădarea, să povestim sperjuriul.

58. — Pe lîngă persoana lui Petru cel Şchiop, pentru a-l instala cu firman — o inovaţiune nepilduită pînă atunci în Moldova[171] — se afla capigibaşi sau prim-uşierul Porţii otomane, un personaj deja important, dar care mai în urmă ajunse şi mai sus, vizir, ginere şi cumnat al sultanilor...

Era Scipione Cigala, dintr-o familie aristocratică neapolitană, renegat sub numele de Djigala-zade[172]: un june moale, desfrînat, nestatornic, mîncăcios, beţiv... dar cu atît şi mai puternic la curtea unui sultan ca Selim II.

Cînd Ioan-vodă intră în cortul beglerbeiului, Ahmed-paşa era înconjurat de ieniceri, agale, bei, sangiaci, cari toţi se îmbulzeau să vază pe teribilul erou de la Jilişte, Brăila, Lopuşna, Bender...

Seraschirul începînd cu mustrări, Ioan-vodă îi răspunse cu toată demnitatea unui principe, că, pe baza capitulaţiunii sale, el nu are a da seamă decît numai cînd îl va fi întrebat însuşi sultanul.

Mîndria viteazului înfioră pe musulmani; dar grandoarea-i se părea a fi înlănţuit braţele lor: ei

se uitau nedomeriți unul la altul, îndemnîndu-se care de care a da prima lovitură, și nimene nu cuteza... trebuia un apostat; trebuia un om îndobitocit prin excesul banchetelor și un dobitoc amețit prin furia opiului; trebuia un monstru pentru a face un asemenea pas contra onorii și contra jurămîntului.

Acel monstru fu capigibași Djigala-zade.[173]

59. — Munteanul Petru cel Șchiop aduse armele păgînilor asupra eroului Moldovei;

Italianul Scipione Cigala îi înfipse cuțitul în inimă.

Un muntean, un italian, un moldovean.

Se sfîșiau frații: rîdea otomanul, zîmbea neamțul [...]

60. — Cînd gigantul fu căzut sub perfidul pumnar al neapolitanului Cigala, ienicerii, îmbărbătați prin inițiativă, se azvîrliră asupra victimei, tăiară majestosul cap ce-i speria mai dăunăzi pînă și-n taina visurilor, și-l înălțară pe o suliță.

Apoi, temîndu-se, poate, ca un al doilea cap să nu răsară cumva pe desfiguratul corp, ei legară trunchiul martirului de coadele a două cămile, cari, gonite în direcțiuni opuse, îl rupseră în hidoase fragmente.

61. — După ce finitul spectacolului le răcise mințile, păgînii nu putură a nu recunoaște propria lor nulitate în alăturare cu sublimul eroism al mortului.

Crezînd că virtutea lui Ioan-vodă își va fi avut izvorul în oasele din cari fusese țesut și în sîngele ce-i circulase prin vine, ei își împărțiră între sine, ca moaștii, fărmăturile acelor oase, și-și încruntară* săbiile în acel sînge, rugîndu-se lui Allah ca să le dea și lor tuturor inima principelui romîn!

Calăii purtau pizmă jertfei lor.

---

* *A încrunta* – a umple de sînge, a se roși cu sînge.

62. — Cît timp a trăit Ioan-vodă, turcii, boierii și călugării nu-l sufereau deopotrivă.

După ce murise, inamicii străini se arătară mai generoși decît inamicii casnici.

Pe cînd ienicerii se puseră a adora rămășițele viteazului, ciocoii cei cu ișlice și cu comanace* crezură sosit momentul de a-și bate în fine joc de acela dinaintea căruia ei nu îndrăzneau pînă atunce să rădice ochii de la pămînt.

Pentru a-i răpi chiar gloria postumă, ei răspîndeau acum în popor odioasa anecdotă cum că în momentul cînd îl rupeau cămilele, Ioan-vodă să fi zis: „Ah! caută că eu multe feluri de morți groaznice am făcut, iar caznă ca aceasta n-am știut să fac!“[174]

Dar cine oare să fi putut rosti această barbară și atroce glumă: capul cel lipsit de trunchi, sau trunchiul cel lipsit de cap?

Nu pentru prima și nu pentru ultima oară o neputincioasă ură inventa absurdități!

63. — Cronicarul Ureche — o mai ziserăm deja nu o dată — este un ecou al partidului aristocratic.

Așadar, el nu numai profanează prin satiră ultimele divine momente ale lui Ioan-vodă, ci încă se încearcă a scuza mîrșava trădare națională a părcalabului Ieremia Golia.

Cînd vine vorba de vînzarea trecătoarei Dunării, analistul-cocon declamă cu un aer de criminală inocență: „Cu greu este celor puțini a opri pe cei mulți și celor slabi pe cei tari; căci trecînd întîi puștele cu ieniceri și cu pedestrimea să apere vasele, aci și toată alaltă oaste turcească a sosit, unde, văzînd Ieremia părcalabul că nu-i poate opri, s-a întors...“

Cînd ajunge la defecțiunea celor cinci regimente de cavalerie, el se ferește măcar de a menționa numele

---

* *Comanac* — acoperămînt al capului.

părcalabului Ieremia Golia, alunecînd numai în treacăt următoarea frază obscură şi diminutivă: „La începutul războiului zic că o seamă de moldoveni să se fi închinat la turci..."

Înşişi cronicarii otomani sînt mai romîni!

64. — După măcelul de la Roşcani, Petru Şchiopul se grăbi a trimite caimacam* la Iaşi, ca să-i păzească tronul, pe unul din mizerabilii vînzători ai lui Ioan-vodă, stolnicul Bilăe, înălţat acum la demnitatea de mare vornic al Ţării de Jos, ocupată pînă atunci de bravul Dumbravă.

65. — Nu numai vitejii de la Cahul, nu numai „fraţii de cruce" ai lui Ioan-vodă, dezarmaţi prin jurămînt şi măcelăriţi prin sperjur, avură soarta de a pieri, ca tîlharii cei osîndiţi la moarte, fără a se putea apăra; nu! nu numai pe ţărmii Cahulului şi pe ruinele Roşcanilor curse cel mai pur sînge şi căzură cele mai nobile capete ale Moldovei; nu! „S-au pornit tatarii în pradă peste toată ţara — zice cronica — cît n-a fost niciodată mai mare pustietate decît atunce [...]"

Petru cel Şchiop, în fruntea urdiilor păgîne, privea cu o sacrilegă nepăsare cum inamicii romînilor şi ai crucii îi aşterneau pînă la Iaşi o cale domnească de purpură din sînge şi arcuri triumfale din capetele moldovenilor.

66. — Moartea lui Ioan-vodă fu semnal de pieire pentru trei miniştri, credincioşi pînă în fine luceafărului libertăţii naţionale:

Vintilă-vodă,
Vornicul Dumbravă,
Episcopul Isaia Radouţeanul...

---

* *Caimacam* — locţiitor.

67. — Fostul principe muntenesc, alungat dimpreună cu frate-său Petru cel Şchiop, expedi acum o armată turcă să cuprinză Bucureştiul.

Deşi Vintilă-vodă nu avea lîngă sine decît pe viteazul vornic Dumbravă cu o mînă de moldoveni, totuşi lupta, încinsă pe cîmpia unde este astăzi Radu-vodă, fu atît de cruntă, încît învingătorul crezu de cuviinţă a-i eterniza memoria, zidind o biserică pe locul bătăliei şi înfiinţînd o serbare anuală, rămasă pînă astăzi sub numele de „Moşi".

O victorie, o biserică, o serbare cari ne aduc aminte de ruşinea discordiilor romîne!

68. — Vornicul Dumbravă reuşise a scăpa în Transilvania, avînd nobleţa de a căuta refugiu la generozitatea unui inamic, ale cărui oşti se luptară contra moldovenilor în bătălia de la Jilişte.

Un erou muntean fu trimis pentru a cere moartea unui erou moldovean: Ivaşco Golescu mijloci extrădarea vornicului Dumbravă!

Ce infamie, ce timpuri, o, doamne!

Călcînd acele legi cari prin sublimul lor meritară ca oamenii să le numească divine, Ştefan Bathori, beiul transilvan, dede pe Dumbravă, legat la mîni şi la picioare, în dispoziţiunea ambasadorului muntenesc.[175]

Sosind la Bucureşti, demnul tovarăş al lui Ioan-vodă fu decapitat.

69. — Vlădica Isaia Radouţeanul nu întîrzie a fi scos din scaunul episcopal de către Petru cel Şchiop[176]; de atunci încoace, numele său, ilustrat un moment prin negociaţiuni diplomatice cu Polonia şi cu Moscovia, dispare pentru totdauna din analele ţării...

70. — Nu putem trece cu tăcerea, în acest dureros martirologiu, pe bravul Swierczewski.

Fără a fi fost romîn, el merită să-l punem și pe el în numărul *sînților*, epitet ce poporul nostru îl dedea în vechime nu ipocriziei ascetice, ci numai apărătorilor țării.[177]

După bătălia de la Cahul, Swierczewski nu mai apare pe scena istoriei: product al geniului lui Ioan-vodă, el se stinse o dată cu creatorul său...[178]

71. — Celalt cazac, marinarul Pokotilo, învingătorul de la Acherman, după ce se văzuse în imposibilitate de a apăra el singur trecerea Dunării contra colosalei armate otomane, lăsă portul Galațului, unde se ținuse în embuscadă, și... nu-i găsim urme în istorie!

72. — Mai pieri atunci, pieri fără de veste, o ființă gingașă, de care n-am vorbit nimic în tot cursul acestei tragedii, pline de caractere sau prea mari, sau prea mici, dar numai bărbătești: îi rezervam pateticul finalului.

Era o femeie, care iubea atît de mult pe Ioan-vodă, încît îl întovărășea în toate bătăliile sale, dimpreună cu un prunc de țîță...

Nu vă mîndriți, romîncelor: era o străină, o săsoaică, un blond și melancolic căpșor german din Transilvania.

În focul ultimei lupte, cuprinsă de acel presimțimînt profetic ce însoțește totdauna un amor profund și pur — fie acel amor pentru un bărbat, pentru o patrie, sau pentru însuși dumnezeu! — „ea nu lăsa pe Ioan-vodă — zice cronica țării — să stea între oastea cea călăreață, temîndu-se să nu-l viclenească boierii!“[179]

Căzînd prizonieră, văduvă a fericirii sale, condusă în robie la Constantinopole, ea se evaporează din istorie, după expresiunea poetului:

„Ca o fantasmă dragă, ce-n vise lungi și rele,
Trecînd printre morminte, șoptește: am trăit!...“[180]

Sugarul său, născut așa-zicînd pe un cîmp de bătălie, crescu în haremul unui pașă.

Peste douăzeci și cinci de ani, Turcia, sigură că natura părinților degenerase cu desăvîrșire în această rămurea transplantată a unui neam eroic, îl trimise domn în Țara Romînească.

El domni ceva peste un an, nu făcu nimic, și abia figurează în cronice sub porecla de „cel Surd".[181]

În adevăr surd, surd la vocea măreței sale origini: fiu denaturat al unui tată erou și al unei mame eroine, mai purtînd spre deriziune numele strămoșesc al marelui Ștefan!

Bruma sclaviei ucide în rădăcină chiar florile cele mai alese.

75. — De la amorul nelegitim, dar pasionat și poetic al junei germane, să trecem la călduța proză a căsătoriei lui Ioan-vodă cu fata marelui boier Lupea Huru.

Văzurăm că doamna, dimpreună cu fiu-său Petru, declarat prin votul țării moștean al tronului moldovenesc, refugise contra neliniștii războiului la marginea Poloniei, după murii formidabilului Hotin.

Însuși socrul princiar comanda cetatea, ca unul ce avea un interes personal în mîntuirea fiicei sale și a coronatului său nepoțel.

Familiile celor mai însemnați boieri căutară siguranța lor pe lîngă familia domnească.

Ajungînd știrea despre calamitatea de la Cahul, ei cu toții trecură Nistrul, ducînd cu sine tezaurul princiar, însoțiți de 200 nobili poloni, cari se grăbiră a forma o frumoasă escortă în jurul nefericitelor romînce, și familia domnească se retrase la moșia unui magnat, vechi amic al lui Ioan-vodă.

În zadar Turcia ceruse în mai multe rînduri extrădarea fugarilor, mai ales a principesei cu copilul și cu bogățiile lui Ioan-vodă: ospitalierul magnat,

credincios suvenirului amiciei, respinse toate stăruințele Porții otomane și chiar ale regelui polon, pînă ce, în fine, fiind amenințat, el se căsători cu văduva eroului moldovenesc, și numai așa o putu scăpa de robia păgînă.

Doamna Moldovei deveni soția lui Cristof Strus.[182]

Pe lîngă prestigiul său de mîntuitor, noul bărbat al văduvei lui Ioan-vodă avea o calitate ce-l făcea demn de o asemenea însoțire: el se trăgea dintr-o familie atît de eroică, încît în Polonia devenise proverbial că fiecare Strus moare pe cîmpul bătăliei.[183]

Douăzeci și patru din acest neam pieriră în lupte cu păgînii.[184]

Peste treizeci de ani, fiastrul* lui Cristof Strus, eredele lui Ioan-vodă, strîngînd o mînă de cazaci, năvăli în Moldova ca să cuprinză tronul părintesc, pe cînd domnul Aron-vodă se afla atunci dus la Constantinopole; după o domnie de două luni, neputînd să reziste unor forțe centuple, el fu silit a se întoarce în Polonia, fu arestat și trimis în exil la fortăreața Marienburg.

Prin un hazard curios, tot acolo în exil și-a fost petrecut junețea un strămoș și omonim al său, famosul Petru Rareș.[185]

74. — Așa finiră cele două femei și cei doi fii ai lui Ioan-vodă.

75. — Voind a încheia acest registru mortuar, îmi tremură mîna, ca și cînd, prin descrierea crimelor, aș resimți eu, în locul ucigașilor, remușcările conștiinței!

Puțin în urma bătăliei de la Cahul, un străin vizită Bucureștiul.

Pe poarta palatului domnesc el văzu expuse două domnești capete.

---

* *Fiastru* — copil vitreg.

Unul, de curînd secerat, conserva încă ceva sufletesc, asemenea undei de care atingîndu-se în zbor aripa unei paseri, întipărise în ea pentru o clipă o vagă mişcare.

Celalt, cosit de demult şi adus de departe, livid, fix, speria prin un aer de ironie mortală, nu din astă lume, ci din neşte sfere superioare: teribila expresiune a capetelor moarte pe pînzele lui Caravaggio!

Acele două infernale trofeuri erau capul lui Vintilă-vodă, domnul Ţării Munteneşti, şi capul lui Ioan cel Cumplit, domnul Moldovei...[186]

Fraţi pînă la moarte, fraţi după moarte: adevăratul simbol de Unire!

Ediţia 1, 1865

NOTELE AUTORULUI LA „IOAN-VODĂ CEL CUMPLIT"

[1] *Letopisețile*, t. I, p. 187.

[2] Thierry, *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8), t. I, p. 25: „Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne pouvons avoir d'eux raison ni justice; ils ont tout, prennent tout, mangent tout, et nous font vivre en pauvreté et en douleur..."

[3] *Ms. Ossolinianum* apud Engel, *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, in-4), t. II, p. 184–5.

[4] *Letopisețe, t. I*, p. 177 –8: „ și cu dragoste îl primiră boierii".

[5] Sommer, *op.cit.* [*Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli* (Vitebergae, 1587)], p. 36–37.

[6] Vezi a mea *Lumina*, t. III, p. 51–56.

[7] *Lex Dei*, tit. 5, c. 3. – *Cod. Theod.*, lib. 6, ad. leg. Iul. de adult.: „spectante populo, flammis vindicibus expiabit".

[8] *Letopisețe*, t. I, p. 192: „băgat-a în foc de viu pre vlădica Gheorghie de a ars, dîndu-i vină de sodomie".

[9] Cipariu, *Crestomatia sau analecte* (Blaj, 1858, in-8), p. 236.

[10] Paul of Aleppo, *op. cit.* [*The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, in arabic* (London, 1836)], t. I, p. 63: „The fast of Lent is strictlyobserved by the court and the higher classes of the people; but the lower orders keep no fast, nor perform any prayer, nor appear to have any religion at all... But in Wallachia, which God preserve! it is very different; and the religiousness of its inhabitants, their moderation, and good conduct, are preeminent." – P. 117: „It is very different from Moldavia; where when

the Patriarch entered the abode of any of the inhabitants, not one of them came to stan before him, nor treated him to a cake of bread, than whom, even the Tartars are more religious".

[11] M i r o n C o s t i n, *Letopis.*, t. I, apendice, p. 86.

[12] C i p a r i u, *loco cit.*, în notă.

[13] B a c o n, *Essais de morale et de politique (Oeuvres*, tr. p. Riaux, Paris, 1851 in-8), t. II, p. 284: „les grands ne pouvant presque rien en ce genre, si la multitude n'est disposée à se soulever d'elle même".

[14] W i c k e n h a u s e r, *Die Urkunden des Klosters Moldowiza* (Wien, 1862, in-8), p. 27 şi 87, documentul din 1577: „Diese Handveste habe nun Jeremias, der Hatmann gewesen, dem heil. Kloster damals genommen, als er den Kaelugaerns in den Tagen des Woewoden Johann, ohne ihnen hiefuer etwas zu geben, diese zwei Doerfer weggenommen hatte."

[15] Documentul ce l-am publicat în *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr. 156: „Am dat acestui ţigan, anume Nicola, o treime din cincimea satului Boloteştii şi cu loc de moară în apa Putnei, care teritoriu şi-l cumpărase..." etc.

[16] Vezi mai toate documentele teritoriale muntene şi moldovene, în a mea *Arhiva istorică a Romîniei*.

[17] Toate acestea se deduc în parte din documentele locale, dar mai cu seamă din „jus valachicum" al coloniştilor romîni din Moldova şi Transilvania, cari se stabileau în Polonia şi despre cari vezi o preţioasă colecţiune de acte oficiale în S t a d n i c k i, *O Wsiach Woloskich* (Lwów, 1848, in-4), p. 25—92. Unele acte sînt din epoca lui Ioan-vodă.

[18] C h a r r i è r e, *Négociations de la France dans le Levant* (Paris, 1853, in-4), t. III, p. 913, nota: „... une eschelle ou dace d'un port vallant trois mil ducats par an... succession et hoyrie d'un seigneur exécuté par [la] justice..."

[19] B o t e r o, *Le relationi universali* (Veneţia, 1600, in-4), t. I, p. 95—6: „Il prencipe tira da cento mila scudi, della decima della cera, et del mele... Vi passa il moscatello, o malvagia di Candia per Polonia, e per Alemagna: onde il prencipe cava grande entrata..."

[20] B o l l i a c, *Daco-Romane*, nr. 112—118.

[21] Extracte din B r é q u i g n y, G u i z o t şi T h i e r r y în *Encyclopédie moderne*, nouv. éd., t. X, p. 272—87.

[22] Cf. despre celebrul Wallenstein, unul din geniile cele mai mari ale timpilor moderni, în G u a l d o P r i o r a t o, *Vite et azzioni di personnagi militari e politici* (Viena, 1674, in-f.), litt. w, p. 5 nenumerotată: „Castigó severamente piccioli errori per spaventar i gravi falli".

[23] L a s i c k i, *op. cit.* [*De ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda*], p. 129: „...ipse Ivonia, vel ob levissimum delictum, poenam capitis insontes statuebat, vivos excoriabat, palis infigebat, oculis privabat (quae poena apud Valachos familiaris est), naso et auribus praecisis deformes homines reddebat; breviter, si quis illo invito seu racemum suae vineae, seu quidpiam aliud, ex quo census penditur, vendidisset; nunc ille aut occidebat aut hamo per nares illius traducto, manibusque post tergum colligatis, tortoribus vel si isti non essent, Nigritis (quos Ziganos vocant) per plateas immisericorditer flagellandum obiiciebat: et quod immanius est caesorum cadavera insepulta" etc.

[24] E m e r s o n, *Les représentants de l'humanité* (Paris, 1863, in-8), p. 291—2: „on m'accuse — disait-il — d'avoir commis de grands crimes; les hommes de ma trempe ne commettent pas de crimes... J'ai toujours marché avec l'opinion des grandes masses et avec les événements. À quoi m'auraient servi des crimes?"

[25] Cronica turcă ap. M i g n o t, *op. cit.* [*Histoire de l'empire ottoman* (Paris, 1773)], t. II, p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie, au milieu des larmes des peuples qui regrettaient Ivan". — G o r e c k i, *op. cit.* [*Descriptio belli Ivoniae, Voivodae Valachiae* (Francofurti, 1565)], p. 90: „pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivoniam fuere". — L a s i c k i, *op. cit.*, p. 130: „...illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint".

[26] *Archivi Antiqui Leopoliensis Liber MCLXV* (ms. in magistratul de la Lemberg, in-f.), anno 1572, p. 613: „Pestis fuit eodem anno gravissima". — *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (Coronae, 1847, in-4), p. 66: „Saevissima pestis Barcensem provinciam depopulatur et pene exhaurit". — C h a r r i è r e, *op. cit.*, t. III, p. 241, janvier 1572: „la peste est la plus extresme et eschauffée qu'elle feut, cent ans a, en Levant".

[27] G e s s n e r, *Bibliotheca instituta et collecta* (Tiguri, 1583, in-f.), p. 265, 312 etc.

[28] S c h a r d, *Scriptores rerum Germanicarum* (Basileae, 1574, in-f.), p. 2522, sub anul 1572: „Danubius ita inundare coepit, ut post hominum memoriam maiorum aquarum illuvies non fuisse existimetur".

[29] F o r g a c s, *Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii* (Posonii, 1788, in-8), p. 698: „Bogdanus... sponsa, quam stolido luxu ambiverat, spoliatus, cui carpentum mirifico sumptu confecerat, ut rotarum quoque circumferentias, quo uspiam ferri usus fuit, argenteis laminis, auratis exornasset..."

[30] L a s i c k i, *loco supra.*

[31] C a n t e m i r, *Chronicul Romano-Moldo-Vlahilor* (Iaşi, 1835, in-f.), t. I, introducere, p. LXX: „... Corvinos, cuius ex prosapia derivantur Urecestii". Cf. *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr. 203.

[32] *Letop.*, t. I, p. 196.

[33] L a n g u e t, *Arcana seculi XVI, epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem* (Halae, 1699, in-4), scrisoarea de la Dresda, din 1572, pridie Cal. Dec. liber 1, pars 1, p. 182: „Dicunt Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. An promittant nescio, sed scio eos nequaquam tradituros, etiamsi decies promiserint... Petit praeterea Lasky, ut Rex Galliae perficiat apud Turcas, ut Moldavia tradatur ipsi, tanquam praemium suorum laborum."

[34] C h a r r i è r e, *op. cit.*, t. III, p. 522, nota: „pendant l'interregne de Pologne, il avoit souvent demandé congé au Grand-Seigneur d'entrer en vostre royaume; et que, y venant aussy de son costé le Tartare, il asseuroit que s'il ne pouvait y executer tout ce qu'il voudrait, qu'au moins dévasteroit-il, ruinerait et perdrait une grande partie de pays" etc. — Cf. scrisoarea vizirului în *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr. 47: „Mortuo enim Rege vestro, subinde nos litteris suis solicitavit, ut quinque (?) milibus solum Turcarum adiunctis, licentiam illi in Poloniam daremus, et se illis totam Poloniam subiugatoriam tributariamque Caesari nostro invictissimo facturum praedicavit..."

[35] B i e l s k i, *Kronika polska* (Krakow 1597, in-f.), p. 653: „Posla Woiewody Woloskiego, ktory to ukazowal ze za swa namowa 100.000 Turkow, Tatarow i Multanow od korony polskiey odwrocil" etc.

[36] În Europa se răspîndise deja vestea de invaziunea turcă ca de un fapt acomplit, precum vedem în istoricii venețiani, P a r u t a, *Dell'historia veneziana parte seconda* in *Degli istorici delle cose veneziane* (Venezia, 1718, in-4), t. IV, lib. 3, anno 1572, p. 275: „Essendo a Turchi nato sospetto, che havessero i Polachi favorito il Valacco in pregiudicio dell'imperio Ottomano, per vendicarsi dell'ingiuria, erano improvisamente entrati nel paese soggetto a quella Corona, et fatte diverse incursioni nella Prussia, nella Podolia et nella Rossia. minacciavano ancora d'inferire danni maggiori..."

[37] H e i d e n s t e i n, p. 8: „Pocutiam tamen, tanquam antiqui iuris possessionisque Valachicae..." — B i e l s k i, *loco supra*:

„upominal Pokucia, mieniac ia bydz oyczyzna swa." Aice cuvîntul „oyczyzna" este luat în înțeles de „ocină", adecă „patrimoniu", iar nu „patrie", cum înțelesese E n g e l.

[38] H e i d e n s t e i n, p. 8: „Thesauros" quos Thomsa ex Valachia in Regnum importarat repetit".

[39] B a c o n, *loco cit.*, p. 308: „Il est une autre ruse du même genre, que les Anglais désignent assez ridiculement par cette expression proverbiale: retourner le chat dans la poêle, et qui consiste à attribuer à une autre personne ce qu'on lui a dit soi-même dans le tête-à-tête. Or il est facile d'en imposer aux autres sur ce point" etc.

[40] C h a r r i è r e, t. III, p. 318 nota, şi 325.

[41] B i e l s k i, p. 660. – H e i d e n s t e i n, p. 21.

[42] *Archivi Antiqui Leopoliensis lib. MCCX* (ms. în magistratul de la Lemberg, in-f.), p. 180: „Anno 1573 Sabbato ante St. Andreae Apostoli, Gregorio Anteurbano misso Samboriam ad exquirendam certitudinem rumoris de Bohdani ductu ad Moldaviam, et Trellio alio suburbano in eodem negotio at Zaderowacz misso expositorum eorundem ac pro equis meritoriis 3 zl. 16 gr."

[43] C h a r r i è r e, t. III, p. 374: „J'ay eu advis que le bogdan a envoyé un chaoux à ceste Porte, qui asseure que le Moscovite a esté reçeu à Vilna et en toute la Lithuanie, du gré et consentement de tout le pays, et qu'on craignoit que les estats de Polongne se laisseroient aller audit Moscovite, le voyant armé et fort si près d'eux. Ceste nouvelle a merveilleusement troublé ces gens-icy, car c'est le pis qui leur pouvoit arriver... ceux-ci résolurent hier, en divan, la guerre contre la Polongne..."

[44] C h o i s n i n, *O elekcyi Henryka Walezyusza na króla Polskiego* (Wilno, 1818, in-8), p. 266: „co do listu od Paszy o którymysmy wzmianke uczynili, nietylko ze nicby nam niemógl pomódz, ale omal cala nie zerwal negocyacya dla nastepuiachych sló w nimznalezionych. Nie omnieszkacie byc poslusznemi rozkazóm Soltana..."

[45] *Ibidem*, p. 213–14: „Dowiecie sie Wwmsc Panstwo z listu który tu dolaczam, ze Sultan Ygmsc daje vam rozkaz, abyscie na tronie waszym osadzili brata króla Francuskiego. Mam was za natdo rastropnych abyscie sie jego woli poddali, bo poniewaz Sultan zyczy sobie miec go na tym mieyscu, domysliecie sie latwo ze pewnie bedzie chcial miec w nim silnego nieprzyjaciela calego chrzescianstwa."

[46] Despre duşmănia de atunci între Turcia şi Moscovia, vezi K a r a m z i n, *Istoria Gosudarstva Rossiiskago* (Petersburg, 1843, in-8), t. IX, p. 104–5.

[47] Despre această călătorie, vezi actul oficial publicat în *Akty Zapadnoi Rossii* (Petersburg, 1848, in-4), t. III, anno 1573.

[48] Cronica turcă în R i c a u t, *Estat présent de l'empire ottoman* (Paris, 1670, in-4), p. 113: „On trouve dans l'Histoire des Turcs, que cette Province payoit en ce tems-la (en l'année mil cinq cens soixante et quatorze) quarente mille Sequins ou quatre-vingts mille écus de tribut..."

[49] C h a r r i è r e, t. III, p. 283: „il n'y eust oncques avarice si extresme ne si sordide en ce monde qu'est celle dudit Grand Seigneur et de son dit Bassa..."

[50] Cronica turcă în M i g n o t, t. II, p. 210: „les Ministres du Grand Seigneur prétendirent doubler le tribut qu'Ivan devoit, disoient-ils, à la Porte, premièrement comme Vaivode de Moldavie, secondement comme Chrétien... quarante mille écus au lieu de vingt mille". Cifra aci e greşită, precum se vede nu numai din R i c a u t, ci chiar din C h a r r i è r e, t. III, p. 913, nota, unde tributul cel dublu al Moldovei e arătat: „ottante mil ducats". Nu cumva sub „écus" M i g n o t ar fi înţelegînd „lire" turceşti?

[51] *Letop.*, t. I, p. 118, 146, 156 etc.

[52] Documentul ce l-am publicat din manuscript în *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr 259.

[53] Vezi descripţiunea alegerii domneşti în P a u l o f A l e p p o.

[54] G o r e c k i, p. 31: „universo senatu ad se convocato, in hunc modum ad eum verba fecit".

[55] S t r y k o w s k i: „O tym Wolosza i Multani spiewaia ustawicznie w kazdej biesiedzie na serbskich skrzypicach przygrywajac swoim jezykiem:

«*Stefan, Stefan, Wojewoda!*
Stefan, Stefan, Wojewoda!
Bijal Turków, bil Tatarów! [...]»"

Romîneşte restabili şi publică acest cîntec d. A l e c s a n d r i în P e n c o v i c i, *Cartea şcoalelor de întiiul grad* (Bucureşti, 1863, in-16), p. 51–52. – E n g e l, t. II, p. 154, n-a înţeles pe S t r y k o w s k i, cînd zice: „nach dem Serwischen gemodeltes Lied", în loc de „cîntec acompaniat de guslea serbească sau alăută".

[56] G o r e c k i, p. 33: „inter se".

[57] S o m m e r, p. 56: „bolum in crucis formam compositum (quod sanctissimum apud illos foedus existimatur) edere..."

[58] D a l l a V a l l e, *Una breve narracione* etc. în *Magyar Toerténelmi tar*, t. III, p. 45: „promettiamo per il Dio, la vergine Maria, per li quatro elementi, per il pane, per il vino, per la nostra scimittara..."

[59] Mignot, t. II, p. 211: „Le Moldave répondit fièrement qu'il emploieroit cet argent à lever des troupes qui soustrairoient ses sujets à la vexation qu'on prétendoit exercer contre eux; et il ordona au Chiaoux de se retirer..."

[60] Robertson, *History of Charles V*, in *The works complete* (Paris, 1828, in-8), t. II, p. 106: „The long succession of able princes, which I have mentioned, had given such vigour and firmnes to the Ottoman government, that it seems to have attained, during the six teenth century, the highest degree of perfection of which its Constitution was capable. Whereas the great monarchies in christendom were still far from that state which could enable them to act with a ful exertion of their force. Besides this, the Turkish troops in that age possessed every advantage which arises from superiority in military discipline. At the time when Solyman began his reign, the janizaries had been embodied near a century and half; and, during that long period, the severity of their military discipline had in no degree relaxed. The other soldiers, drawn from the provincies of the empire, had been kept almost continually under arms, in the various wars which the sultans had carried on, with hardly any interval of peace. Against troops thus trained and accustomed to service, the forces of the christian powers took the field with great disadvantage. The most inteligent as well as impartial authors of the sixteenth century acknowledge and lament the superior attainments of the Turks in the military art."

[61] Charrière, t. II, p. 296: „Bref, je n'eusse jamais creu la grandeur de ceste monarchie, si je ne l'eusse jugée à l'oeil".

[62] Camerarius, *Vocabula rei nummariae, ponderum et mensurarum* (Lipsiae, 1564, in-8), p. 26 nenumerotată: „sexaginta tonas auri, quantam nunc summam dicunt esse annui reditus Regni Turcici".

[63] Crusius, *Turco-Graecia* (Basileae, 1584, in-f.), p. 274–5.– Dorotheos, *Biblion historikon periechon en synopsei diaphorous kai exochous historias* (Venet. 1798, in-4), p. 455–6.

[64] *Letopisețe*, t. I, p. 205.

[65] Charrière, t. III, p. 522, nota.

[66] Documentul ce l-am reprodus în *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr. 281.

[67] Caracteristica acestui dialect vezi-o în Miklosich, *Lautlehre der Slavischen Sprachen* (Wien, 1852, in-8), p. 340–70.

[68] Vezi tabloul atării electiuni în *Cztenia Moskowskago Obsczestwa Istorii i Drevnostei*, nr. 9 (Moskva, 1847, in-8), de unde am împrumutat pentru scrierea noastră și planșa cu imaginea cazacului. [Această planșă se găsește în ediția din 1894, p. 83 (n. ed.).]

[69] Paprocki, in *Tesaur de monumente*, t. III, p. 278: „Ir wollet mirs glauben, das ich euch gleich so lieb hab, als wenn ich sonst an der Volk zwelff tausent bei mir hette".

[70] De a Barre Duparcq, *Eléments d'art et d'histoire militaires* (Paris, 1858, in-8), p. 235: „réunit à l'arsenal de Paris jusqu'à 100 bouches à feu, nombre considérable".

[71] *Dell'arte della Guerra*, lib. II: „Dico per tanto che quelli popoli o regni che istimeranno piu la cavalleria che la fanteria, sempre fieno deboli, ed esposti ad ogni rovina; come si e veduta l'Italia ne' tempi nostri, la quale e stata predata, rovinata, et corsa da forestieri non per altro peccato che per haver tenuta poca cura della militia di pie, et essersi ridotti i soldati suoi tutti a cavallo. Debessi bene havere de' cavalli, ma per secondo, et non per primo fondamento dell'essercito suo..."

[72] *Arhiva istorică a Romîniei*. t. I, nr. 254, p. 168.

[73] Bellon, *Plurimarum singularium et memorabilium rerum observationes* (Antverpiae, 1589, in-8), p. 348: „Tartarorum et Vallachorum arcus illos (Arabicos) adhuc superant latitudine et longitudine, attamen molles sunt".

[74] *Heldenbuch Biterolf und Dietlieb*, vers. 10185, apud Klemm, *Attila nach der Geschichte, Sage und Legende* (Leipzig, 1827, in-8), p. 66:

„Die Vlachen kamen angeritten
Mit manigen huernen pogen
Die waren hoch aufgezogen
Ze schussen manigen pfeyle
Die sach man an der weile
So dicke von der sene gan
Sam oft der sne hat getan
Da den treibet der wind..."

[75] *Romînia militară*, t. II, p. 213: „In bătălia de la Solferino s-au tras cel puţin 15 milioane de cartuşe pentru a se omorî sau răni 10 mii de austriaci cel mult".

[76] *Arhiva istorică a Romîniei*, t. I, nr. 189.

[77] Dantiscus ap. Schard, *op. laud.*, p. 1276: „Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidissent affliciant". E vorba despre armata lui Petru Rareş. — Cf. Boemus, *Mores, leges et ritus omnium gentium* (Lugduni, 1582, in-16), p. 210: „Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse".

[78] *De Heraclide Despota*, p. 22: „Tanta autem audacia praelia ineunt, tantaque hostium contemtione, et fiduci sui, ut saepe haud magna manu vel integras finitimorum exercitus fuderint..."

[79] *La discription du royaume de Poloigne et pays adjacens* (Paris, 1573, in-4), p. 38 verso: „Car ce a esté tousiours une nation fort bizarre, fantastique et despitte, et au reste fort endurcie et belliqueuse, et qui a souventes fois donné beaucoup d'affaires a ceux qui luy ont voulu demander quelque chose..."

[80] *Transilvaniae ac Moldaviae succinta descriptio* (Coloniae Agr., 1595, in-f), p. 50: „gens ista Moldavica ferox est, et admodum barbara, rebus tamen militaribus et bellicis suo more eximie instructa..."

[81] *Relatione del Regno di Polonia nel'anno 1568*, extras de d. V. Alexandrescu din manuscriptele de la Madrid, p. 286: „sono quei huomini molto bellicosi, ma disarmati, et nell'offendere usano per il piu gli archi..."

[82] Kovachich, *Scriptores Rerum Hungaricarum minores* (Budae, 1798, in-8), t. II, p. 103: „Moldavi sunt bellicosiores quam Transalpini, qui etiam cedunt eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores..."

[83] *Sprawa rycerska* (kraków, 1569, in-4), p. 137: „Dzielni sa i dobrze sie podkaja z drzewcem za tarcza, chocia chlopi prosci od pluga..."

[84] *Acta Tomiciana*, t. III, p. 170: „communis populi triginta millia habere, ac de illis quindecim millia dilectissimorum militum et ferocissimorum pugnatorum cogere solet..."

[85] P. 18: „quivis, vel egentissimus, domi equum alit, quo praedatur ac militat..."

[86] *Annales* (Lipsiae, 1711, in f., ad calcem Dlugossi), t. II, p. 1555: „suntque homines feri, magnaeque virtutis; neque alia gens pro gloria belli et fortitudine angustiores fines cum habeat plures ex propinquitate hostes sustineat, quibus continenter aut bellum infert, aut illatum defendit..."

[87] Spartianus, *Vita Hadriani*: „Cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est larido, caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani et Metelli, et authoris sui Trajani".

[88] Bielski, *Sprawa rycerska*, p. 138: „Strawe na leku przed soba nosza, to jest bryndze w koziéj skórce z bialym chlebem, bom to widzial na onczas gdy z nimi bitwa byla u Obertyna" (n.a.).

[89] *Acta Tomiciana*, t. I, p. 96.

[90] Chalcocondylas, lib. VIII. – Cf. Şincai, t. II, p. 24.

[91] *Puterea armată și arta militară a Valahiei* (Iași, 1844, in-8), p. 48.

[92] Bielski, *Sprawa rycerska*, p. 138: „hakownice zelazne, ktorych bylo w jedném lozu po szesci i w drugim po osmi na dwu

kołkach lekkich przyprawione, iz niemoze nic lepszego byc i potrzebniejszego wszedzie pieszemu ludowi jako takie, bo je moze drab za soba wozic kedy chce, i obrócic na wszytkie strony, gdzie potrzeda ukaze w ciagnieniu, kiedy po wszytkich stronach wojska takowe postanowi, moze isc kedy chce z nimi, zaden nieprzyjaciel jezdny na to nie przytrze, bo tam jedno od drugiego sie zapala, gdy z jednego puscisz, ktemu predkie nabicie moze byc; gdy masz gotowe nabicie w papierze zawinione, a tém moze predko nabijac, tak iz bez przestania moze strzelba isc; sa troche dluzsze nizli na łokciu, kulka w nie wchodzi tak wielka jako do hacównicy, chocia zelazna albo olowiana..."

[93] Paprocki, în *Tesaur de monumente*, t. III, p. 279: „Er aber Ivon hatte seine Ordnung so gemacht, das die Feinde von ihm auf dreien Seiten, und von Polen auf der vierten ueberfallen wurden". — Gorecki, p. 49: „sua acie in longitudinem extensa, tribus ex partibus hostium castra, omni praesidio nudata, agreditur..."

[94] Veranzio ap. Kovachich, *op. cit.*, t. II, p. 103: „Transalpini, nullis de re vestiaria aut militari legibus obnoxii, omnia cum Turcis habent promiscua, propter mutuam consuetudinem".

[95] Vezi gravura unei tabere turce în Bielski, *Sprawa rycerska*.

[96] Saedino Turco, *Chronica dell'origine e progressi della casa Otomana* (Madrid, 1652, in-4), t. II, p. 302: „donzelle Bogdanesi di cotanta bellezza, che il contemplarle n'era il capitale dell'eterno godimento..." Autorul, care trăi pe timpul lui Ioan-vodă, descrie impresiunile turcilor după victoria lor asupra lui Ştefan cel Mare.

[97] *Ibid.*: „le greggi delli porci, che in quella vasta Provincia furono ritrovate, ne toccarono tutte all'essercito Vallaco".

[98] Gorecki, p. 50: „Tum spectaculum fuit horribile, in campis patentibus omnes viri afflicti; ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati, niti modo, et statim concidere. Postremo, omnia qua visus erat, constrata telis, armis, cadaveribus et humus infecta sanguine..."

[99] *Condica hrisoavelor monastirii Vieroşul* (ms. în Arhiva statului, 1780, in-f), p. 145.

[100] *Ibidem*, p. 160.

[101] Domnii întrebuinţau buzdugane, precum vezi în *tabloul bătălie de la Obertin*.

[102] Acest fapt l-a conservat numai cronica turcă, în Mignot, t. II, p. 212: „à qui il avoit sauvé la vie dans le dernier combat..."

[103] Acest pasaj lipseşte în prima ediţiune italiană, *Memorie che rinfermano una esatta instruzzione dei generali* (Colonia, 1704,

in-8), t. I, p. 44, şi fu adaus de cătră autor în urma unor mai profunde meditaţiuni în ediţiunea posterioară franceză, *Mémoires divisez en trois livres* (Strasbourg, 1735, in-8), p. 45: „Cecy réussiroit mieux dans un tems couvert de nuages, dę poussière, de fumée, et toutes fois et quantes que l'ennemi ne pourra pas s'appercevoir de vos mouvemens..."

[104] După opiniunea d-lui Berindei, *Revista romînă*, t. I, p. 324.

[105] *Letopisețe*, t. I, p. 125.

[106] S t - y k o w s k i, *loco cit.* [*Ktora przedtym nigdy swiata nie widziala kronika polska* (*Królewiec, 1582*)]: „Gdym jachal do Turek, vidzialem w Bukorestu stolecznym miescie i w dworze hospodara Multanskiego, u któregosmy byli na czci, obraz wymalowany z possochem staroswieckim, wzrostu wysokiego (?), tego Stephana, w koronie królewskiej, na murze w swietlicy hospodarskiej pokojowej".

[107] E n g e l, t. I, p. 210. — *Magazin istoric*, t. IV, p. 234.

[108] Ap. S t r i t t e r, *Memoriae populorum olim ad Danubium incolentium* (Petropoli, 1789, in-4), t. II, p. 926: „Prailabum urbem Dacorum, quae totius Daciae forum erat celeberrimum..."

[109] Precum s-a încredinţat d. V. A l e x a n d r e s c u, vizitînd arhiva municipală din Barcelona.

[110] S u l z e r, *op. cit.* [*Geschichte des transalpinischen Daciens* (Wien, 1781)], t. I, p. 370: „die Festung, welche in einem mit Basteyen umgebenen Schlosse besteht, auch deswegen noch betraechtlich, weil sie auf einem steilen Ufer der Donau liegt, und an einem Arm derselben, der ihr zum Hafen dienet, unten durch eine Redoute vertheidigt wird..."

[111] *Letop.*, t. I, p. 123.

[112] *Letopisețe*, t. I, apendice, p. 89: „avînd loitre gata, a oborît gardul tîrgului". — P a p r o c k i, în *Tesaur*, t. III, p. 279: „sie schon bereite Leitern hatten, auff denen sie die Mauern in einem hin mit grossem geschrey erstiegen".

[113] B u o n a p a r t e, *Sac de Rome*, în B u c h o n, *Choix de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836 in-8), p. 204—5.

[114] G o r e c k i, p. 54: „Ibi ingens caedes Turcarum facta fuit, nemini parsum: ubi ex caesorum cadaveribus sabguis instar rivi in Danubium profluxit... tota urbs direpta, ac per iram incensa, nullo hominum, ac ne canum quidem inter incendia ruinasque relicto. Nam a victore hoste ne una quidem domus integra relicta fuit; omnia eversa ac solo adaequata fuere..."

[115] *Letop.*, t. I, p. 119, 125, 127.

[116] F a l l m e r a y e r, *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart, 1845, in-8), passim. — Deja în T a c i t u s, *Annales*, lib. II, 55,

găsim următorul pasaj chiar despre ateniani: „non Athenienses, tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum". Aceasta e decisiv în privința grecilor.

[117] M i l a d i n o v t z i, *Bulgarski narodni piesni* (Zagreb, 1861, in-8), p. 282–6. – R a k o w s k i, *Poesie nationale bulgare și sîrbe* (ms.).

[118] Document nr. 11, în magistratul municipal de la Lemberg, fasc. 154. Îl vom publica cu timpul în *Arhiva istorică a Romîniei*.

[119] Vezi articolul meu în *Buciumul*, 1863, nr. 111, 119.

[120] G o r e c k i, p. 61: „Interea Selymus, Constantinopoli tot Ivoniae victoriis perturbatus, ac territus ne plane Valachia exueretur, ac e Graecia (quod illi opinor, contigisset, ni defectio Czarnieviecii ad Turcas obstitisset) pelleretur, cum suis Deo more suo supplicat".

[121] Epistola vizirială, în *Arhiva istorică*, t. I, p. 43.

[122] C h a r r i è r e, t. III, p. 522, nota: „Il y a quelque temps que j'ay sceu de bon endroict que dès le commancement de la guerre de Moldavie ces gens entrèrent en opinion que Jean, vayuoda d'icelle, n'estoit pour s'y disposer et résoudre de la façon qu'il a faict, moins de la pouvoir supporter et maintenir, comme il se voyt, sans intelligence, appuy et moyen d'autruy, et pensèrent non seulement, mais eurent plusieurs advis que sa principalle faveur luy viendroi, d'aucuns seigneurs de vostre royaume..." Așa scria ambasadorul francez în Constantinopole către Enric de Valois, deși văzurăți că tot ajutorul polon trimis în Moldova se reducea la 1.200 cazaci veniți la început și 600 sosiți mai tîrziu.

[123] Numele acestui cap se află numai în cronica turcă ap. M i g n o t, t. II, p. 212. – B a u d i e r, *Inventaire de l'histoire generale des Turcz* (Paris, 1617, in-4), p. 470: „Cependent Selim iugeoit que le Vaivode Ivon pourroit croistre a telle authorité et a un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il seroit par apres malaisé de l'abaisser... manda au Beglierbeq ou General de l'Europe d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin; celuy-cy arme, sa levee fut d'environ cent mille combattans..."

[124] B a n d t k i e, *Dzieje narodu Polskiego* (Wroclaw, 1835, in-8), t. II, p. 136.

[125] C h a r r i è r e, t. III, p. 522, nota: „ledict bassa m'adjousta qu'il estoit remueur de mesnage et chercheur de nouveautez".. – *Ib.*, p. 524, nota: „ce fol..."

[126] T i m o n, *Additamentum ad imagines Hungariae* (Cassoviae, 1735, in-16), p. 27–29.

[127] C a n t e m i r, *Chronicul*, t. I, p. 332: „din pomenirea moșilor-strămoșilor auzim, precum unde acum este Oblucița, căriia

turcii îi zic Isaccia, să fie chiemat vadul Dunării... încă și în cîntecele proștești pe la domnia lui Petru-vodă vadul Oblucitei se pomenește".

[128] Santa-Cruz, reprodus în *Encyclopédie méthodique; Art militaire* Paris, 1784, in-4), t. I, p. 16: „Si deux corps de vos ennemis doivent se joindre, marchez au plus proche avant leur jonction, comme Turrenne a Sintzheim, et Luxembourg a Fleurus..."

[129] Actul de donațiune e publicat în *Zapiski Odeskago Obsczestva*, t. III, p. 254.

[130] Cuvintele lui Ioan-vodă în Gorecki, p. 87: „Nec ego tantam rem cuivis commisi, sed huic, cuius mihi fides semper in dubiis ac difficillimis rebus perspecta est; quem comitem tot peregrinationum mearum, prope modumque exilii habui..."

[131] Camerarius, *Operae horarum subcisivarum sive meditationes historicae* (Francofurti, 1658, in-4), t. I, p. 253–261, pune pe pârcalabul Ieremia între trădători celebri.

[132] Cronica turcă ap. Mignot, t. II, p. 212: „ce perfide manda à Ivan que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus à trente mille hommes de mauvaises troupes..." Cf. Fredo. p. 114.

[133] Paprocki, în *Tesaur*, t. III, p. 281: „zog aufl die Feinde zu, lies Trompeten, paucken und Trommeln schlagen, zogen also fort mit lust..." — Gorecki: „cum cantu cornicinum tubici numque pervenit".

[134] Fredro, *op. laud.* [*Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem walezyuszem* (Petersburg, 1855)], p. 117: „gdy nieprzijaciel wystapi, liczbe jego poznamy..."

[135] Cifra turcilor se poate cunoaște făcînd o proporțiune între cifra unei aripe a lor, adecă în prima linie 20.000, și acea a unei aripe moldovene, adecă maximum în prima linie 5.000; încît toată armata moldoveană fiind aproape 35.000, acea turcă, cvadruplă, este minimum 130.000, ceea ce se potrivesc și cu termele mediu tras din diferitele cifre prezentate de istorici, anume 90.000 în Mignot, t. II, p. 211; 100.000 în Baudier, *loco supra*; 200.000 în Paprocki, Gorecki, De Thou etc.; căci suma totală 390.000, împărțită pe 3 dă 130.000. Despre cifra tunurilor, vezi Engel, t. II, p. 224.

[136] Du Bellay, *op. cit.* [în Buchon, *Choix de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836)], p. 501: „Et afin que soudain il eust les hommes à son premier mandement, ordonna (François I) avec ceux de son conseil de dresser, a l'exemple des

Romains, en chaque próvince de son royaume, une légion de six mille hommes de pied, dont il bailleroit la charge a six gentils-hommes, les quels auroient pour chaque mille hommes deux lieutenans, et soubs chacune enseigne cinq cens hommes..."

137 U r e c h e , *Letop.*, t. 1, p. 165, pune garda princiară 600; B i e l s k i, *Kronika*, p. 718, pune 300; noi preferim 500 nu numai ca un term mediu, ci mai cu seamă ca cifra regulamentară a unei vătăvii de curteni domneşti la romîni.

138 N e a g o i e B a s a r a b a, *Învăţăture către fiu-său Teodosie-vodă* (copia din 1654, ms. în Biblioteca din Bucureşti, in-4), p. 196: „Steagul stă în mijlocul războiului şi caută toată oastea la steag..."

139 Vezi planul *Bătăliei de la Obertin.*

140 B i e l s k i, *Kronika*, p. 714: „Kazdy ufiec mial dwa dziala, było y mozdzierzow 80 miedzy nimi..."

141 F r e d r o, p. 117: „jednym powierzajac glówna bitwe, drugim posilkowanie..."

142 Cf. planşa *Bătăliei de la Obertin.*

143 F r e d r o, *loco supra:* „Winiewielkich odstepach..."

144 Cf. *Bătălia de la Obertin.*

145 M a c c h i a v e l l i, *op. cit.*, lib. III: „la seconda schiera, perche ha prima a ricevere gii amici che a sostenere il nimico, convienne che habbia gli intervalli grandi, et per questa convienne che sia di minor numero che la prima..." — Cf. N e a g o i e B a s a r a b a, *op. cit.*, p. 179: „şi de se va întîmpla vreo întîmplare străjei cei de întîi, ea să vie să se amestece în cea de a doua..." Neagoie Basaraba este anterior lui Macchiavelli.

146 V e g e t i u s, lib. III, cap. 26: „Qui pauciores, infirmioresque habere se novit, septimo modo ex uno latere, aut montem, aut mare, aut fluvium, aut aliquod debet habere subsidium..."

147 Cit de greşită dară e opiniunea lui M e l z o, *Regole militari sopra il governo della cavalleria:* „l'uso degli Archibugieri a cavallo fu inventato da Francesi..."

148 D e l a B a r r e D u p a r c q, p. 279: „La cavalerie ne saurait former le centre de la ligne de bataille, parce que toute sa force réside dans le mouvement et que dans cette position elle ne pourait se mouvoir, soit en avant, soit en arrière, sans désunir la ligne".

149 *Annales*, lib. XIV, 54. „uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere..."

150 Lasicki, p. 147: „Tollitur clamor Turcice, Gaur, gaur, vur, vur, Valachice autem, Ocide, ocide..." — Romîneşte, în limba veche, „a ucide" însemna „a lovi", precum vezi în *Biblia* şi în *Pravila lui Vasile-vodă*.

151 Lipsius, *De militia romana* (Antverpiae, 1595, in-4), t. II, p. 289: „In eodem (Plutarchus in Mario) lego, Romanos etiam usurpasse crebro illud Feri in acie, et cum sese mutuo adhortarentur".

152 Vegetius, lib. III, cap. 26: „Qui imparem se iudicat, dextro cornu suo sinistrum cornu pellat inimici... qui sinistram alam fortissimam habere se noverit, dextram alam hostis invadat..."

153 *Encyclopédie méthodique; Art militaire*, t. III, p. 290: „Cet ordre de battaille est regardé par tous les auteurs militaires comme un des meilleurs moyens de s'assurer de la victoire. C'est, dit M. le chevalier de Folard, tout ce qu'il y a de plus à craindre et de plus rusé dans la Tactique..."

154 *Mélanges en vers et en prose* (sine loco, 1792, in-8), t. III, *Instruction militaire du roi de Prusse pour ses généraux*, p. 213: „C'est ici où l'on peut faire une application utile de mon ordre de battaille oblique. Car on refuse une aile à l'ennemi, et on renforce celle qui doit faire l'attaque. Par là vous portez toutes vos forces sur l'aile de l'ennemi, que vous voulez prendre en flanc... Par cette disposition vous aurez l'avantage: 1. de faire tête avec un petit nombre de troupes à un corps supérieur; 2. d'attaquer l'ennemi d'un côté où l'affaire sera decisive; et 3. votre aile ayant été battue, il n'y aura qu'une partie de votre armée d'entamée..."

155 *Acta Tomiciana*, t. I, p. 11.

156 V. Alecsandri.

157 Bielski, *Sprawa rycerska*, p. 55: „tym hakiem ida, ustepuja sie nazad potrosze broniac sie niebroniac na dziala, a gdy im najbardziéj przypra, rozstapia sie w strony, odkryja dziala, strzelbe puszcza na niaprzyjaciela, zbija tak, by najwietzy lud, jako uczynilli u Mochacza Wegrom..."

158 Un caz de acelaşi gen raportează Frontinus, lib. IV, cap. 7, ex. 30: „P. Scipio in Lydia, quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret; nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem ut postero, quamvis religioso, die committeretur proelium; quam sententiam secuta victoria est..."

159 Neculcea, *Letopis.*, t. II, p. 198.

160 Tacitus, *Hist.*, lib. IV, 77: „turbidis rebus intrepidus".

161 Un alt exemplu contimpuran de asemenea forţă vezi la Camerarius, *Operae horarum*, t. I, p. 380: „Baro a Fronsberg tormentum murale solus innitens humero, quo vellet, propelleret".

[162] *Mémoires*, p. 168: „ne charger jamais plus fortement l'ennem que quand on se veut retirer..."

[163] Fredro, p. 121: „niewiecéj nad 7.000 rozbitków..."

[164] Vezi un articol al meu în *Buciumul*, 1864, nr. 214.

[165] Ureche numește satul fără detalii topografice, cari [le] găsim numai în cronica turcă ap. Mignot, t. II, p. 213: „une montagne sur laquelle il se retrancha".

[166] Fredro, p. 121: „zamiast próznych ubolevan, zdolalby snadz zaradzic zlemu, gdyby, rozdzieliwszy robote pomiedzy zastepy ial wspólnemi silami kopac studnie..."

[167] *Ibid.*, p. 122.

[168] Cronica turcă ap. Mignot, t. II, p. 214: „Il offrit au Béglierbeg de se rendre à lui à condition qu'on le conduiroit à Constantinople, où il jouiroit de sa liberté et d'une pension proportionnée à la dignité qu'il perdoit; qu'on laisseroit tous les siens retourner chez eux, sans attenter ni à leur vie, ni à leur liberté, ni à leurs biens, et que le nouveau Voivode de Moldavie accorderoit une amnistie générale pour tout le passé".

[169] *Ibid.*: „Ces conditions furent jurées solennellement jusqu'à sept fois différentes par le Beglierbeg sur le Koran et sur la tête de l'Empereur; par Pierre nouveau Voivode, sur l'Evangile..." Toate acestea sînt denaturate în relațiunea lui Paprocki și a celorlalți.

[170] Giovio, *La seconda parte dell'istorie del suo tempo* (Venetia, 1560, in-4), p. 693: „havendo egli racconte le cagioni et i successi delle guerre mosse da lui, la poverta del suo erario, il caso del Gritti, gl' inganni del fratello et de Baroni, et le ragioni antiche de suoi confini co Poloni, et umilmente hebbe dimandato perdono, parve che e'fosse stato indegnamente trattato dalla Fortuna di maniera, che i Bassa, ancor che non fossero stati corrotti con alcun dono, havrebbono in ogni modo difeso questo valoroso huomo illustre per tanti casi, il qual con animo invitto non cedeva punto all'insolente Fortuna..."

[171] Analele turce ap. Ricaut, p. 113: „Jean le Vaivoda ayant esté tué en trahison, cette Province fut entièrement soumise à la puissance du Turc et réunie à cet Empire en l'année 1574..."

[172] Rym, *Bericht v. J. 1574*, ap. Hammer, t. III, p. 608 „Zum Voivoden der Moldau ward Peter ernannt, and durch den Kapidschibaschi Dschigala-sade, den Sohn des in der Schlacht vor Dscherbe gefangenen Cicala, installirt..." — Despre origina-i, vezi Moréri, *Le Grand Dictionnaire historique* (Paris, 1712, in-f.), t. II, p. 306—7.

[173] G o r e c k i, p. 108—9: „Ibi Bassa Capucius stricto gladio ventrem faciemque ejus discidit..."

[174] *Letop.*, t. I, p. 196.

[175] *Condicamș. de la Vieroș*, p. 102.

[176] În locu-i urmă George Movilă, precum se vede din documentele episcopiei de Rădăuți.

[177] *Letop.*, t. I, p. 145: „după moartea lui îi zicea sfîntul Ștefan-vodă, nu pentru sufletul, ci pentru lucrurile sale cele vitejești..."

[178] După P a p r o c k i, *Tesaur*, t. III, p. 286, el scăpă mai în urmă din robie; după poezia națională cazacă, pieri în bătălia de la Cahul, „aproape de orașul Chilia, de unde șoimii și vulturii înștiințară în zbor Țara Căzăcească că hatmanul său nu mai este". Vezi S r e z n e w s k i i, *Zaporozskaia starina*, t. I, nr. 1, p. 31.

[179] M i r o n C o s t i n, *Letop.*, t. I, apendice, p. 91.

[180] B o l i n t i n e a n u.

[181] Cronica muntenească, în *Magazin istoric*, t. IV, p. 276: „Ștefan-vodă Surdul a venit domn de la Poartă cu steag, și a domnit ani unu și jumătate". — *Chronicon Fuchsio-Oltardinum*, p. 37, anno 1591: „mittitur Stephanus, filius Vayvodae quondam Moldaviae Ivan, quem ante annos 26 camelis alligatum pedibus et manibus discerpserat Princeps militiae Turcicae, ut et supra anno 1574. Hic tandem regnum occupat die 23 Iulii..." Documentul din București, 1591, oct. 1, la V e n e l i n, p. 231: „Ión Stefan voevoda i gospodin vsoi zemli ungro-vlahiiskoe, sin velikago i predobrago Ioanna voevodi".

[182] O r z e l s k i, p. 102: „Interea temporis Ivani Satrapae Valachiae conjux vidua Christoforo Strussio nuptura, curae Palatini Podoliae una cum Thesauris cum ea ablatis mandata est". — Așadară e greșită aserțiunea lui H e i d e n s t e i n, p. 64: „Uxor Chroscovam ad Strussios confugit, postea per Czaussium repetita deditur".

[183] P o t o c k i ap. N i e s i e c k i, *Herbarz Polski* (Lipsk, 1841, in-8), t. VIII, p. 538: „Ex Strussia gente raro aliquis integrum corpus sepulchro intulit". — S t a r o w o l s k i, *Sarmatiae bellatores*, în *Tractatus tres* (Vratilslaviae 1734, in-4), p. 147: „Multa claritudine generis et veteri origine conspicua Strussorum domus, improspera semper fuit. Nullusque sane illorum aut pauci sua morte perierunt, sed in acie quilibet et pro tuitione patriae libertatis, a barbaris interempti propemodum omnes". W a r s z e w i c k i, *Turcicae Quatuordecim* (Cracoviae, 1595, in-f.), p. 139: „sic ut unos illos in Polonia Strussos, a quarta aut quinta iam progenie, non nisi in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit".

[184] **Paprocki**, ap. **Niesiecki**, *loco supra*.

[185] Despre acest fapt vezi o sumă de documente în *Acta Tomiciana*, passim, necunoscute istoricilor precedenți.

[186] Strykowski: „Ivonie Woloskiego hospodara glowa na bramie w Bukorestu stolecznym dworze i miescie multanskim, i Drakulina podle niego, ktorego byl wsadzil Iwonia na hospodarstwo multanskie wygnawszy Alexandra..."

CUPRINS

Responsabil de carte : T. Avramescu
Tehnoredactor : S. Malcaş
Corector : L. Caradima

Dat la cules 26.07.60. Bun de tipar 08.09.60. Tiraj 30.145 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m². Ft. 700×920/32. Coli ed. 11,85. Coli de tipar 11,5. Ediţia I. Comanda 4746. A. nr. 0500. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—O.

Tiparul executat sub com. nr. 1229 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN"
Bucureşti — R.P.R.